

VOORUITZICHTEN

Regionale economische vooruitzichten 2017-2022

Juli 2017

Bijdragen

Deze publicatie werd verwezenlijkt door de volgende equipes:

FPB: Delphine Bassilière, Didier Baudewyns, Ingrid Bracke, Frédérique Denil, Nicole Fasquelle, Vincent Frogneux, Gina Gentil, Koen Hendrickx, Laurence Laloy, Hendrik Nevejan, Michel Saintrain, Bertrand Scholtus, Peter Stockman, Marie Vandresse, Filip Vanhorebeek, Peter Willemé.

Vertaaldienst: Christelle Castelain, Ben Dragon, Miguel Louis, Patricia Van Brussel.

Informaticacel: Adinda De Saeger.

BISA: Pierre-François Michiels.

IWEPS: Frédéric Caruso, Olivier Meunier.

SVR-DKB: Dirk Hoorelbeke.

Contactadressen:

hermreg@plan.be

pfmichiels@perspective.brussels

dirk.hoorelbeke@kb.vlaanderen.be

O.Meunier@iweps.be

Federaal Planbureau

Kunstlaan 47-49, 1000 Brussel

<http://www.plan.be>

Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse, [perspective.brussels](http://www.perspective.brussels)

Naamsestraat 59, 1000 Brussel

<http://www.bisa.brussels>

Studiedienst van de Vlaamse Regering van het Departement Kanselarij en Bestuur

Boudewijnlaan 30 bus 23, 1000 Brussel

<http://regionalestatistieken.vlaanderen.be/>

Institut wallon de l'évaluation, de la prospective et de la statistique

Route de Louvain-la-Neuve 2, 5001 Belgrade (Namur)

<http://www.iweps.be>

Verantwoordelijke uitgever FPB: Philippe Donnay - Wettelijk depot: D/2017/7433/19

Inhoudstafel

1. Inleiding	1
2. Internationale omgeving en nationale context	3
2.1. Internationale omgeving	3
2.2. Nationale economische context	5
2.2.1. Economische groei en componenten van het bbp	5
2.2.2. Evolutie per bedrijfstak	9
2.2.3. Inflatie	11
2.2.4. Loonkosten	11
2.2.5. Werkgelegenheid en werkloosheid	11
2.2.6. Energieverbruik en broeikasgasemissies	12
2.2.7. Overheidsfinanciën	13
3. Regionale macro-economische en sectorale evoluties.....	15
3.1. Macro-economische resultaten	15
3.2. Arbeidsmarkt	27
3.2.1. Demografie en arbeidsaanbod	27
3.2.2. Grens- en pendelarbeid, werkzame bevolking en werkgelegenheidsgraad	36
3.2.3. Werkloosheid en werkloosheidsgraad	40
4. Inkomensrekeningen van de huishoudens.....	46
4.1. Inleiding	46
4.2. Evolutie op nationaal niveau	47
4.3. Evolutie per gewest	49
4.3.1. Brussels Hoofdstedelijk Gewest	49
4.3.2. Vlaams Gewest	51
4.3.3. Waals Gewest	54
4.4. Inkomens per hoofd	56
5. Overheidsfinanciën.....	59
5.1. Inleiding	59
5.2. Gemeenschappen en gewesten	61
5.3. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	65
5.4. De Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie	67
5.5. Het Vlaamse Gewest	68
5.6. Het Waalse Gewest	73
5.7. De Franse Gemeenschap	75

6. Energieverbruik en broeikasgasemissies.....	78
6.1. Methodologie	78
6.2. Context	78
6.3. Evoluties van de broeikasgasemissies	78
6.3.1. Rijk	79
6.3.2. Brussels Hoofdstedelijk Gewest	80
6.3.3. Vlaams Gewest	80
6.3.4. Waals Gewest	81
7. Besluit.....	84
8. Bibliografie.....	88
9. Bijlage.....	89
9.1. Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid	89
9.2. Inkomensrekeningen van de huishoudens - Gedetailleerde resultaten	92
9.3. Verklarende woordenlijst	94

Lijst van tabellen

Tabel 1	Voornaamste internationale hypothesen	4
Tabel 2	Voornaamste resultaten van de Economische vooruitzichten 2017-2022	7
Tabel 3	Voornaamste sectorale resultaten van de nationale projectie	10
Tabel 4	Voornaamste macro-economische resultaten van de regionale projectie	17
Tabel 5	Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	20
Tabel 6	Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen van het Vlaamse Gewest	20
Tabel 7	Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen van het Waalse Gewest	21
Tabel 8	Structuur en groei van de binnenlandse werkgelegenheid van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	25
Tabel 9	Structuur en groei van de binnenlandse werkgelegenheid van het Vlaamse Gewest	25
Tabel 10	Structuur en groei van de binnenlandse werkgelegenheid van het Waalse Gewest	26
Tabel 11	Scenario voor demografie en arbeidsaanbod	28
Tabel 12	Regionale arbeidsmarktvooruitzichten	44
Tabel 13	Inkomensrekeningen van de huishoudens - België	49
Tabel 14	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Brussels Hoofdstedelijk Gewest	51
Tabel 15	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Vlaams Gewest	53
Tabel 16	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Waals Gewest	55
Tabel 17	Evolutie van de primaire en beschikbare inkomens per hoofd	56
Tabel 18	Rekening van de gemeenschappen en gewesten	62
Tabel 19	Rekening van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	66
Tabel 20	Rekening van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie	68
Tabel 21	Rekening van het Vlaamse Gewest	69
Tabel 22	Rekening van het Waalse Gewest	74
Tabel 23	Rekening van de Franse Gemeenschap	76
Tabel 24	Evolutie van de totale broeikasgasemissies per sector	82
Tabel 25	Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid - Brussels Hoofdstedelijk Gewest	89
Tabel 26	Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid - Vlaamse Gewest	90
Tabel 27	Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid - Waals Gewest	91
Tabel 28	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Brussels Hoofdstedelijk Gewest	92
Tabel 29	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Vlaams Gewest	92
Tabel 30	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Waals Gewest	93

Lijst van figuren

Figuur 1	Bbp-groei eurozone en Verenigde Staten	4
Figuur 2	Werkgelegenheid (wijziging in duizendtallen) en werkgelegenheidsgraad (in procent van de beroepsbevolking)	12
Figuur 3	Regionale bbp's	16
Figuur 4	Economisch groeiverschil tussen Vlaanderen en de twee andere gewesten, voortschrijdend gemiddelde gecentreerd over 3 jaar	19
Figuur 5	Bijdragen aan groei van arbeidsaanbod - Het Rijk	30
Figuur 6	Bijdrage aanbodgedrag (in ppt) naar leeftijd - Het Rijk.....	30
Figuur 7	Bijdragen aan groei van arbeidsaanbod - Brussels Hoofdstedelijk Gewest	32
Figuur 8	Bijdrage aanbodgedrag (in ppt) naar leeftijd - Brussels Hoofdstedelijk Gewest	32
Figuur 9	Bijdragen aan groei van arbeidsaanbod - Vlaams Gewest	34
Figuur 10	Bijdrage aanbodgedrag (in ppt) naar leeftijd - Vlaams Gewest	34
Figuur 11	Bijdragen aan groei van arbeidsaanbod - Waals Gewest	35
Figuur 12	Bijdrage aanbodgedrag (in ppt) naar leeftijd - Waals Gewest.....	35
Figuur 13	Werkzame bevolking - Brussels Hoofdstedelijk Gewest	36
Figuur 14	Werkzame bevolking - Vlaams Gewest	37
Figuur 15	Werkzame bevolking - Waals Gewest	37
Figuur 16	Regionale werkgelegenheidsgraden volgens HERMREG-definitie	38
Figuur 17	Regionale werkloosheidsgraden	40
Figuur 18	Primair inkomen en beschikbaar inkomen per hoofd	57

1. Inleiding

Dit rapport presenteert de resultaten van de regionalisering van de nationale economische vooruitzichten van het Federaal Planbureau¹ voor de periode 2017-2022. Net als de vorige edities² is dit rapport het resultaat van een samenwerking tussen het Federaal Planbureau en de studiediensten van de drie Belgische gewesten (BISA, IWEPS en SVR-DKB³). Het multiregionaal en multisectoraal HERMREG-model dat hiervoor wordt gebruikt is een macro-econometrische model dat een top-down-benadering volgt. HERMREG⁴ is volledig gebaseerd op het nationale HERMES-model van het Federaal Planbureau. Dat betekent dat de nationale middellangetermijnvooruitzichten van HERMES opgesplitst worden op het niveau van de beschouwde entiteiten aan de hand van endogene regionale verdeelsleutels.

De hier voorgestelde regionale vooruitzichten sluiten dus perfect aan bij de nationale projectie van juni 2017, die zelf steunt op de economische en budgettaire informatie die eind mei 2017 beschikbaar was. De nationale projectie is gebaseerd op een internationaal scenario dat gekenmerkt wordt door een gematigde, maar continue economische groei in de eurozone. De groei van de Belgische economie zou jaarlijks 1,5 à 1,6 % bedragen tijdens de periode 2017-2020 en daarna enigszins vertragen (tot gemiddeld 1,4 % in de jaren 2021-2022).

Het rapport levert regionale en sectorale projecties tot 2022 voor de toegevoegde waarden, de werkgelegenheid, de lonen en de investeringen. Die aggregaten worden gemodelleerd op het niveau van 12 HERMES-bedrijfstakken. Demografische projecties en projecties van regionale activiteitsgraden en vooruitzichten betreffende grensarbeid en pendelarbeid tussen gewesten zijn eveneens beschikbaar. Dat maakt het mogelijk om vooruitzichten te maken voor de evolutie van de beroepsbevolking, de werkende beroepsbevolking en de werkloosheid. Het model levert ook regionale projecties van het bbp en van de werkgelegenheidsgraad. Het bevat bovendien een module voor de berekening van het energieverbruik en van de uitstoot van broeikasgassen (waardoor de nationale vooruitzichten inzake broeikasgassen regionaal opgesplitst worden), een gedetailleerd blok inzake overheidsfinanciën en een module betreffende de inkomensrekening van de gezinnen per gewest.

Tot slot moet erop worden gewezen dat zowel HERMES als HERMREG middellangetermijnmodellen zijn. Dat betekent dat hun hoofddoel niet het opstellen is van gedetailleerde vooruitzichten voor elke variabele voor elk jaar, wat wel het geval is voor conjunctuurmodellen op korte termijn, maar eerder het schetsen van een economisch toekomstbeeld voor een periode van zes tot zeven jaar bij ongewijzigd beleid en het identificeren van onevenwichten die kunnen ontstaan, toenemen of aanhouden op middellange termijn.

De rest van het rapport is als volgt opgebouwd. Het tweede hoofdstuk beschrijft de internationale omgeving en de nationale economische context die aan de grondslag liggen van de regionale resultaten.

¹ Federaal Planbureau (2017).

² Zie FPB – BISA – IWEPS – SVR (2016) voor de publicatie van juli 2016.

³ Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse, Institut wallon de l'évaluation, de la prospective et de la statistique en Studiedienst van de Vlaamse Regering van het Departement Kanselarij en Bestuur.

⁴ Het HERMREG-model wordt beschreven in Bassilière et al. (2008a).

VOORUITZICHTEN

Het derde hoofdstuk beschrijft de belangrijkste macro-economische en sectorale regionale ontwikkelingen (met inbegrip van de arbeidsmarkt). In hoofdstuk 4 worden de geregionaliseerde inkomensrekeningen van de gezinnen voorgesteld. Hoofdstuk 5 is gewijd aan de resultaten van de module overheidsfinanciën. In hoofdstuk 6 komen de resultaten van de regionalisatiemodule voor broeikasgasemissies aan bod. Tot slot wordt in hoofdstuk 7 een aantal conclusies geformuleerd.

2. Internationale omgeving en nationale context

In dit hoofdstuk wordt de context geschetst waarop de regionale HERMREG-vooruitzichten gebaseerd zijn. In afdeling 2.1 wordt de internationale omgeving⁵ van de HERMES-projectie van juni 2017 beschreven. In afdeling 2.2 worden de belangrijkste resultaten van die projectie voor de Belgische economie samengevat. De regionale vooruitzichten zijn volledig coherent met die resultaten.

2.1. Internationale omgeving

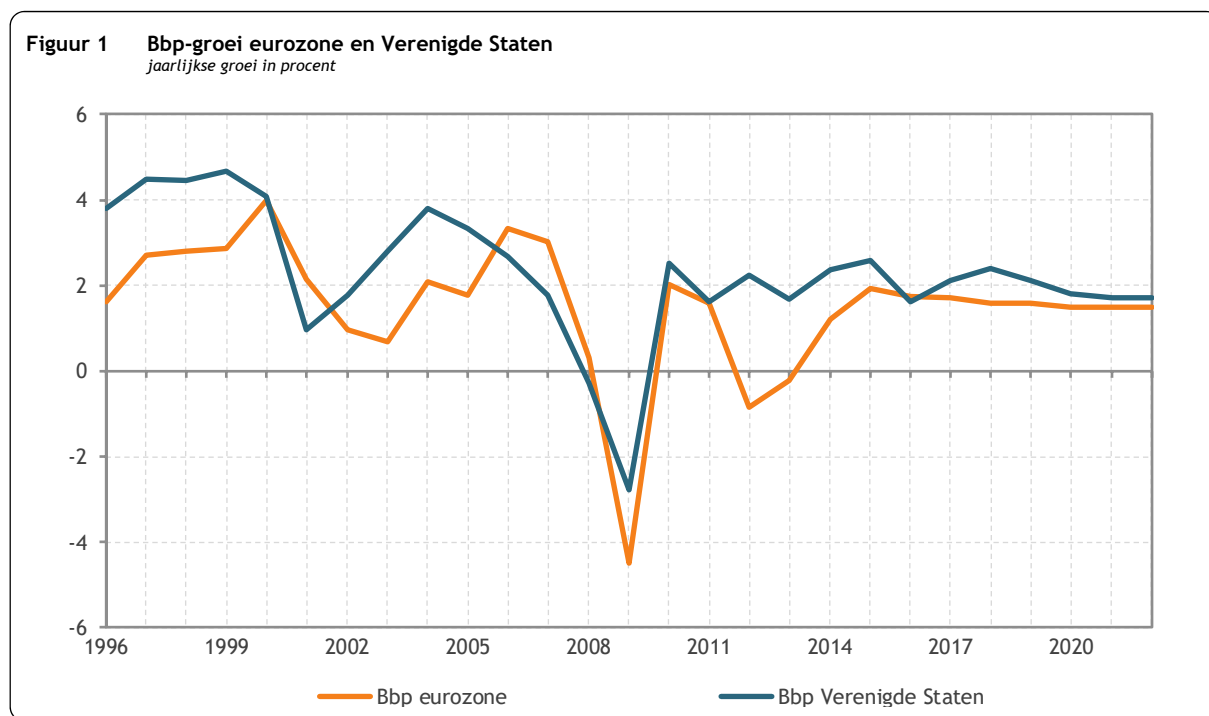
De groei van de wereldeconomie zou in 2017 aantrekken tot 3,5 % (na 3,1 % vorig jaar), geschraagd door zowel de geavanceerde als de opkomende landen. De dynamiek in de opkomende economieën wordt verklaard door de hogere grondstoffenprijzen, terwijl in de geavanceerde economieën een minder restrictief begrotingsbeleid wordt gevoerd. De mondiale groei zou in de jaren 2018-2022 aantrekken tot gemiddeld 3,7 %.

De Amerikaanse bbp-groei zou versnellen van 1,6 % vorig jaar tot 2,1 % in 2017 en 2,4 % in 2018 onder impuls van een herneming van de investeringsgroei, een solide groei in de bouw en een expansiever begrotingsbeleid. De Amerikaanse groei zou daarna aan dynamiek verliezen en tegen 2022 nog 1,7 % bedragen. Dankzij het einde van de recessies in Rusland en Brazilië en de aantrekkende economische activiteit in India zou de groei in de opkomende landen hernemen vanaf 2017-2018. De groei van de meeste opkomende landen trekt op middellange termijn verder aan, maar door een minder uitgesproken groei van de Chinese economie, blijft de groeiversnelling van de opkomende landen als geheel beperkt tot 5 % in 2022.

De economische groei in de eurozone zou dit jaar 1,7 % bedragen, net als in 2016. Het wegvallen van de gunstige invloed van de daling van de energieprijzen op de koopkracht zou worden gecompenseerd door de krachtige jobcreatie en de aantrekkende investeringsgroei. Over de periode 2018-2022 zou de economische groei, afgeremd door de zwakke productiviteitsgroei en een vergrijzende bevolking, uitkomen op 1,5 à 1,6 %, wat lager is dan in de jaren voor het uitbreken van de financiële crisis. De inflatie van de eurozone zou dit jaar 1,6 % bedragen als gevolg van de stijgende prijzen voor olie en andere grondstoffen. De inflatie zou terugvallen tot 1,4 % in 2018 door een zwakkere groei van de energieprijzen en nadien geleidelijk hernemen.

Dit internationaal scenario is omringd door een aantal onzekerheden op mondiaal en Europees niveau. De grootste onzekerheid is het toekomstig Amerikaans budgettair en handelsbeleid dat zowel positieve als negatieve risico's inhoudt. Daarnaast kan ook het risico op een harde landing van de Chinese economie niet worden uitgesloten. Tot slot blijven de belangrijkste bekommernissen op Europees niveau de uitstap van het Verenigd Koninkrijk uit de Europese Unie en de aanhoudende kwetsbaarheid van de banksector.

⁵ Federaal Planbureau (2017), hoofdstuk 2.

Tabel 1 Voornaamste internationale hypothesen

	2015	2016	2017	2018	2019-2022	Gemiddelden 2002-2008	2009-2015	2016-2022
Potentiële uitvoermarkten voor België (1)	5,0	2,9	3,7	3,8	3,8	5,5	2,5	3,7
Bbp eurozone (1)	1,9	1,7	1,7	1,6	1,5	1,7	0,2	1,6
Bbp Verenigde Staten (1)	2,6	1,6	2,1	2,4	1,8	2,3	1,5	1,9
Internationale prijzen in euro (1)								
- Uitvoer van goederen en diensten zonder energie	4,8	-1,2	1,0	0,2	2,0	-1,0	1,3	1,1
- Invoer van goederen en diensten zonder energie	7,3	-0,6	0,3	0,2	2,0	-2,4	1,5	1,1
- Invoer van energie	-36,8	-16,3	20,5	-2,9	9,9	14,5	-1,7	5,8
Olieprijs (Brent, USD) (niveau) (2)	52,5	43,8	52,7	53,0	77,3	54,4	89,2	60,3
Wisselkoers (niveau) (2)								
- EUR in USD (*100)	111,0	110,6	110,4	114,4	114,4	123,8	130,9	113,3
Rentevoet (niveau) (2)								
- Korte termijn (3 maanden)								
Eurozone	-0,0	-0,3	-0,3	-0,2	2,1	3,1	0,6	0,6
Verenigde Staten	0,3	0,7	1,2	1,6	2,1	3,1	0,4	1,6
- Lange termijn (10 jaar)								
Eurozone	1,0	0,7	1,1	1,3	3,3	4,1	2,8	1,9
Verenigde Staten	2,1	1,8	2,4	2,5	3,7	4,3	2,6	2,8
Inflatie (1)								
- Eurozone	0,0	0,2	1,6	1,4	1,8	2,4	1,3	1,5
- Verenigde Staten	0,1	1,3	2,4	2,2	2,4	2,8	1,4	2,2

(1) Groeivoet.

(2) In de kolom 2019-2022 wordt de waarde op het einde van de periode (2022) weergegeven.

2.2. Nationale economische context

2.2.1. Economische groei en componenten van het bbp

In 2017 zouden alle componenten van de finale vraag – behalve de investeringen in woongebouwen en de netto-uitvoer – een sterkere groei optekenen, waardoor het bbp met 1,6 % kan toenemen (na 1,2 % vorig jaar). Tijdens de periode 2018-2020 zou het Belgische bbp dat tempo van 1,5 % à 1,6 % aanhouden, wat in lijn is met de bbp-groei van de eurozone. In 2021-2022 zou de Belgische economische groei enigszins afzakken tot gemiddeld 1,4 %, wat de geringere dynamiek van de particuliere consumptie en de investeringen weerspiegelt.

Het reëel beschikbaar inkomen van de particulieren zou dit jaar (1,2 %) iets sterker toenemen dan vorig jaar (0,9 %). De groei van de particuliere consumptie zou eveneens versnellen (1,6 % tegenover 1,2 % in 2016) en leiden tot een verdere daling van de spaarquote. De groei van het reëel beschikbaar inkomen van de particulieren zou bijzonder sterk zijn in 2018 en 2019 (resp. 1,9 en 2,0 %), onder meer door bijkomende belastingverminderingen die gepland zijn in het kader van de taxshift. Door die sterke koopkrachtontwikkeling zouden de particulieren een hoge groei kunnen handhaven van hun consumptieve bestedingen (respectievelijk 1,7 % en 1,4 %) en tegelijk hun spaarquote kunnen verhogen. Tijdens de periode 2020-2022 zou de groei van het -reëel beschikbaar inkomen van de particulieren terugvallen tot gemiddeld 1,1 % per jaar, dit door het ontbreken van bijkomende verminderingen van de verplichte heffingen. Met een jaarlijkse groei van de particuliere consumptie van 1,3 % tijdens de jaren 2020-2022 zou de spaarquote opnieuw afnemen.

Over de periode 2017-2019 zou de volumegroei van de bedrijfsinvesteringen gemiddeld 3,1 % per jaar bedragen en vervolgens vertragen tot 2,2 % in 2022. Die dynamiek wordt verklaard door gunstige afzetperspectieven, een hoge rendabiliteit en reële rentevoeten die weliswaar aantrekken maar historisch laag blijven. De volumegroei van de investeringen in woongebouwen zou dit jaar beperkt blijven tot 0,3 % als gevolg van een zwak eerste kwartaal. Geholpen door nog steeds aantrekkelijke financieringsvoorwaarden en een gunstige koopkrachtontwikkeling, zouden die investeringen in 2018 toenemen met 1,4 %. Die bescheiden groei zou zich nadien doorzetten van 1,2 % in 2019 tot 0,8 % in 2022, bij een geleidelijk aantrekkende langetermijnrente.

De overheidsinvesteringen laten een reële sterke groei optekenen in 2017 (3,5 %) en nog meer in 2018 (8,3 %), het jaar waarin de gemeenteraadsverkiezingen plaatsvinden en de investeringen in het kader van de Oosterweelverbinding op kruissnelheid komen. De achteruitgang van de totale overheidsinvesteringen in volume in 2019 zou relatief beperkt blijven (-3,6 %) door een verdere groei van de investeringen van de gemeenschappen en gewesten. In 2020 zouden de totale overheidsinvesteringen in volume opnieuw sterk groeien (6,8 %), vooral als gevolg van belangrijke investeringen in defensie door de federale overheid. Daarnaast zouden ook de investeringen in het kader van het GEN toenemen. In 2021 en 2022 zou de groei van de totale overheidsinvesteringen beperkt blijven tot resp. 1,8 en 1,2 %.

De volumegroei van de overheidsconsumptie zou 0,7 % bedragen in 2017 als gevolg van de groei van de gezondheidszorguitgaven, terwijl de loonmassa een nulgroei laat optekenen en de netto-aankopen van goederen en diensten verder dalen. Zonder bijkomende maatregelen zou de groei van de

VOORUITZICHTEN

overheidsconsumptie vanaf 2018 geleidelijk aantrekken van 0,8 % in 2018 tot 1,2 % in 2022. De groei van de overheidsconsumptie zou dan aangedreven worden door de gezondheidszorguitgaven, die gemiddeld met 2,2 % per jaar zouden toenemen.

In 2017 zou de groei van de buitenlandse afzetmarkten van België 3,7 % bedragen. De Belgische uitvoergroei zou dit jaar bovendien ondersteund worden door de gunstige ontwikkeling van de binnenlandse kosten en door de effecten van een reorganisatie van een groot farmaceutisch bedrijf in 2016. Tegen die achtergrond zou de uitvoer toenemen met 4,8 %. Tijdens de periode 2018-2022 zouden de relevante uitvoermarkten voor België gemiddeld met 3,8 % per jaar toenemen. Samen met de stabilisering van de euro/dollarkoers en een opnieuw positieve groei van de loonkosten per eenheid product zou dat resulteren in een volumegroei van de Belgische uitvoer van gemiddeld 3,6 % per jaar. De invoer zou tijdens die periode een iets hoger groeitempo aanhouden (3,8 %), waardoor de netto-uitvoer in volume een licht negatieve groeibijdrage levert tot de economische groei.

Tabel 2 Voornaamste resultaten van de Economische vooruitzichten 2017-2022

	2015	2016	2017	2018	2019- 2022	Gemiddelden		2016- 2022
						2002- 2008	2009- 2015	
Economische groei en zijn componenten								
(in reële termen, tenzij anders vermeld)(*)								
- Consumptieve bestedingen van de particulieren	1,1	1,2	1,6	1,7	1,4	1,2	0,9	1,4
- Consumptieve bestedingen van de overheid	0,5	-0,1	0,7	0,8	1,0	1,7	1,0	0,8
- Bruto-investeringen	2,4	1,8	2,6	3,2	2,2	3,0	0,4	2,4
. Ondernemingen	3,1	1,2	3,3	3,0	2,7	3,0	0,8	2,6
. Overheid	1,9	0,3	3,5	8,3	1,5	1,5	3,0	2,6
. Woongebouwen	0,8	4,5	0,3	1,4	1,1	3,7	-1,4	1,5
- Voorraadwijziging (bijdrage tot de bbp-groei)	0,3	0,1	0,2	0,0	0,0	0,3	-0,1	0,0
- Totale binnenlandse vraag	1,5	1,1	1,8	1,8	1,5	2,0	0,8	1,5
- Uitvoer van goederen en diensten	4,3	6,0	4,8	4,0	3,6	4,2	2,8	4,1
- Invoer van goederen en diensten	4,3	6,0	5,1	4,3	3,6	4,1	2,8	4,3
- Netto-uitvoer (bijdrage tot de bbp-groei)	-0,0	0,1	-0,1	-0,2	-0,0	0,2	0,0	-0,0
- Bbp	1,5	1,2	1,6	1,6	1,5	2,1	0,8	1,5
- Bbp tegen lopende prijzen	2,4	2,7	3,3	3,3	2,9	4,2	2,1	3,0
- Reëel bruto nationaal inkomen per capita	1,3	-0,0	0,5	1,7	1,0	1,1	-0,1	0,9
Prijzen en rentevoeten (*)								
- Nationaal indexcijfer der consumptieprijzen	0,6	2,0	2,1	1,5	1,6	2,3	1,5	1,7
- Gezondheidsindex	1,0	2,1	1,8	1,4	1,6	2,1	1,5	1,7
- Ruilvoet	1,0	0,9	-0,6	0,6	-0,2	-0,6	0,2	0,0
- Bbp-deflator	0,9	1,5	1,6	1,6	1,4	2,0	1,4	1,5
- Nominale langetermijnrente (**) (10 jaar, niveau)	0,8	0,4	0,7	0,9	2,9	4,2	2,8	1,5
- Nominale kortetermijnrente (**) (3 maanden, niveau)	-0,2	-0,6	-0,6	-0,5	1,8	2,9	0,3	0,3
Werkgelegenheid, werkloosheid en productiviteit								
- Beroepsbevolking, definitie FPB								
. in duizendtallen (**)	5306,3	5333,9	5357,8	5382,9	5444,4	5011,3	5251,7	5400,6
. wijziging in duizendtallen	13,2	27,6	23,9	25,0	15,4	42,2	25,0	19,7
. wijziging in %	0,2	0,5	0,4	0,5	0,3	0,9	0,5	0,4
- Totale werkgelegenheid								
. in duizendtallen (**)	4601,1	4660,3	4718,0	4764,9	4922,4	4270,0	4530,0	4800,4
. wijziging in duizendtallen	42,1	59,1	57,7	46,9	39,4	41,1	21,2	45,9
. wijziging in %	0,9	1,3	1,2	1,0	0,8	1,0	0,5	1,0
- Werkgelegenheidsgraad, concept EU2020 (a) (**)	67,2	67,7	68,3	68,9	71,2	66,4	67,3	69,4
- Werkloosheid, definitie FPB								
. in duizendtallen (**)	627,8	596,3	562,5	540,7	444,7	668,3	643,1	522,8
. wijziging in duizendtallen	-28,2	-31,5	-33,8	-21,9	-24,0	-0,6	3,9	-26,2
- Werkloosheidsgraad, definitie FPB (**)	11,8	11,2	10,5	10,0	8,2	13,3	12,2	9,7
- Productiviteit per uur (marktbedrijfstacken) (*)	1,1	-0,4	0,2	0,4	0,7	1,5	0,5	0,4

VOORUITZICHTEN

	2015	2016	2017	2018	2019- 2022	Gemiddelden		
						2002- 2008	2009- 2015	2016- 2022
Inkomens								
- Reëel uurloon (marktbedrijfstakken) (*)	0,1	-0,7	-0,2	0,8	0,9	0,1	0,5	0,5
- Loonkosten per eenheid product (marktbedrijfstakken) (b) (*)	-0,9	-0,4	1,2	1,7	1,6	1,4	1,2	1,3
- Loonquote (marktbedrijfstakken) (c) (**)	59,7	58,9	59,2	59,0	59,5	60,3	60,5	59,2
- Rendabiliteitsgraad van de ondernemingen (d) (**)	42,3	43,2	43,4	43,5	43,1	39,8	41,1	43,3
- Reëel beschikbaar inkomen van de particulieren (*)	0,7	0,9	1,2	1,9	1,3	1,0	0,1	1,3
- Spaarquote van de particulieren (**)	11,7	11,3	11,0	11,2	11,0	15,7	13,6	11,2
Overheidsfinanciën								
- Financieringssaldo								
. in miljard euro (**)	-10,3	-11,1	-8,2	-8,4	-11,6	-2,3	-14,2	-10,2
. in % van het bbp (**)	-2,5	-2,6	-1,9	-1,9	-2,3	-0,8	-3,8	-2,2
waarvan (beleidsniveaus):								
- Federale overheid (**)	-1,3	-2,7	-1,9	-1,6	-2,2	-1,0	-2,9	-2,1
- Sociale zekerheid (**)	0,1	-0,0	0,1	0,1	-0,1	0,1	-0,1	0,0
- Gemeenschappen en gewesten (**)	-1,4	-0,0	-0,1	-0,4	-0,2	0,1	-0,6	-0,2
- Lagere overheid (**)	0,1	0,2	0,0	-0,0	0,1	0,0	-0,2	0,1
- Structureel saldo (**)	-2,1	-1,9	-1,3	-1,6	-2,4	-1,1	-3,1	-2,0
- Schuld								
. in % van het bbp (**)	106,0	106,0	105,1	104,5	104,1	95,4	103,5	104,7
Verrichtingen met het buitenland								
- Saldo van de lopende verrichtingen met het buitenland								
. in miljard euro (**)	0,7	-0,9	-2,1	-1,3	-3,5	12,4	3,9	-2,1
. in % van het bbp (**)	0,2	-0,2	-0,5	-0,3	-0,7	4,1	1,1	-0,4
Energieverbruik en broeikasgasemissies								
Energie-eindverbruik (*)	5,2	0,4	-0,4	0,5	0,0	-0,4	-0,2	0,1
Broeikasgasemissies (e) (**)	117,4	114,9	113,5	112,5	108,9	144,2	121,4	111,4

(*) Groeivoeten in %

(**) Einde periode, dus 2022, in de kolom voor 2019-2022.

(a) Volgens concept EU2020 (bron: enquête naar de arbeidskrachten, leeftijdscategorie 20-64 jaar)

(b) Loonkosten in de marktbedrijfstakken vóór aftrek van de loonsubsidies.

(c) Aandeel arbeidskosten incl. zelfstandigen in % van de toegevoegde waarde

(d) Bruto-exploitatieoverschot van de ondernemingen in % van hun toegevoegde waarde

(e) In miljoen ton CO₂-equivalenten

2.2.2. Evolutie per bedrijfstak

De vertraagde volumegroei van de totale Belgische toegevoegde waarde tot 1,1 % in 2016 (t.o.v. 1,6 % in 2015) was vooral toe te schrijven aan de bedrijfstakken 'intermediaire goederen', 'energie', 'vervoer en communicatie' en 'landbouw'. De bedrijfstakken 'overige marktdiensten', 'uitrustingsgoederen' en 'handel en horeca' lieten daarentegen een sterkere groei optekenen dan in 2015. De overige bedrijfstakken zetten een gelijkaardige groei neer als in 2015: de 'bouwnijverheid' (jaarlijks meer dan 3 % in reële termen, als gevolg van de aanzienlijke herneming van de investeringen van gezinnen in woongebouwen), de 'niet-verhandelbare diensten' (onderwijs, overheid en huishoudelijke diensten) en de 'verbruiksgoederen' (beide licht negatief) en, ten slotte, 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' die in beide jaren daalde met 0,6 % à 0,7 %.

Dit jaar zou de groeiversnelling van de totale toegevoegde waarde (1,6 %) zich voordoen in zowel de verwerkende nijverheid (1,4 % in 2017 tegenover 0,6 % in 2016) als de marktdiensten (1,7 % tegenover 1,1 %). De volumegroei van de bruto toegevoegde waarde van de niet-verhandelbare diensten zou opnieuw positief worden (0,7 %).

Tijdens de jaren 2018-2022, waarin de groei van de bbp-componenten vergelijkbaar is met die van de periode 2000-2015 (met uitzondering van de overheidscomponenten en de woningbouwinvesteringen), zou de reële toegevoegde waarde van de totale economie gemiddeld met 1,5 % per jaar stijgen, of 0,1 procentpunt minder dan tijdens de periode 2000-2015.

De industriële bedrijfstakken en de landbouw zouden in een gelijkaardig of trager tempo groeien dan dat gemiddelde, met uitzondering van de 'bouwnijverheid' (1,9 %), net zoals tijdens de periode 2000-2015.

De groei van de marktdiensten zou gelijkaardig of hoger zijn dan het gemiddelde voor de totale economie, met uitzondering van de bedrijfstakken 'vervoer en communicatie' (1,1 %) en 'handel en horeca' (1,2 %) die, net als in de periode 2000-2015, gemiddeld trager stijgen dan de totale economie.

De evolutie van de toegevoegde waarde in volume beïnvloedt uiteraard, samen met de prijsstijging van de toegevoegde waarde van elke bedrijfstak, de structuur van de Belgische economie. Tijdens de afgelopen twintig jaar is het economische gewicht van de marktdiensten in de nominale toegevoegde waarde sterk toegenomen, nl. van 55,6 % in 1995 tot 62,1 % in 2015. De tertiarisering zet zich voort op middellange termijn: het gewicht van de marktdiensten zou oplopen tot 62,5 % in 2022. Het nominale aandeel van de verwerkende nijverheid in de toegevoegde waarde is aanzienlijk gekrompen, nl. van 20,2 % in 1995 tot 13,7 % in 2015, maar voor de projectieperiode wordt een quasi-stabilisering verwacht (13,5 % in 2022). Tot slot nam het aandeel van de niet-verhandelbare diensten toe van 14,0 % in 1995 tot 14,9 % in 2015, maar zou het enigszins terugvallen tot 14,6 % in 2022.

Over de gehele periode 2017-2022 neemt de binnenlandse werkgelegenheid toe met 262 000 personen, gevoelig meer dan in de jaren sinds het uitbreken van de financiële crisis. De toename van de werkgelegenheid in de marktdiensten (+248 000 personen) zou nochtans enigszins lager liggen dan toen, omdat het aantal dienstenchequejobs veel minder sterk toeneemt. Ook nu wordt de toename van de werkgelegenheid bij de marktdiensten voornamelijk gevoed door de aanzienlijke jobcreatie in de

takken 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' en 'overige marktdiensten' (+205 000 personen voor beide takken samen). De grootste verschillen met het recente verleden zijn te vinden in de sector van de verwerkende nijverheid en de bouwsector. Terwijl er over de periode 2009-2016 meer dan 90 000 banen verloren gingen in de verwerkende nijverheid, zou dat verlies beperkt blijven tot 15 000 banen tegen 2022. In de bouwsector zouden 27 000 banen worden gecreëerd over de periode 2017-2022 (ten opzichte van een stabilisering over de periode 2009-2016), ondersteund door de bijkomende socialebijdrageverminderingen die vanaf 2020 in de sector zijn gepland. Bij de niet-verhandelbare diensten stabiliseert de werkgelegenheid zich – onder invloed van de bezuinigingsmaatregelen in de tak 'overheidsadministratie en onderwijs' – terwijl sinds 2009 nog een verhoging werd opgetekend.

Tabel 3 Voornaamste sectorale resultaten van de nationale projectie

	2015	2016	2017	2018	2019- 2022	Gemiddelden		
						2002- 2008	2009- 2015	2016- 2022
1. Bruto toegevoegde waarde (basisprijzen, in volume, groeivoeten)								
- Landbouw	13,5	0,5	1,5	1,4	1,3	3,0	-0,5	1,2
- Energie	15,3	5,3	0,8	1,0	0,7	3,4	3,5	1,4
- Verwerkende nijverheid	1,8	0,6	1,4	1,5	1,4	1,3	0,5	1,3
. Intermediaire goederen	4,6	0,7	1,4	1,4	1,3	0,9	2,3	1,3
. Uitrustingsgoederen	-2,3	1,6	1,5	1,5	1,4	0,9	-3,8	1,5
. Verbruiksgoederen	-0,1	-0,3	1,4	1,4	1,4	2,5	0,7	1,2
- Bouw	3,2	3,5	2,6	2,2	1,8	3,6	1,4	2,2
- Verhandelbare diensten	1,0	1,1	1,7	1,7	1,7	2,3	0,7	1,6
. Vervoer en communicatie	0,5	-1,4	1,7	1,5	1,0	1,5	-0,5	0,9
. Handel en horeca	0,8	1,4	1,5	1,4	1,2	2,9	-0,4	1,3
. Krediet en verzekeringen	-0,2	-0,7	2,0	1,8	1,7	1,4	1,6	1,4
. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	-0,7	-0,6	1,5	1,6	1,8	0,7	0,9	1,4
. Overige marktdiensten	2,0	2,6	1,9	2,0	2,0	3,0	1,5	2,1
- Niet-verhandelbare diensten	-0,0	-0,3	0,7	0,8	0,9	1,5	0,7	0,7
Totaal	1,6	1,1	1,6	1,6	1,5	2,1	0,8	1,5
2. Werkgelegenheid (groeivoeten)								
- Landbouw	0,3	-1,2	0,0	-0,0	0,2	-1,8	-2,1	-0,1
- Energie	-0,7	0,6	-0,1	-0,3	0,1	0,7	2,7	0,1
- Verwerkende nijverheid	-1,5	-0,0	-0,0	-0,3	-0,7	-1,6	-2,3	-0,4
. Intermediaire goederen	-0,6	0,5	-0,3	-0,7	-1,3	-0,4	-2,5	-0,8
. Uitrustingsgoederen	-5,3	-1,6	0,1	-0,8	-1,4	-2,9	-3,9	-1,1
. Verbruiksgoederen	-0,5	0,2	0,2	0,3	0,2	-1,9	-1,3	0,2
- Bouw	-0,8	0,8	1,4	0,9	1,9	1,1	-0,1	1,5
- Verhandelbare diensten	1,7	1,9	1,8	1,6	1,2	1,7	1,2	1,4
. Vervoer en communicatie	-0,1	0,6	0,4	0,2	0,1	-0,3	-0,9	0,2
. Handel en horeca	0,4	0,5	1,0	0,9	0,4	0,5	-0,3	0,6
. Krediet en verzekeringen	-0,5	-0,4	-0,5	-0,4	-0,3	-1,1	-0,9	-0,4
. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	2,3	2,4	2,6	2,7	2,3	2,6	2,6	2,4
. Overige marktdiensten	3,1	3,1	2,5	2,1	1,4	3,3	2,2	1,9
- Niet-verhandelbare diensten	0,3	0,3	0,1	-0,3	0,1	1,1	0,3	0,1
Totaal	0,9	1,3	1,2	1,0	0,8	1,0	0,5	1,0

2.2.3. Inflatie

De Belgische inflatie, gemeten aan de hand van het nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen, zou in 2017 uitkomen op 2,1 % (na 2,0 % vorig jaar). In 2016 wordt de Belgische inflatie fors de hoogte ingejaagd door een aantal maatregelen, zoals de verhoging van de 'bijdrage energiefonds' die deel uitmaakt van de elektriciteitsfactuur in Vlaanderen. In 2017 wordt de meer beperkte invloed van die maatregelen tenietgedaan door een herneming van de olieprijs. Als gevolg van het loonmatigingsbeleid van de afgelopen jaren lieten de loonkosten per eenheid product een negatieve groei optekenen tijdens de periode 2014-2016. Vanaf 2017 zouden de loonkosten opnieuw sneller groeien, waardoor de onderliggende inflatie geleidelijk aantrekt. Al bij al zou de inflatie beperkt blijven tot gemiddeld 1,6 % per jaar tijdens de periode 2018-2022.

2.2.4. Loonkosten

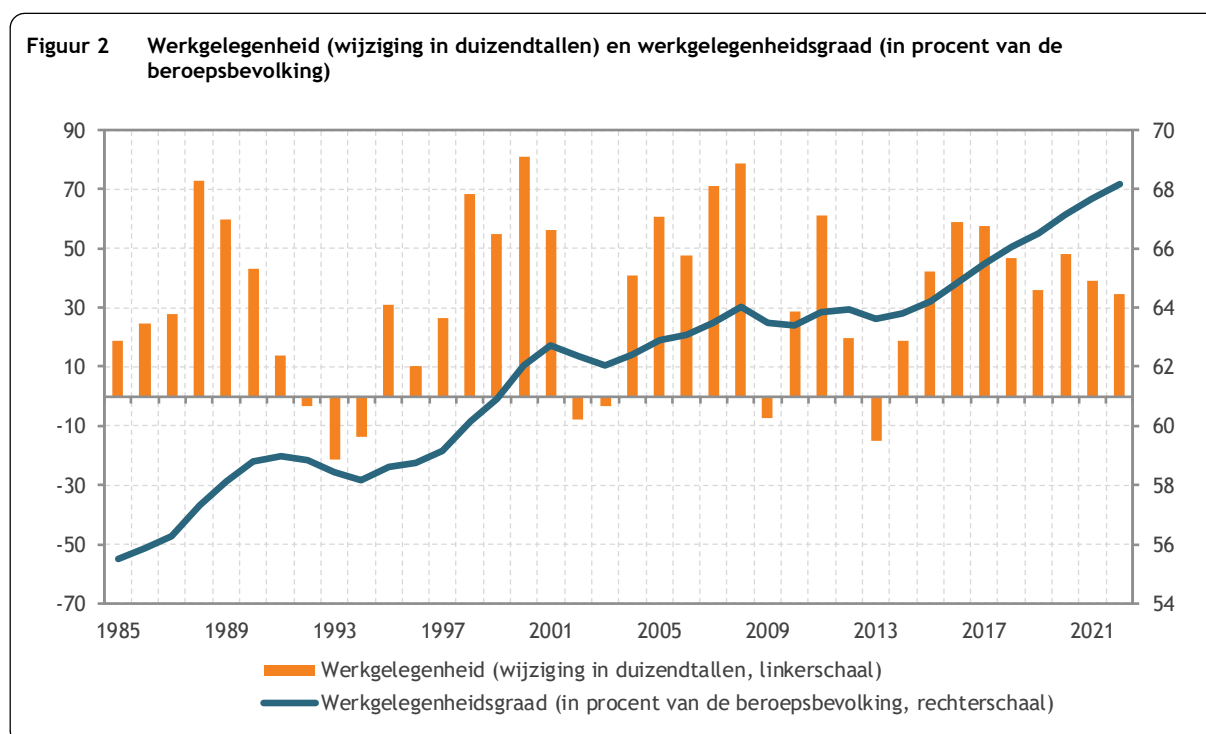
De bruto-uurlonen vóór indexering zouden in de sector van de ondernemingen stijgen met 0,4 % in 2017 en met 0,7 % in 2018, in overeenstemming met de maximale toename die werd overeengekomen in het kader van het meest recente interprofessioneel akkoord. De resultaten van de onderhandelingen weerspiegelen reeds de beperkingen die worden opgelegd door de nieuwe wet tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen. Gegeven de bijkomende bijdrageverminderingen die gepland zijn in het kader van de taxshift en de indexering, zouden de uurloonkosten jaarlijks gemiddeld met 1,7 % toenemen over de periode 2017-2018. De gemiddelde jaarlijkse groei van de loonkosten zou vervolgens 2,2 % bedragen. Die toename zou worden ondersteund door de stijging van de productiviteit en de daling van de werkloosheid, maar worden getemperd door de beperkingen die worden opgelegd door de nieuwe wet en door de bijkomende socialebijdrageverminderingen die in 2020 in de bouwsector zijn gepland. Rekening houdend met een gemiddelde jaarlijkse productiviteitsgroei van 0,5 %, zouden de loonkosten per eenheid product met 1,5 % per jaar stijgen tijdens de periode 2017-2022. Het aandeel van de arbeidskosten in de toegevoegde waarde van de ondernemingen, dat in de jaren 80 nog meer dan 64 % bedroeg, viel in 2016 terug tot 58,9 % en zou slechts zeer licht stijgen tegen 2022 (59,5 %).

2.2.5. Werkgelegenheid en werkloosheid

De toename van de binnenlandse werkgelegenheid versnelde vorig jaar (+59 000 personen), onder invloed van de erg zwakke productiviteitsgroei in de marktsector, die in de hand werd gewerkt door afnemende reële arbeidskosten per uur. Aangezien de groei van de activiteit in de marktsector relatief stabiel is in de periode 2017-2020, wordt de dynamiek van de werkgelegenheidsgroei vooral bepaald door de productiviteitsevolutie, die op haar beurt sterk beïnvloed wordt door de loonkostenevolutie. Arbeidskostenverlagende maatregelen ondersteunen de werkgelegenheidsgroei in 2017 en in 2020 (respectievelijk +58 000 en +48 000 personen), terwijl die groei lager ligt tijdens de periode 2018-2019 (+41 000 personen gemiddeld per jaar), naarmate de brutolonen vóór indexering een inhaalbeweging maken en de productiviteitsgroei versnelt. Naar het einde van de projectieperiode verzwakt de groei van de activiteit in de marktsector enigszins, maar ze blijft in historisch opzicht bijzonder arbeidsintensief, zodat de werkgelegenheid aanzienlijk blijft toenemen (gemiddeld +37 000 personen

per jaar). De werkgelegenheidsgraad⁶ klimt van 67,7 % in 2016 tot 70,0 % in 2020 – gevoelig lager weliswaar dan de doelstelling van 73,2 % die België voor dat jaar vooropstelde – en tot 71,2 % in 2022.

De werkloosheid nam vorig jaar sterk af (-31 000 personen) en zou ook dit jaar aanzienlijk blijven dalen (-34 000 personen), als rechtstreeks gevolg van het arbeidsintensief karakter van de groei in de marktsector. Tijdens de periode 2018-2019 is die afname minder uitgesproken (gemiddeld -15 000 personen per jaar), omdat de werkgelegenheidsgroei enigszins aan dynamiek verliest bij een gelijkblijvende groei van het arbeidsaanbod. Tijdens de tweede helft van de projectieperiode versnelt de daling van de werkloosheid echter opnieuw (gemiddeld -29 000 personen per jaar), in eerste instantie omdat de werkgelegenheidsgroei een nieuwe impuls krijgt van het extra pakket arbeidskostenverlagende maatregelen (in 2020) en in tweede instantie (periode 2021-2022) omdat de groei van het arbeidsaanbod drastisch slinkt. De werkloosheidsgraad daalt van 11,2 % in 2016 tot 9,8 % in 2019 en valt terug tot 8,2 % in 2022, wat ongezien is sinds het begin van de jaren tachtig.

2.2.6. Energieverbruik en broeikasgasemissies

Door de toepassing van energiebesparende technologieën onder impuls van specifieke maatregelen van de bevoegde autoriteiten, zou het energie-eindverbruik zich stabiliseren in de periode 2017-2022. De historisch dalende trend van de energie-intensiteit van het bbp zou hiermee worden bevestigd. De broeikasgasemissies zouden dalen van 114,9 miljoen ton CO₂-equivalenten in 2016 tot 108,9 miljoen ton in 2022, waardoor de uitstoot met 25 % onder het niveau van 2005 uitkomt. Dat gunstige resultaat is vooral te danken aan de afname van de energiegebonden uitstoot van de CO₂-emissies, als gevolg van de structurele wijziging in het energieverbruik ten gunste van minder vervuulende producten en

⁶ Volgens concept 'EU2020'. Bron: Enquête naar de arbeidskrachten, leeftijdscategorie 20-64 jaar.

hernieuwbare energie. De emissies van CH₄, N₂O en van gefluoreerde gasen zouden ook dalen. De niet-energiegebonden CO₂-emissies zouden daarentegen licht stijgen.

Tegen 2020 moet België voldoen aan een aantal doelstellingen die de Europese Unie heeft vastgelegd in het kader van het Klimaat- en Energiepakket. Voor de sectoren die buiten het Europees emissiehandelssysteem vallen, zou de reductiedoelstelling van 15 % t.o.v. 2005 worden bereikt. De doelstelling van 13 % hernieuwbare brandstoffen in het bruto energie-eindverbruik vergt evenwel bijkomende inspanningen.

2.2.7. Overheidsfinanciën

De gezamenlijke overheid heeft 2016 afgesloten met een vorderingentekort van 2,6 % van het bbp, een niveau dat dicht aanleunt bij dat van 2015. Het tekort van de gezamenlijk overheid situeert zich in 2017 en 2018 nog verder onder de grens van 3 % van het bbp uit het EU-verdrag: in beide jaren bedraagt het tekort 1,9 % van het bbp. Op middellange termijn zouden echter bijkomende, nog niet genomen budgettaire consolidatiemaatregelen nodig zijn om het tekort verder af te bouwen. Bij ongewijzigd beleid stijgt het tekort immers opnieuw vanaf 2019 en bedraagt het 2,3 % van het bbp op het einde van de projectieperiode. Het structureel tekort daalt met 0,6 % van het bbp in 2017, maar het herneemt in de daaropvolgende jaren. In 2019 – het jaar waarin het stabiliteitsprogramma voorziet in een terugkeer naar een structureel evenwicht – bedraagt het structureel tekort 2,0 % van het bbp.

De schuldgraad van de overheid ten opzichte van het bbp daalt aanzienlijk in 2017 en 2018, maar daarna nog nauwelijks. Daardoor bedraagt de schuldgraad in 2022 nog 104 % van het bbp. De daling zou groter zijn geweest zonder bepaalde financiële factoren die voor de komende jaren zijn gepland (verschil tussen de verschuldigde en opgelopen rente, participaties en kredietverleningen van de gewesten). Die factoren hebben geen invloed op het tekort, maar verhogen wel de overheidsschuld. Gezien de geleidelijke stijging van de marktrente vanaf 2017, komt er in 2020 een einde aan de daling van de rentelasten na een ononderbroken daling gedurende drie decennia.

De opsplitsing van de tekorten per deelsector van de overheid wordt in 2018 beïnvloed door de overgang naar het definitieve stelsel van de bijzondere financieringswet. Dat impliceert enerzijds een structurele vermindering van de regionale opcentiemen op de personenbelasting en, anderzijds, een correctie van de te veel betaalde bedragen aan de gewesten in de periode 2015-2017. Die correctie heeft als gevolg dat het tekort van de federale overheid tijdelijk daalt in 2018, terwijl bij de gewesten het omgekeerde gebeurt.

Het tekort van de federale overheid daalt sterk in 2017 (tot 1,9 % van het bbp, tegenover 2,7 % in 2016) dankzij de daling van de werkingskosten, de uitgaven als gevolg van de asielcrisis en de veiligheid, bepaalde niet-sociale overdrachten en de rentelasten. Op middellange termijn – en ondanks de nog zeer beperkte werkingskosten – blijft er evenwel een groot tekort (2,2 % van het bbp aan het einde van de projectieperiode). Dat tekort vloeit voort uit de maatregelen ter vermindering van de personenbelasting (in 2018 en 2019), een daling van de ontvangsten uit de vennootschapsbelasting en bepaalde indirecte belastingen, geplande investeringen en de stijging van de overdrachten aan de sociale zekerheid die onder meer bestemd zijn om de tot 2020 geplande socialebijdrageverminderingen te compenseren.

De rekening van de sociale zekerheid vertoont een tekort op middellange termijn (0,1 % van het bbp aan het einde van de projectie periode), dit door de toename van de uitgaven voor pensioenen, ziekte- en invaliditeitsuitkeringen en gezondheidszorg (waarvan de groei de norm overschrijdt). Dat tekort wordt beperkt door de gestage daling van de werkloosheidsuitkeringen, de stijging van de ontvangsten uit sociale bijdragen die wordt ondersteund door de werkgelegenheids- en loondynamiek – waarbij rekening wordt gehouden met de maatregelen ter vermindering van die bijdragen – en de toename van de alternatieve financiering op basis van de roerende voorheffing.

Globaal genomen laten de financiën van de gemeenschappen en gewesten, die in 2016 bijna in evenwicht waren, in 2017 een licht tekort optekenen dat zich vanaf 2019 stabiliseert op 0,2 % van het bbp. Dat tekort vloeit met name voort uit de vermindering van de regionale opcentiemen op de personenbelasting, de daling van de ontvangsten uit die opcentiemen als gevolg van de federale maatregelen ter vermindering van de personenbelasting en de budgettaire impact van initiatieven zoals het Oosterweelproject in Vlaanderen of het ‘Pacte pour un enseignement d’excellence’ in de Franse Gemeenschap. De relatieve stabiliteit van het tekort op middellange termijn wordt verklaard door de hypothese van de voortzetting van het restrictief uitgavebeleid van de laatste jaren door de verschillende gefedereerde entiteiten.

Het licht begrotingsoverschot dat in 2016 werd opgetekend door de lagere overheid verdwijnt vanaf 2017 als gevolg van de toename van de investeringsuitgaven die worden verwacht aan het einde van de electorale cyclus. Op middellange termijn blijft de lagere overheid dicht bij een evenwicht: in de projectie wordt verondersteld dat de afbrokkeling van de gemeentelijke opcentiemen, die het gevolg is van de federale maatregelen ter vermindering van de personenbelasting, wordt gecompenseerd door de voortzetting van de restrictieve trends van de afgelopen jaren.

3. Regionale macro-economische en sectorale evoluties

Dit hoofdstuk beschrijft de belangrijkste macro-economische resultaten van de regionale projectie. Afdeling 3.1 toont de evoluties van de voornaamste geregionaliseerde macro-economische aggregaten: toegevoegde waarde (en bruto binnenlands product), investeringen, binnenlandse werkgelegenheid, productiviteit en loonkosten. De resultaten voor de arbeidsmarkt komen aan bod in afdeling 3.2.

3.1. Macro-economische resultaten

Economische groei

Volgens de meest recente regionale rekeningen die het INR in februari 2017⁷ heeft gepubliceerd, zou de economische groei in 2015 sterker zijn geweest in het Vlaamse Gewest (2,0 %) dan in het Waalse (0,9 %) en het Brusselse Gewest (0,6 %) (zie tabel 4). Het in 2014 ingezette economische herstel van de gewesten zet zich in ieder geval voort. De conjunctuurverbetering van 2014 en 2015 bleef bescheiden in Wallonië en Brussel en volgde op twee jaren (2012 en 2013) van zwakke nationale economische groei met een meer uitgesproken vertraging van de economische activiteit in Brussel en Wallonië (gemiddelde groei van respectievelijk -0,6 % en -0,7 % over die twee jaren) dan in Vlaanderen (+0,5 %).

Uit onze ramingen blijkt echter dat de interregionale groeiverschillen vorig jaar licht zouden zijn afgenomen. Dat weerspiegelt de vertraging van de volumegroei van het bruto binnenlands product in Vlaanderen (tot 1,4 % in 2016), aangezien de economische groei in de andere twee gewesten stabiel zou zijn gebleven (0,7 % in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en 1,0 % in het Waals Gewest).

De evolutie van de groei in het Vlaamse Gewest kan deels worden verklaard door de grotere conjunctuurgevoeligheid van dat gewest (met een relatief groter aandeel van de verwerkende nijverheid en vervoer dan in de andere twee gewesten) en zijn grotere openstelling voor de internationale handel⁸. In 2016 bleek de internationale context voor België minder gunstig, wat de groei van de buitenlandse afzetmarkten van België afremde van 5 % in 2015 tot 2,9 % in 2016 (tabel 1). Het Vlaamse Gewest, dat bijna 70 % van de uitvoer van goederen en diensten van België vertegenwoordigt, ondervindt daarvan sterker de impact dan de twee andere gewesten.

In 2016 zou de bijdrage van de verwerkende nijverheid aan de Vlaamse economische groei – een activiteit die duidelijk is gericht op de uitvoer en in 2014 en 2015 nog resp. 0,6 en 0,5 procentpunt bijdroeg – sterk zijn teruggevallen tot 0,1 procentpunt (zie tabellen 25 tot 27 in de bijlage). De groeibijdrage van de ‘overige marktdiensten’ (met de belangrijke component zakelijke dienstverlening

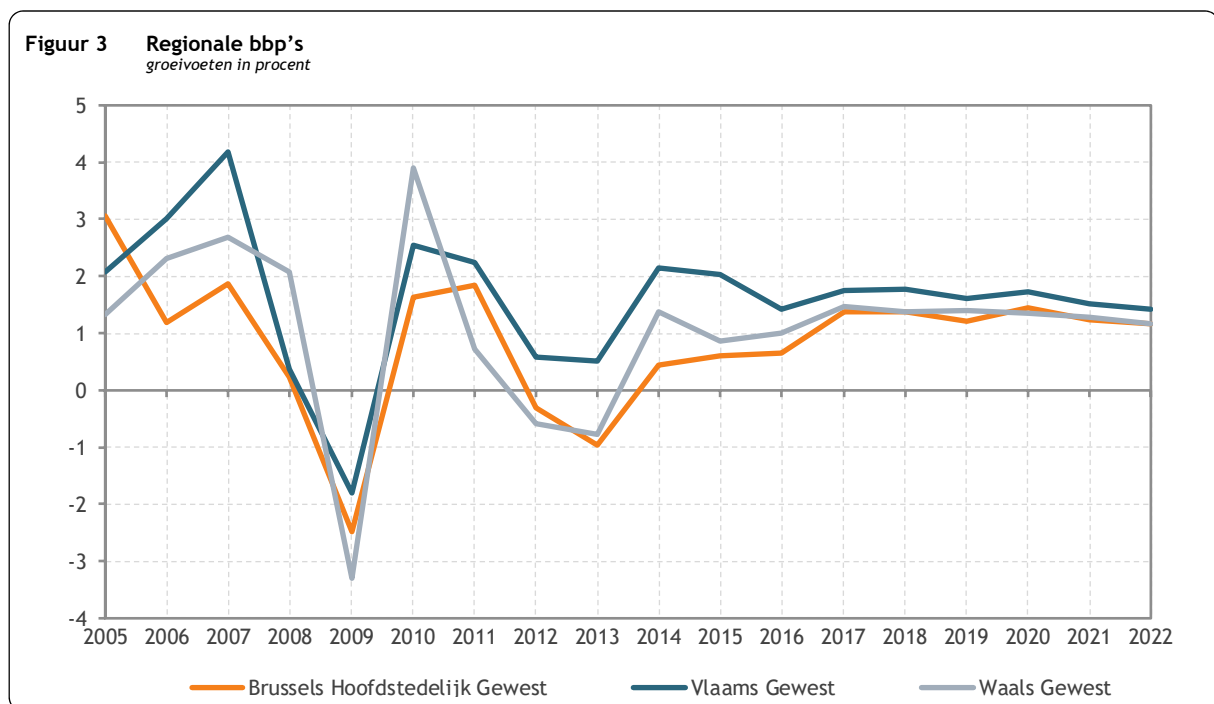
⁷ De cijfers voor de regionale toegevoegde waarde van het laatste jaar van de regionale rekeningen (2015 in deze uitgave van de regionale vooruitzichten) zijn berekend door het INR volgens een voorlopige methode en kunnen worden herzien in de toekomst (‘lopende’ herzieningen). De groei van het bbp in 2016 is dus een HERMREG-raming. Elke herziening van de toegevoegde waarde over het recente verleden kan significante effecten hebben op de vooruitzichten van het regionale bbp op korte en op middellange termijn, gezien de dynamische macro-economische modellering. Er is dus een zekere voorzichtigheid geboden bij de toelichting van de recente cijfers van de regionale toegevoegde waarden.

⁸ Volgens de laatste cijfers van de geregionaliseerde buitenlandse handel voor het jaar 2013 (NBB-BISA-IWEPS-SVR, 2016), vertegenwoordigt de uitvoer van goederen en diensten van Vlaanderen bijna 100 % van zijn bbp, tegenover 56 % in Wallonië en 66 % in Brussel.

en met interimarbeid, die allebei conjunctuurgevoelig zijn) zou daarentegen vorig jaar zijn gestegen, zonder evenwel de evolutie van de overige bedrijfstakken volledig te compenseren.

In Wallonië zou de bijdrage van de verwerkende nijverheid, die de groei van het regionale bbp in 2015 afremde, opnieuw positief worden zijn in 2016 (0,2 procentpunt, zie tabel 27). De ‘overige marktdiensten’ zouden hun groei hebben gehandhaafd en aldus hebben bijgedragen tot een stabiele economische groei in Wallonië. In het Brussels Gewest zou de groei van de toegevoegde waarde van de ‘overige marktdiensten’ licht afgezwakt zijn, terwijl ‘vervoer en communicatie’ – net zoals in de andere twee gewesten – een negatieve groeibijdrage hebben geleverd.

De regionale groeiverschillen van de toegevoegde waarde in de ‘overige marktdiensten’ verklaren de helft van het groeioverschot van Vlaanderen ten opzichte van Wallonië in 2016, dat (rekening houdend met de tweede decimaal) op 0,4 procentpunt wordt geraamd. In het Brussels Gewest verklaren de geringere bijdrage van de ‘overige marktdiensten’ en de licht negatieve bijdrage van de verwerkende nijverheid (zoals reeds het geval is sinds 2000 in jaargemiddelden) nagenoeg het volledige negatieve regionale groeiverschil ten opzichte van Vlaanderen, dat op -0,7 procentpunt wordt geraamd voor 2016.

Tabel 4 Voornaamste macro-economische resultaten van de regionale projectie
Groeivoeten in procent

	2015	2016	2017	2018	Gemiddelden			
					2019-2022	2002-2008	2009-2015	2016-2022
1. Bruto binnenlands product in volume								
Het Rijk	1,5	1,2	1,6	1,6	1,5	2,1	0,8	1,5
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,6	0,7	1,4	1,4	1,3	1,6	0,1	1,2
Vlaams Gewest	2,0	1,4	1,8	1,8	1,6	2,3	1,2	1,6
Waals Gewest	0,9	1,0	1,5	1,4	1,3	2,1	0,3	1,3
2. Bruto toegevoegde waarde in volume								
Het Rijk	1,6	1,1	1,6	1,6	1,5	2,1	0,8	1,5
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,6	0,6	1,3	1,3	1,3	1,6	0,1	1,2
Vlaams Gewest	2,1	1,4	1,7	1,7	1,6	2,3	1,2	1,6
Waals Gewest	0,9	0,9	1,4	1,3	1,3	2,1	0,3	1,3
3. Bruto-investeringen in volume (1)								
Het Rijk	2,9	1,0	3,3	3,7	2,5	2,8	1,0	2,6
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,1	3,3	4,3	2,2	2,4	1,2	-0,1	2,7
Vlaams Gewest	2,8	1,5	2,9	4,0	2,5	3,1	0,9	2,7
Waals Gewest	5,4	-1,5	3,7	3,7	2,7	3,8	2,2	2,4
4. Binnenlandse werkgelegenheid								
Het Rijk	0,9	1,3	1,2	1,0	0,8	1,0	0,5	1,0
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,3	1,0	0,9	0,9	0,5	0,4	0,5	0,7
Vlaams Gewest	1,1	1,5	1,4	1,1	0,9	1,0	0,5	1,1
Waals Gewest	0,9	1,1	1,1	0,9	0,7	1,1	0,4	0,8
5. Reële productiviteit per hoofd (marktbedrijfstakingen)								
Het Rijk	0,8	-0,2	0,2	0,4	0,6	1,3	0,3	0,4
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,4	-0,5	0,2	0,1	0,7	1,4	-0,6	0,4
Vlaams Gewest	1,2	-0,1	0,2	0,5	0,6	1,4	0,8	0,5
Waals Gewest	0,1	-0,1	0,2	0,3	0,5	1,1	-0,2	0,4
6. Reële loonkosten per hoofd (marktbedrijfstakingen) (2)								
Het Rijk	-0,5	-2,0	-0,4	0,5	0,6	-0,1	0,1	0,0
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-0,5	-1,9	-0,6	0,4	0,6	-0,1	-0,2	0,1
Vlaams Gewest	-0,4	-2,1	-0,3	0,6	0,6	0,1	0,2	0,1
Waals Gewest	-0,7	-2,0	-0,5	0,4	0,5	-0,2	0,2	0,0

(1) Excl. investeringen in woongebouwen.

(2) De loonkosten in het HERMREG-model zijn de loonkosten na aftrek van loonsubsidies (in tegenstelling tot de loonkosten op nationaal niveau zoals weergegeven in tabel 2).

De wereldeconomie zou in 2017 aan dynamiek winnen. Niettemin zou de binnenlandse vraag de belangrijkste economische groeimotor in België vormen (zie deel 2.2.1). Die dynamiek zou zich – ongewijzigd – voortzetten in 2018. Op regionaal niveau zou de economische groei dit jaar aanzienlijk versnellen, zowel in Brussel (1,4 %) als in Wallonië (1,5 %) en Vlaanderen (1,8 %), waarbij de bestaande interregionale groeiverschillen kleiner worden. De bbp-groei van de drie gewesten zou quasi identiek blijven in 2018.

De groei van de toegevoegde waarde zou in 2017 en 2018 zowel in de verwerkende nijverheid als in de marktdiensten als geheel versnellen. In Vlaanderen en Wallonië zou de lichte daling van de bijdrage

van de 'overige marktdiensten' onder meer worden gecompenseerd door 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' en 'transport en communicatie'. De bijdrage van de marktdiensten als geheel zou bijgevolg zowel in Vlaanderen (gemiddeld 1,2 procentpunt per jaar) als in Wallonië (0,9 procentpunt) stijgen in 2017 en 2018. In Brussel zou de relatieve specialisatie van de hoofdstad in financiële diensten opnieuw een belangrijke bron van groei worden, aangezien de bedrijfstak 'krediet en verzekeringen' een bijdrage van 0,3 procentpunt per jaar levert in 2017 en 2018.

Op middellange termijn (2019-2022) zou de groei van het Vlaamse bbp met 1,6 % per jaar hoger blijven dan die van de andere twee gewesten (1,3 %).

In het Brussels Gewest zou de groeidynamiek op middellange termijn opnieuw sterk worden ondersteund door 'krediet en verzekeringen' (18 % van de regionale toegevoegde waarde, zie tabel 5) en door 'overige marktdiensten' (29 % van de regionale toegevoegde waarde) en zou de gemiddelde jaarlijkse bijdrage ervan uitkomen op respectievelijk 0,3 procentpunt en 0,5 procentpunt over de periode 2019-2022. Omgekeerd zou de groeibijdrage van de bedrijfstak 'overheidsadministratie en onderwijs', die een vijfde van de Brusselse toegevoegde waarde uitmaakt, kleiner zijn dan vóór 2015 (0,2 procentpunt per jaar op middellange termijn tegenover 0,3 procentpunt over de periode 2002-2015). Dat zou het gevolg zijn van de geplande besparingsmaatregelen door de federale, gewest- en gemeenschapsadministraties, die sterk vertegenwoordigd zijn in het Brussels Gewest.

Zowel in Wallonië als in Vlaanderen zou de groei van de economische activiteit op middellange termijn (2019-2022) vooral worden gedragen – gezien hun gewicht in het bbp – door de 'overige marktdiensten' (respectievelijk 0,5 en 0,6 procentpunt per jaar) en – in mindere mate – door de verwerkende nijverheid (een groeibijdrage van 0,2 procentpunt per jaar in beide gewesten). Verder zou de toegevoegde-waardecreatie zou in Wallonië ook worden ondersteund door de tak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (0,2 procentpunt) en in Vlaanderen door de tak 'handel en horeca' (0,2 procentpunt).

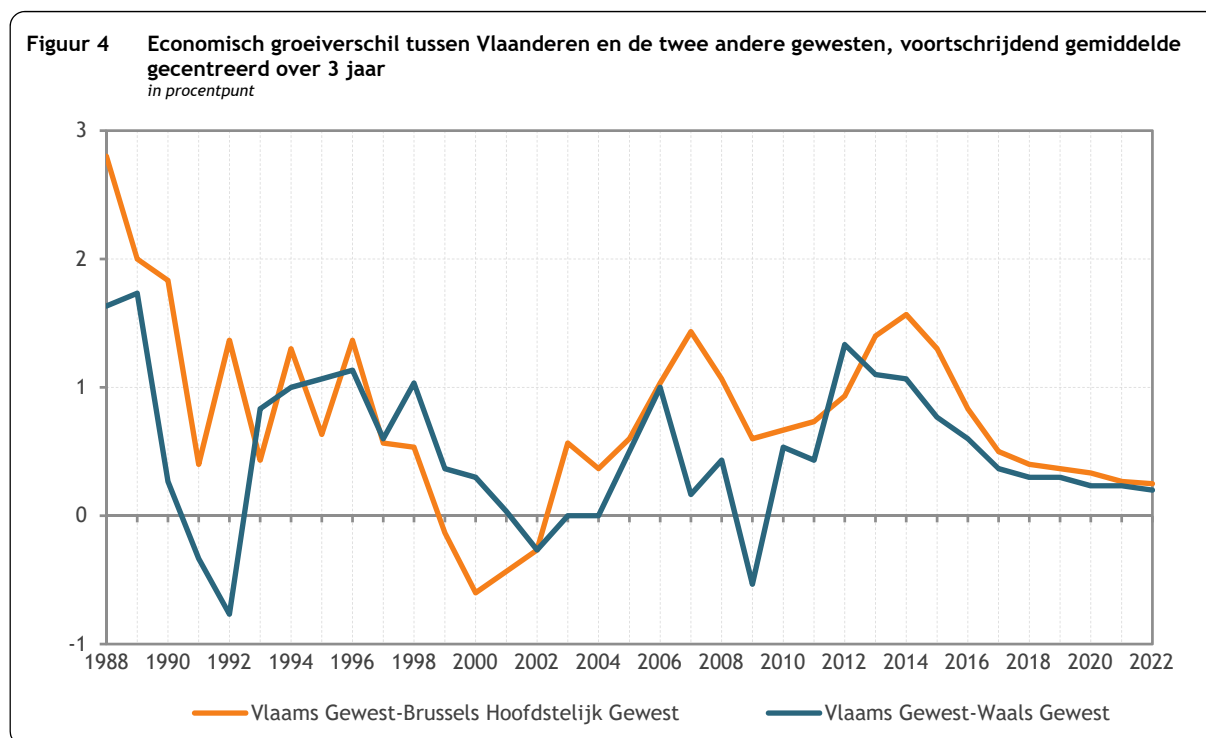
Het economische groeioverschot van Vlaanderen ten opzichte van Wallonië verminderde tussen het einde van de jaren 80 en het uitbreken van de financiële crisis in 2008 (zie figuur 4). De vrij zwakke evolutie van de Waalse economische activiteit sinds de recessie van 2009 daarentegen⁹ heeft dat negatief groeiverschil t.o.v. Vlaanderen de afgelopen jaren opnieuw vergroot. Het groeioverschot van Vlaanderen ten opzichte van Wallonië zou vanaf 2016 wat afnemen, maar positief blijven in de periode 2019-2022 (0,3 procentpunt).

Het Brussels Gewest laat sinds 2003 een negatief groeiverschil optekenen ten opzichte van Vlaanderen¹⁰. Eén van de belangrijkste oorzaken daarvan is de 'overspecialisatie' in de financiële sector (die sinds 2007 getroffen werd door de financiële crisis) en – als hoofdstedelijk gewest – ook in de tak 'overheidsadministratie en onderwijs'. Niettemin gaan onze projecties nog uit van een geleidelijke

⁹ Zo zou over de periode 2009-2015 de gemiddelde jaarlijkse bbp-groei in Wallonië vrijwel stilgevallen zijn (0,3 %), wat 0,9 procentpunt lager is dan in Vlaanderen. Voor Brussel bedraagt het groeiverschil ten opzichte van Vlaanderen -1,1 procentpunt over dezelfde periode.

¹⁰ Meer bepaald zou het gemiddelde jaarlijkse groeiverschil van Brussel ten opzichte van Vlaanderen -1,0 procentpunt bedragen over de periode 2003-2015.

vermindering van dat verschil vanaf 2016 (zie figuur 4), met name dankzij een krachtigere groei in de tak 'krediet en verzekeringen'.

Op basis van de projecties voor de volumegroei en voor de prijzen van de toegevoegde waarde per bedrijfstak kan de structuur van de toegevoegde waarde tegen lopende prijzen geschetst worden. Die werd in het verleden (1995-2015) gekenmerkt door een trendmatige tertiarisering van de economische activiteit (zie tabellen 5 tot 7). Het aandeel van de industrie zou in de toekomst verder afnemen, maar aanzienlijk trager dan vroeger. Daarnaast zou het gewicht van de tak 'overheidsadministratie en onderwijs' – na een maximum in 2014 – dalen, maar in 2022 toch groter blijven dan zijn gemiddeld aandeel tijdens de periode voorafgaand aan de crisis (2002-2008).

Door het hoofdzakelijk stedelijke karakter van de Brusselse economie, domineren de tertiaire activiteiten er in sterke mate het productieproces. Het aandeel van de marktdiensten in de totale toegevoegde waarde zou 71,3 % bedragen in 2022, wat vergelijkbaar is met de gemiddelde waarde ervan tijdens de vorige periodes. Binnen de Brusselse marktdiensten zouden de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' en 'krediet en verzekeringen' de grootste volumegroei laten optekenen (respectievelijk 1,7 % en 1,4 % per jaar over de periode 2016-2022). Het Brussels Gewest zou sterk gespecialiseerd blijven in de bedrijfstak 'krediet en verzekeringen'. Het gewicht van die tak in de regionale toegevoegde waarde zou 17,1 % bedragen tegen 2022, tegenover ongeveer 3,6 % in de rest van het land. Dezelfde opmerking geldt voor de niet-verhandelbare diensten (voornamelijk overheid en onderwijs): hun aandeel in de Brusselse regionale toegevoegde waarde zou 19,9 % bedragen aan het einde van de projectieperiode, wat meer is dan in Wallonië (18,7 %) en aanzienlijk meer dan in Vlaanderen (11,5 %).

In Vlaanderen en Wallonië vertegenwoordigt de secundaire sector (energie, verwerkende nijverheid en bouw) nog steeds een relatief groot aandeel van de activiteit (respectievelijk 26,1 % en 22,9 % van de

regionale toegevoegde waarde in 2015). In de projectieperiode (2016-2022) zouden die aandelen zich nagenoeg stabiliseren op respectievelijk 26,0 % en 23,0 %.

Tabel 5 Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest
in procent

	Structuur in lopende prijzen				Gemiddelde jaarlijkse groei (in volume)		
	1995	2005	2015	2022	2002- 2008	2009- 2015	2016- 2022
1. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	10,2	34,6	1,0
2. Energie	3,2	4,0	3,1	3,6	5,6	-4,7	1,4
3. Verwerkende nijverheid	7,2	5,4	2,9	2,6	-0,8	-3,9	-0,3
a. Intermediaire goederen	2,6	1,8	0,9	0,7	-0,7	-5,4	-2,0
b. Uitrustingsgoederen	2,3	1,8	0,8	0,7	-4,4	-4,5	-0,1
c. Consumptiegoederen	2,3	1,8	1,2	1,2	1,6	-2,1	0,6
4. Bouwnijverheid	2,7	2,3	2,7	2,6	2,8	1,0	1,9
5. Marktdiensten	71,3	71,3	71,4	71,3	1,4	0,1	1,4
a. Vervoer en communicatie	9,2	11,4	8,6	8,2	0,8	-0,3	0,9
b. Handel en horeca	14,2	13,3	11,0	10,5	0,9	-2,3	0,8
c. Krediet en verzekeringen	16,9	16,6	17,5	17,1	1,3	0,4	1,4
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	4,5	4,8	5,5	5,9	0,2	0,1	1,0
e. Overige marktdiensten	26,5	25,2	28,9	29,5	2,0	1,0	1,7
6. Niet-verhandelbare diensten	15,5	17,0	19,9	19,9	2,1	1,6	0,7
7. Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	1,6	0,0	1,2

Tabel 6 Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen van het Vlaamse Gewest
in procent

	Structuur in lopende prijzen				Gemiddelde jaarlijkse groei (in volume)		
	1995	2005	2015	2022	2002- 2008	2009- 2015	2016- 2022
1. Landbouw	1,8	1,2	0,9	0,9	2,5	-0,9	1,3
2. Energie	3,7	2,9	3,0	3,4	3,3	7,0	1,5
3. Verwerkende nijverheid	24,8	20,8	16,9	16,4	0,8	1,1	1,3
a. Intermediaire goederen	10,8	9,9	8,4	8,2	-0,3	4,1	1,3
b. Uitrustingsgoederen	6,3	4,7	3,3	3,1	0,9	-5,2	1,3
c. Consumptiegoederen	7,7	6,2	5,2	5,1	2,4	0,7	1,1
4. Bouwnijverheid	6,0	5,7	6,2	6,0	3,6	1,7	2,4
5. Marktdiensten	52,0	58,0	61,3	61,8	2,9	1,1	1,8
a. Vervoer en communicatie	7,8	7,3	6,6	6,1	1,9	-0,3	0,9
b. Handel en horeca	14,3	16,6	15,7	15,3	3,4	0,1	1,5
c. Krediet en verzekeringen	3,7	3,0	3,8	3,6	1,2	2,5	1,5
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	5,9	6,4	7,5	8,2	0,7	1,1	1,5
e. Overige marktdiensten	20,4	24,7	27,7	28,6	3,6	1,9	2,2
6. Niet-verhandelbare diensten	11,7	11,4	11,7	11,5	1,4	0,6	0,8
7. Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	2,3	1,2	1,6

Tabel 7 Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen van het Waalse Gewest
in procent

	Structuur in lopende prijzen				Gemiddelde jaarlijkse groei (in volume)		
	1995	2005	2015	2022	2002- 2008	2009- 2015	2016- 2022
1. Landbouw	1,8	1,1	0,9	0,9	3,6	-1,3	1,0
2. Energie	3,2	2,9	2,9	3,2	1,0	1,9	1,1
3. Verwerkende nijverheid	19,5	17,5	14,3	14,4	3,0	-0,6	1,6
a. Intermediaire goederen	11,3	11,0	7,9	7,9	3,2	-1,2	1,3
b. Uitrustingsgoederen	3,3	2,6	2,7	2,8	2,4	-1,2	2,3
c. Consumptiegoederen	4,9	4,0	3,7	3,8	2,9	1,5	1,5
4. Bouwnijverheid	5,5	5,1	5,6	5,4	3,6	0,9	1,9
5. Marktdiensten	51,9	55,2	57,1	57,4	2,0	0,5	1,4
a. Vervoer en communicatie	7,2	7,0	5,9	5,4	1,0	-1,5	0,6
b. Handel en horeca	11,5	13,4	12,8	12,4	2,9	-0,4	1,1
c. Krediet en verzekeringen	3,4	2,9	3,9	3,7	1,0	3,7	1,3
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	7,7	8,2	9,7	10,6	0,8	0,9	1,3
e. Overige marktdiensten	22,1	23,7	24,8	25,2	2,3	0,9	1,9
6. Niet-verhandelbare diensten	18,1	18,2	19,2	18,7	1,3	0,3	0,5
7. Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	2,1	0,3	1,3

Investeringsen

Gelet op de sterke schommelingen in de totale investeringen¹¹, wordt dat macro-economische aggregaat hier geanalyseerd in periodegemiddelden en niet jaar per jaar. Tijdens de periode 2016-2022 zouden de investeringen in ongeveer dezelfde mate groeien in de drie gewesten, met gemiddelde groeivoeten van 2,4 % tot 2,7 % per jaar.

In Brussel zou de aantrekkende groei van de investeringen in de periode 2016-2022 een duidelijke inhaalbeweging betekenen na zeven jaar (2009-2015) waarin een quasi-stabilisering van de investeringsuitgaven opgetekend werd (zie tabel 4). Ook Vlaanderen kende in het recente verleden een verzwakking van de investeringsdynamiek, maar minder uitgesproken (een groei van 0,9 % per jaar over de periode 2009-2015). De investeringsuitgaven in Wallonië hielden daarentegen relatief goed stand sinds de crisis (2009-2015). Die gunstige ontwikkeling zou zich nog kunnen versterken in de periode 2016-2022 (gemiddeld 2,4 % per jaar), maar wel minder dynamisch blijven dan in de pre-crisisperiode (3,8 % per jaar).

De investeringsgraden¹² zouden zeer hoge niveaus bereiken in de drie gewesten. Tussen 2019 en 2022 zouden die gemiddeld 19,9 % bedragen in Brussel (t.o.v. 18,5 % in 2014), 21,5 % in Vlaanderen (t.o.v. 20,3 % in 2014) en 21,5 % in Wallonië (t.o.v. 19,7 % in 2014).

¹¹ In deze afdeling betreft het de bruto vaste kapitaalvorming van de publieke en de privésector, uitgezonderd de investeringen in woongebouwen.

¹² De investeringsgraad is gedefinieerd als de investeringen in procent van de bruto toegevoegde waarde (in lopende prijzen).

Productiviteit en lonen

Vlaanderen zou tijdens de periode 2016-2022 een reële productiviteitsgroei per hoofd laten optekenen van 0,5 % per jaar in de marktsector. In Brussel en Wallonië zou die groei bijna even sterk zijn (0,4 %), wat toch een groeiversnelling impliceert ten opzichte van een duidelijk minder gunstige evolutie in het recente verleden (zie tabel 4). Niettemin was de jaarlijkse productiviteitsgroei ongeveer drie keer zo sterk vóór 2008.

In het Brussels Gewest zou de productiviteit in de tak 'vervoer en communicatie' (goed voor 9 % van de regionale toegevoegde waarde) nog trager stijgen dan vóór de crisis. De productiviteitsgroei zou echter hernemen aan het einde van de projectieperiode en uitkomen op 1,0 % per jaar over de periode 2019-2022. Dat is nog steeds minder dan het gemiddelde van vóór 2009 (3,2 % per jaar over de periode 2002-2008). In Brussel zou de arbeidsproductiviteit in de bedrijfstak 'krediet en verzekeringen' op korte en op middellange termijn iets minder sterk toenemen dan in de periode vóór de crisis (1,9 % per jaar tijdens de projectieperiode door een lichte vertraging vanaf 2020).

Net als in het verleden zou de verwerkende nijverheid zowel in Vlaanderen als Wallonië (die samen 96 % van de werkgelegenheid van de Belgische verwerkende nijverheid vertegenwoordigen) een belangrijke bron van de totale productiviteitsgroei vormen gedurende de projectieperiode. In de periode 2019-2022 zou de productiviteitsgroei in de verwerkende nijverheid (2,1 % per jaar) hoger liggen dan de reële loonstijgingen (resp. 0,6 % en 0,9 % per jaar in Wallonië en Vlaanderen). De industriële bedrijven ervaren immers sterke internationale concurrentie, wat hen ertoe verplicht voortdurend hun loonkosten per eenheid product te drukken. In combinatie met een geprojecteerde groei van de arbeidsproductiviteit die in de tertiaire marktdiensten als geheel iets hoger ligt in Vlaanderen dan in Wallonië, liggen de groeivoorzichten voor de reële productiviteit in de marktsector daardoor iets hoger in Vlaanderen (0,5 % per jaar in de periode 2016-2022, t.o.v. 0,4 % per jaar in Wallonië, zie tabel 4).

De relatief beperkte productiviteitsgroei gaat gepaard met een zwakke evolutie van de reële arbeidskosten, die het gevolg is van het federale en regionale beleid inzake de vermindering van de loonkosten. Rekening houdend met alle arbeidskostenbeperkende maatregelen – zoals de 'indexsprong' in de periode 2015-2016 – en de vrij restrictieve bepalingen van de nieuwe wet over het concurrentievermogen van maart 2017, zouden de reële loonkosten per hoofd in de marktbedrijfstakken in de periode 2016-2022 een nulgroei laten optekenen in Wallonië en een nauwelijks positieve groei in Brussel en in Vlaanderen (0,1 % per jaar).

De loonevolutie zou op middellange termijn (2019-2022) nagenoeg identiek zijn voor de drie gewesten: +0,5 % per jaar in reële termen in de marktsector in Wallonië en +0,6 % per jaar in de twee andere gewesten. Het loonoverleg verloopt immers relatief gecentraliseerd in België en bovendien kent de productiviteit per hoofd in de marktsector een nagenoeg identiek verloop in de drie gewesten, wat een belangrijke economische determinant vormt van de loonontwikkeling. Door de top-downmodellering van de regionale vooruitzichten kan evenwel geen rekening worden gehouden met tweederonde-effecten van de werkloosheidsgraden op de brutolonen in de verschillende gewesten. Vooral in Vlaanderen zouden de spanningen op de arbeidsmarkt kunnen oplopen, waarbij een zeer lage

werkloosheidsgraad op middellange termijn (cf. deel 3.2.3) voor opwaartse druk kan zorgen op de lonen.

De productiviteitsgroei zou in de periode 2016-2022 de toename van de reële loonkosten overtreffen. De reële loonkosten per eenheid product¹³ in de marktbedrijfstakken zouden in de drie gewesten gemiddeld met -0,4 % à -0,3 % per jaar dalen, wat een weerspiegeling is van het kostenconcurrentievermogen van de regionale economieën.

Binnenlandse werkgelegenheid

De werkgelegenheidsgroei volgt doorgaans met enige vertraging de schommelingen van de vraag, waardoor het herstel van de economische activiteit in 2014 gepaard ging met een zeer bescheiden herneming van de werkgelegenheid binnen de gewesten. In Wallonië, en in mindere mate in Vlaanderen, heeft het conjunctuurherstel eerst geleid tot een gedeeltelijk herstel van de arbeidsproductiviteit.

In 2015 versnelde de jobcreatie aanzienlijk in Vlaanderen en Wallonië, ondersteund door de bevrozing van de conventionele loonaanpassingen en de tijdelijke stopzetting van de loonindexering. De in dat jaar relatief beperkte jobcreatie in Brussel gebeurde na een gunstiger 2014. Over beide jaren samen steeg de Brusselse werkgelegenheid met 0,8 %, wat vergelijkbaar was met Wallonië.

Tijdens de periode 2016-2022 wordt de jobcreatie in elk gewest ondersteund door de herneming van de economische activiteit en door de voortzetting van het beleid van arbeidskostenbeperking, via de toepassing van de door de federale regering besliste maatregelen ter verlaging van de fiscale en parafiscale druk. De netto-jobcreatie zou gemiddeld 0,8 % per jaar bedragen in Wallonië, 0,7 % in Brussel en 1,1 % in Vlaanderen. De jobcreatie zou een gelijkaardig profiel hebben in de drie gewesten, een profiel dat hoofdzakelijk bepaald wordt door de dynamiek van de reële loonkosten. De taxshift, die trapsgewijs¹⁴ de structurele vermindering van de werkgeversbijdragen en de bedrijfsvoorheffing organiseert, draagt bij tot die evolutie. In alle gewesten zou de werkgelegenheid aldus sterker stijgen in 2016-2017 en in 2020, terwijl de overige jaren worden gekenmerkt door een zwakkere groei op dat vlak.

Tijdens de periode 2016-2022 zou de netto-jobcreatie gemiddeld bijna 30 100 eenheden per jaar bedragen in het Vlaamse Gewest (of bijna 211 000 gecumuleerd over die periode), ongeveer 10 700 per jaar in het Waalse Gewest (of 75 000 gecumuleerd) en bijna 5 100 in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (of bijna 36 000 gecumuleerd). Op middellange termijn zouden de bedrijfstakken 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' en 'overige marktdiensten' (inclusief dienstenchequewerkgelegenheid) in elk gewest de drijvende kracht blijven vormen achter de werkgelegenheidsgroei, net als in het recente verleden. Anderzijds zou de industriële werkgelegenheid in Wallonië en Vlaanderen verder dalen door de productiviteitswinsten, die noodzakelijk zijn om het hoofd te bieden aan de internationale concurrentie. De werkgelegenheid in de verwerkende nijverheid zou evenwel minder sterk krimpen dan in het recente verleden, als gevolg van het aantrekken van de economische activiteit.

¹³ De loonkosten per eenheid product worden gemeten door de verhouding tussen de loonkosten en de productiviteit per hoofd, beide in reële termen.

¹⁴ De overheidsmaatregelen met betrekking tot de arbeidskosten worden toegelicht in kader 2, pp. 36-37 van de 'Economische vooruitzichten 2017-2022' van het Federaal Planbureau (2017).

In tegenstelling tot wat tijdens de voorbije jaren geobserveerd werd als gevolg van de detacheringen, zou de de loontrekkende werkgelegenheid in de bouwsector een aanzienlijke stijging laten optekenen op middellange termijn. In 2020 wordt die toename verder versterkt aangezien het grootste deel van de bijkomende werkgeversbijdrageverminderingen naar de bouwsector vloeien. Ten slotte zouden de bezuinigingsmaatregelen de werkgelegenheidsgroei in de tak 'overheidsadministratie en onderwijs' beïnvloeden.

Verder zou tijdens de periode 2016-2022 het aantal zelfstandigen opnieuw sterker stijgen in Brussel (gemiddeld 1,6 % per jaar) dan in de andere twee gewesten (1,2 % in Vlaanderen en 0,8 % in Wallonië), zoals reeds in het verleden werd waargenomen. De zelfstandige werkgelegenheid zou relatief sterk toenemen in de periode 2015-2016, nl. met gemiddeld 1,2 % in Wallonië, met 1,7 % in Vlaanderen en met 2,8 % in Brussel. Vanaf 2017 zou de toename van het aantal zelfstandigen evenwel vertragen in de drie gewesten. Achter die globale evolutie gaat echter een gewijzigde sectorale samenstelling van de zelfstandige werkgelegenheid in de drie gewesten schuil, ten koste van 'handel en horeca' en – in Vlaanderen en Wallonië – van 'landbouw', terwijl de bijdrage van de tak 'overige marktdiensten' zou stijgen.

In Brussel zou het aantal zelfstandigen in de bouwnijverheid – dat explosief toenam tussen 2004 en 2015 (9,8 % per jaar in Brussel tegenover 2,2 % per jaar op nationaal niveau) – minder sterk stijgen in de projectieperiode. Enerzijds kwam er immers een einde aan de overgangperiode waardoor de bewegingsvrijheid van werknemers uit Roemenië en Bulgarije beperkt werd¹⁵. Anderzijds zouden de detacheringsoverdrachten van buitenlandse werknemers, die de laatste jaren fors toegenomen zijn, de binnenlandse jobcreatie (werknemers en zelfstandigen) gedeeltelijk blijven vervangen.

¹⁵ De evolutie van de zelfstandige arbeid in de bouwnijverheid in Brussel vertoont een trendbreuk, als gevolg van het groeiend aantal onderdanen van de nieuwe EU-lidstaten dat ervoor kiest zich onder dat statuut in België te vestigen wegens beperkingen op het vrij verkeer van loonarbeid die sinds 2004 gelden. De laatste beperkingen liepen in België af in 2014 voor Roemeense en Bulgaarse burgers en in 2015 voor Kroaten.

Tabel 8 Structuur en groei van de binnenlandse werkgelegenheid van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest
in procent

	Structuur				Gemiddelde jaarlijkse groei		
	1995	2005	2015	2022	2002- 2008	2009- 2015	2016- 2022
1. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	-10,8	4,4	2,1
2. Energie	1,0	1,0	1,4	1,4	1,0	3,9	1,1
3. Verwerkende nijverheid	7,2	5,2	3,0	2,6	-5,4	-4,0	-1,3
a. Intermediaire goederen	1,9	1,4	0,7	0,5	-4,7	-6,3	-3,5
b. Uitrustingsgoederen	2,2	1,7	0,7	0,6	-8,7	-5,6	-2,2
c. Consumptiegoederen	3,0	2,1	1,6	1,5	-3,4	-2,0	-0,1
4. Bouwnijverheid	3,3	2,7	2,9	3,0	0,5	-0,1	1,0
5. Marktdiensten	64,2	65,2	66,7	68,1	0,6	0,5	1,0
a. Vervoer en communicatie	8,0	7,7	6,7	6,5	-2,2	-0,3	0,3
b. Handel en horeca	17,4	15,5	13,4	12,9	-0,1	-1,4	0,1
c. Krediet en verzekeringen	10,2	9,9	8,0	7,3	-0,7	-1,6	-0,5
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	7,7	8,8	9,8	10,6	1,7	1,6	1,9
e. Overige marktdiensten	21,0	23,2	28,8	30,8	2,1	2,1	1,7
6. Niet-verhandelbare diensten	24,3	25,9	26,0	24,8	1,2	0,8	0,1
7. Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	0,4	0,5	0,7

Tabel 9 Structuur en groei van de binnenlandse werkgelegenheid van het Vlaamse Gewest
in procent

	Structuur				Gemiddelde jaarlijkse groei		
	1995	2005	2015	2022	2002- 2008	2009- 2015	2016- 2022
1. Landbouw	2,7	2,1	1,5	1,4	-1,8	-2,1	0,2
2. Energie	1,1	1,0	1,1	1,0	1,3	1,7	0,0
3. Verwerkende nijverheid	21,3	17,1	13,1	11,7	-1,7	-2,3	-0,4
a. Intermediaire goederen	7,2	6,4	5,1	4,5	-0,5	-2,1	-0,6
b. Uitrustingsgoederen	5,1	3,9	2,6	2,2	-3,0	-4,2	-1,2
c. Consumptiegoederen	9,0	6,8	5,4	5,0	-2,1	-1,6	0,1
4. Bouwnijverheid	6,8	6,1	6,2	6,4	0,9	0,1	1,6
5. Marktdiensten	52,0	57,6	62,7	64,9	2,0	1,3	1,6
a. Vervoer en communicatie	6,8	6,4	5,9	5,6	0,4	-0,9	0,4
b. Handel en horeca	18,7	17,8	16,4	15,8	0,6	-0,3	0,6
c. Krediet en verzekeringen	2,5	2,0	1,9	1,7	-1,5	-0,5	-0,2
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	8,6	10,7	13,0	14,4	2,7	3,0	2,5
e. Overige marktdiensten	15,3	20,6	25,6	27,4	3,6	2,3	2,1
6. Niet-verhandelbare diensten	16,1	16,0	15,4	14,5	1,2	0,4	0,2
7. Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	1,0	0,5	1,1

Tabel 10 Structuur en groei van de binnenlandse werkgelegenheid van het Waalse Gewest
in procent

	Structuur				Gemiddelde jaarlijkse groei		
	1995	2005	2015	2022	2002- 2008	2009- 2015	2016- 2022
1. Landbouw	2,7	2,0	1,5	1,3	-1,7	-2,0	-0,6
2. Energie	1,2	1,0	1,2	1,1	-0,8	3,6	-0,4
3. Verwerkende nijverheid	15,5	12,8	10,5	9,7	-0,4	-2,1	-0,3
a. Intermediaire goederen	7,6	6,4	5,0	4,3	0,2	-3,1	-1,0
b. Uitrustingsgoederen	2,7	2,2	1,8	1,6	-0,7	-2,7	-0,4
c. Consumptiegoederen	5,2	4,2	3,8	3,7	-1,0	-0,2	0,6
4. Bouwnijverheid	6,8	6,5	6,6	6,8	1,4	-0,4	1,4
5. Marktdiensten	51,1	55,1	59,3	61,5	1,7	1,2	1,4
a. Vervoer en communicatie	6,6	6,2	5,4	5,1	-0,5	-1,2	-0,1
b. Handel en horeca	18,2	17,1	16,1	16,0	0,5	0,1	0,8
c. Krediet en verzekeringen	2,2	1,8	1,7	1,5	-1,0	-0,1	-0,4
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	10,1	12,5	14,4	16,1	2,6	2,2	2,4
e. Overige marktdiensten	14,0	17,5	21,7	22,9	3,4	2,2	1,6
6. Niet-verhandelbare diensten	22,7	22,7	20,9	19,5	0,7	-0,1	-0,1
7. Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	1,1	0,4	0,8

3.2. Arbeidsmarkt

De werkgelegenheid in de productie-eenheden gevestigd op het grondgebied van een gewest, ongeacht het gewest van herkomst van de werknemers, noemen we ‘regionale binnenlandse werkgelegenheid’. De werknemers die niet wonen in het gewest waarin ze werken, worden pendelarbeiders genoemd; zij die niet wonen in het land waarin ze werken, worden grensarbeiders genoemd. Door het saldo van de pendelarbeid en dat van de grensarbeid toe te voegen aan de totale binnenlandse werkgelegenheid van een gewest, verkrijgt men de ‘regionale werkende beroepsbevolking’ of de ‘werkgelegenheid naar woonplaats’, wat dus overeenstemt met de werkgelegenheid (of ‘werkzaamheid’) van de ingezetenen van een gewest. De werkgelegenheidsgraad (of werkzaamheidsgraad) duidt dan aan welk percentage van de ingezetenen op arbeidsleeftijd werkt.

De verwachte evoluties van het aantal werklozen en van de werkloosheidsgraad worden afgeleid uit een confrontatie van het arbeidsaanbod met de arbeidsvraag. De vooruitzichten voor het nationaal en regionaal arbeidsaanbod worden bottom-up berekend met behulp van een aparte sociodemografische module. Het resultaat op nationaal niveau is de som van de regionale ramingen. De resultaten van de sociodemografische projectie van het arbeidsaanbod worden gebruikt als exogene hypothesen in de eigenlijke regionale economische projectie.

De resultaten voor de regionale binnenlandse werkgelegenheid werden al besproken als onderdeel van de gehele regionale productie-optiek in afdeling 3.1. De overige elementen – demografie en arbeidsaanbod, pendel- en grensarbeid, regionale werkende beroepsbevolking en werkgelegenheidsgraad, werkloosheid en werkloosheidsgraad – komen in die volgorde aan bod in dit hoofdstuk over de arbeidsmarkt.

3.2.1. Demografie en arbeidsaanbod

Bevolking op arbeidsleeftijd in België en in de gewesten

De groei van de Belgische bevolking op arbeidsleeftijd viel sterk terug in de eerste helft van dit decennium, van 0,78 % (+55 300 personen) in 2010 tot 0,13 % (+9 200 personen) in 2014. Enerzijds werd haar natuurlijk verloop¹⁶ negatief in die periode, voornamelijk omdat de omvang van de bevolkingscohorten die 65 jaar werden, sterk toenam. Anderzijds werd het extern migratiesaldo op arbeidsleeftijd¹⁷ minder positief, vooral omdat de immigratie uit niet-EU-landen gevoelig afnam. De vergrijzing van de bevolking speelde sterker in Vlaanderen (waar de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd verminderde van 0,51 % tot 0,07 % tussen 2010 en 2014) en in Wallonië (afname van 0,70 % tot 0,00 %). De terugval in het externe migratiesaldo¹⁸ had vooral gevolgen voor Brussel. Bovendien werd tijdens die periode het Brusselse interne migratiesaldo op arbeidsleeftijd nog

¹⁶ Voor de totale bevolking wordt het natuurlijk saldo gedefinieerd als het verschil tussen het aantal geboorten en het aantal sterfgevallen. Dat saldo geeft het ‘natuurlijk verloop’ van de bevolking, de wijziging in afwezigheid van externe migratiestromen. Voor de bevolking op arbeidsleeftijd kan naar analogie een natuurlijk verloop (toename in afwezigheid van migratie) berekend worden als het verschil tussen enerzijds de instroom op arbeidsleeftijd (cohort die 15 jaar bereikt) en anderzijds de uitstroom uit arbeidsleeftijd (cohort die 65 jaar wordt) plus de sterfgevallen op arbeidsleeftijd.

¹⁷ Een groot gedeelte van de externe migratie vindt plaats op arbeidsleeftijd, meer bepaald binnen de leeftijdsklasse 18-40 jaar.

¹⁸ Het begrip ‘extern’ verwijst naar migratiestromen over de landsgrenzen heen. De migratiestromen tussen gewesten worden daarentegen aangeduid met het begrip ‘intern’.

negatiever dan voorheen. De groei van de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd viel dan ook sterker terug, van 2,50 % tot 0,81 %, maar bleef nog altijd hoger dan in de beide andere gewesten.

**Tabel 11 Scenario voor demografie en arbeidsaanbod
jaargemiddelden**

	2015	2016	2017	2018	2019- 2022	Gemiddelden		
						2002- 2008	2009- 2015	2016- 2022
1. Totale bevolking								
<i>1a. Wijziging in duizendtallen</i>								
Het Rijk	58,7	61,8	63,4	58,1	53,3	60,5	75,5	56,6
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	12,2	13,0	12,8	11,3	9,1	12,4	17,6	10,5
Vlaams Gewest	33,5	34,3	34,3	31,9	29,7	31,8	39,4	31,4
Waals Gewest	12,9	14,5	16,3	14,9	14,4	16,2	18,5	14,8
<i>1b. Wijziging in procent</i>								
Het Rijk	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,6	0,7	0,5
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1,0	1,1	1,1	0,9	0,7	1,2	1,6	0,9
Vlaams Gewest	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5
Waals Gewest	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4
2. Bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar)								
<i>2a. Wijziging in duizendtallen</i>								
Het Rijk	15,6	20,8	17,2	8,1	1,1	47,2	30,0	7,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	8,3	8,9	8,2	6,5	5,0	10,3	12,0	6,2
Vlaams Gewest	5,8	7,7	4,9	0,4	-3,2	20,3	11,2	0,0
Waals Gewest	1,5	4,2	4,1	1,2	-0,7	16,7	6,8	1,0
<i>2b. Wijziging in procent</i>								
Het Rijk	0,2	0,3	0,2	0,1	0,0	0,7	0,4	0,1
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1,1	1,1	1,0	0,8	0,6	1,5	1,6	0,8
Vlaams Gewest	0,1	0,2	0,1	0,0	-0,1	0,5	0,3	0,0
Waals Gewest	0,1	0,2	0,2	0,1	0,0	0,8	0,3	0,0
3. Activiteitsgraad, definitie FPB (1)(2)								
Het Rijk	72,9	73,0	73,2	73,4	74,2	72,6	72,7	73,7
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	70,3	70,0	69,8	69,7	69,3	74,2	71,9	69,6
Vlaams Gewest	74,9	75,3	75,7	76,1	77,3	73,3	74,2	76,4
Waals Gewest	70,1	70,0	69,9	70,0	70,5	70,8	70,3	70,2
4. Beroepsbevolking (15 jaar en meer), definitie FPB								
<i>4a. Wijziging in duizendtallen</i>								
Het Rijk	13,2	27,6	23,9	25,0	15,4	42,2	25,0	19,7
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-2,0	3,8	3,8	3,5	2,6	7,7	5,0	3,1
Vlaams Gewest	17,7	24,5	18,2	18,1	10,3	19,5	16,7	14,6
Waals Gewest	-2,4	-0,8	1,9	3,4	2,5	15,0	3,3	2,1
<i>4b. Wijziging in procent</i>								
Het Rijk	0,2	0,5	0,4	0,5	0,3	0,9	0,5	0,4
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-0,4	0,7	0,7	0,6	0,5	1,6	0,9	0,5
Vlaams Gewest	0,6	0,8	0,6	0,6	0,3	0,7	0,5	0,5
Waals Gewest	-0,1	0,0	0,1	0,2	0,2	1,0	0,2	0,1

(1) Verhouding tussen beroepsbevolking (15 jaar en meer) en bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar).

(2) In de kolom 2019-2022 wordt de waarde op het einde van de periode (2022) weergegeven.

Het extern migratiesaldo op arbeidsleeftijd nam in 2015 terug toe in de drie gewesten, zodat de groei in de bevolking op arbeidsleeftijd licht versnelde. In de periode 2016-2017 sterkt het externe migratiesaldo in de drie gewesten licht verder aan, om dan geleidelijk terug te vallen tijdens het verdere verloop van de projectieperiode. Daarbij moet rekening gehouden worden met het feit dat in de jongste Demografische vooruitzichten¹⁹ de impact op de bevolkingscijfers van de verhoogde instroom van asielzoekers (die dateert van 2015) sterk afgezwakt werd in vergelijking met eerdere hypothesen. Inmiddels is immers gebleken dat die verhoogde instroom al vanaf begin 2016 is opgedroogd²⁰ en dat de erkenningsgraad voor aanvragen tot het verkrijgen van het statuut van politiek vluchteling (of van subsidiaire bescherming) lager lag dan oorspronkelijk verwacht²¹. Omdat de verwerkingstijd voor de behandeling van dergelijke aanvragen hoger oploopt dan oorspronkelijk geraamd, werkt de verhoogde instroom van vluchtelingen uit de tweede helft van 2015 bovendien trager door in de bevolkingscijfers.

Zowel in Vlaanderen als in Wallonië blijft op middellange termijn het natuurlijk verloop van de bevolking op arbeidsleeftijd negatief en blijft het (positieve) interne migratiesaldo vrijwel ongewijzigd. De tijdelijke impuls aan het externe migratiesaldo zorgt tijdens de periode 2016-2017 nog voor een bescheiden groei van de bevolking op arbeidsleeftijd in beide gewesten (gemiddeld 0,15 % groei per jaar in Vlaanderen; 0,18 % per jaar in Wallonië). Vanaf 2019 krimpt de bevolking op arbeidsleeftijd echter in beide gewesten, iets sterker in Vlaanderen (gemiddeld -0,08 % per jaar tijdens de periode 2019-2022, tegen -0,03 % in Wallonië). Over de gehele periode 2017-2022 bedraagt de gemiddelde groei van de Vlaamse bevolking op arbeidsleeftijd -0,03 % per jaar en die van de Waalse 0,02 % per jaar. De bijdrage aan die groei van migratiebewegingen (intern plus extern) is positiever in Vlaanderen, maar dat wordt meer dan gecompenseerd door een negatievere bijdrage van het natuurlijk verloop.

In Brussel wijzigt op middellange termijn nauwelijks iets aan de omvang van het (negatieve) interne migratiesaldo, terwijl het natuurlijk verloop van de bevolking op arbeidsleeftijd licht positiever wordt. De groei van de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd blijft vrijwel constant in de periode 2016-2017 (gemiddeld 1,07 % groei per jaar), maar valt nadien geleidelijk terug onder invloed van een slinkend extern migratiesaldo (tot 0,53 % in 2022). De globale bijdrage van migratiebewegingen (intern plus extern) aan de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd neemt in Brussel sneller af dan in de beide andere gewesten en wordt naar het einde van de projectieperiode zelfs kleiner dan in Vlaanderen en Wallonië. Dat de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd ook tijdens de periode 2019-2022 blijft groeien (met 0,60 % per jaar), terwijl in de beide andere gewesten sprake is van een lichte krimp, is dus louter toe te schrijven aan het dynamischer natuurlijk verloop in dat gewest, niet langer aan migratiestromen. Gemiddeld over de periode 2017-2022 groeit de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd met 0,70 % per jaar. Er blijft dus een aanzienlijk groeiverschil met de beide andere gewesten, zij het gevoeliger minder uitgesproken dan tijdens het jongste decennium.

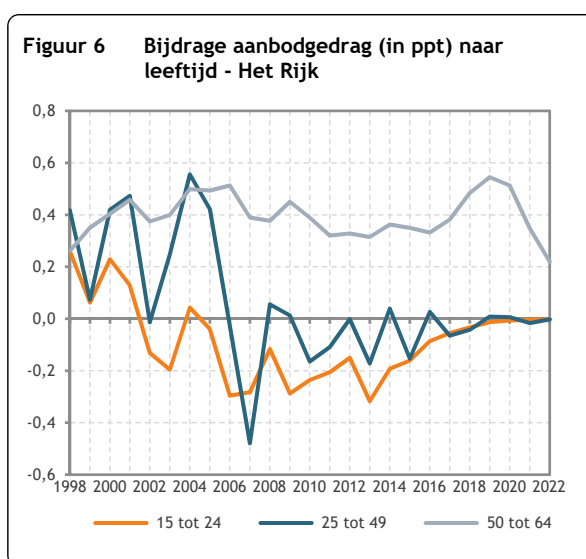
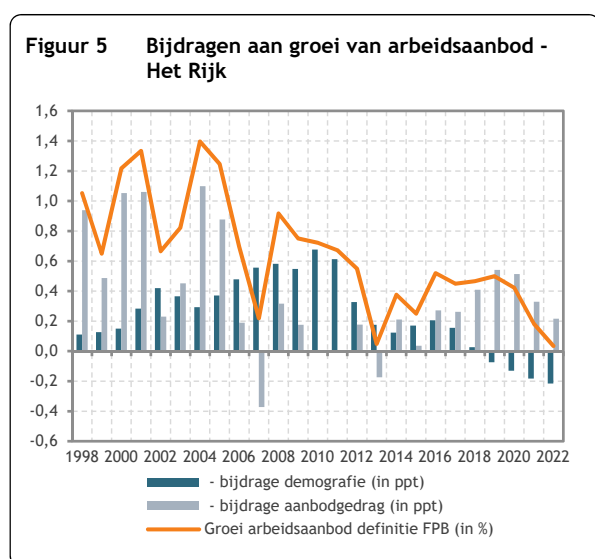
¹⁹ Demografische vooruitzichten 2016-2060. Bevolking en huishoudens. FPB-ADS, maart 2017.

²⁰ In de projectie van vorig jaar gingen we er van uit dat de instroom van asielzoekers gedurende het volledige jaar 2016 op het niveau van eind 2015 zou blijven, en pas tegen midden 2017 zou afnemen tot het niveau van vóór 2015.

²¹ Asielzoekers worden pas opgenomen in de officiële bevolkingscijfers van zodra zij de status van politieke vluchteling (of subsidiaire bescherming) verwerven.

Arbeidsaanbod in België

Op nationaal vlak versnelt de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd tijdens de periode 2016-2017 (0,26 % gemiddeld per jaar), maar volgt nadien een stelselmatige terugval en op het einde van de periode zelfs een lichte krimp (-0,01 % in 2022). Bovendien neemt zowel het aandeel van de oudste leeftijdsklassen (55-64 jaar) als dat van de jongste leeftijdsklassen (15-24 jaar) sterk toe tijdens de projectieperiode, net de groepen waar de activiteitsgraden gevoelig onder de gemiddelde activiteitsgraad op arbeidsleeftijd liggen. Vandaar dat de demografische bijdrage aan de groei van het arbeidsaanbod dit jaar nog slechts 0,15 ppt bedraagt, sterk terugvalt in 2018 (0,03 ppt), negatief wordt vanaf 2019 en zakt tot -0,22 ppt op het einde van de periode (figuur 5). Gemiddeld over de periode is de bijdrage van de demografie nu duidelijk negatief (-0,07 ppt per jaar), terwijl zij de jongste zes jaar nog 0,27 ppt per jaar bedroeg.

Uit figuur 5 blijkt ook dat wijzigingen in het aanbodgedrag²² sinds het midden van de jaren 2000 op nationaal vlak nog nauwelijks bijdroegen tot de groei van de beroepsbevolking. Positieve bijdragen in de leeftijdsklasse 50-64 jaar (verlies aan relatief belang van het brugpensioen; stijgende participatie van opeenvolgende vrouwelijke cohorten; effecten eindloopbaanmaatregelen jongste twee regeringen) werden in die periode volledig gecompenseerd door negatieve of teruglopende bijdragen in de overige leeftijdsklassen (zie figuur 6).

De sterke daling van de activiteitsgraden in de jongste leeftijdsklassen wordt in belangrijke mate verklaard door de toename van de effectieve studieduur bij het behalen van een hogere opleiding en door het afhaken van – vooral – laaggeschoolde jongeren op de arbeidsmarkt (getuige daarvan: de sterke daling van de activiteitsgraad volgens de enquête naar de arbeidskrachten (EAK) bij laaggeschoolden in de leeftijdsklasse 20-24 jaar). Ook de hervormingen in het stelsel van inschakelingsuitkeringen (strengere controles op actief zoekgedrag zowel in de beroepsinschakelingsperiode als voor gerechtigden op een inschakelingsuitkering) hebben bijgedragen tot de daling van de (administratief gemeten) participatie aan de arbeidsmarkt door jongeren. De verstrengde controles op

²² Gedefinieerd als het geheel van wijzigingen in de activiteitsgraden per leeftijd, geslacht en regio van woonplaats.

actief zoekgedrag van uitkeringsgerechtigde werklozen en de stringentere toegang tot werkloosheidsuitkeringen lijken bovendien ook sterk te hebben gewogen op de evolutie van de (via administratieve cijfers gemeten) activiteitsgraden in de leeftijdsklasse 25-49 jaar. Dat was bijvoorbeeld duidelijk het geval in 2015, nadat een belangrijke groep uitkeringsgerechtigden de inschakelingsuitkering verloor na overschrijding van de maximale duur in het stelsel.

We gaan ervan uit dat in de eerstkomende jaren een einde zou komen aan meer dan een decennium van dalende activiteitsgraden in die leeftijdsklassen. Die hypothese wordt ondersteund door twee argumenten. In de eerste plaats daalt de werkloosheidsgraad fors gedurende de projectieperiode, zodat de arbeidsmarktperspectieven bij participatie sterk verbeteren, wat vooral jongeren er zou kunnen toe aanzetten hun intrede in de arbeidsmarkt niet verder te vertragen. In de tweede plaats lijkt het gewestelijk beleid op het vlak van arbeidsbemiddeling de nadruk te leggen op intensieve begeleiding voor nieuw instromende werkzoekenden, zodat men voor die cohorten beter gewapend zou moeten zijn om de dalende participatie een halt toe te roepen.

De toename van de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen wordt sinds enkele jaren ondersteund door de eindeloopbaanmaatregelen (hervorming van het TBS-stelsel in het onderwijs; verstrenging van de SWT-regeling en invoering van de aangepaste beschikbaarheid in de privésector; verstrenging van de voorwaarden om op vervroegd pensioen te gaan) die de vorige en de huidige regering namen. Hun bijdrage aan de groei van het arbeidsaanbod bedraagt dit jaar 0,38 ppt, maar zou in de periode 2018-2020 stijgen tot gemiddeld 0,51 ppt per jaar, om nadien op twee jaar tijd ruim te halveren (tot 0,22 ppt), naarmate de eindeloopbaanmaatregelen op kruissnelheid komen (in afwachting van de verhoging van de wettelijke pensioenleeftijd tot 66 jaar in 2025).

De totale bijdrage van alle veranderingen in activiteitsgraden aan de groei van het arbeidsaanbod klimt van 0,26 ppt in 2017 tot net boven 0,50 ppt in de periode 2019-2020 onder de gezamenlijke invloed van minder negatieve bijdragen onder 50 jaar en sterk positieve bijdragen in de oudere leeftijdsklassen, maar valt terug tot 0,22 ppt tegen het einde van de projectieperiode.

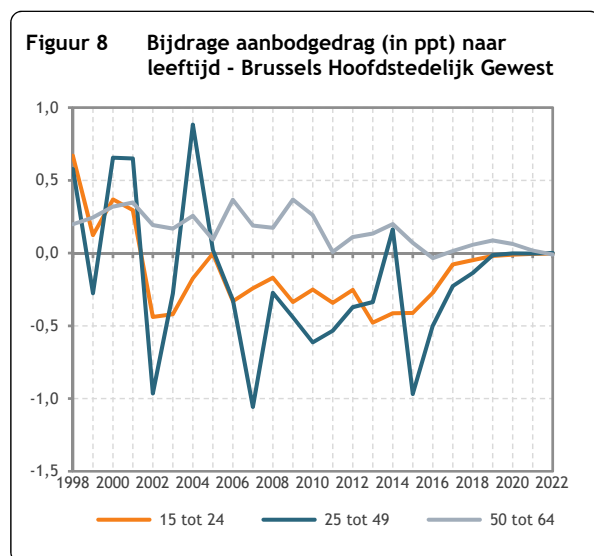
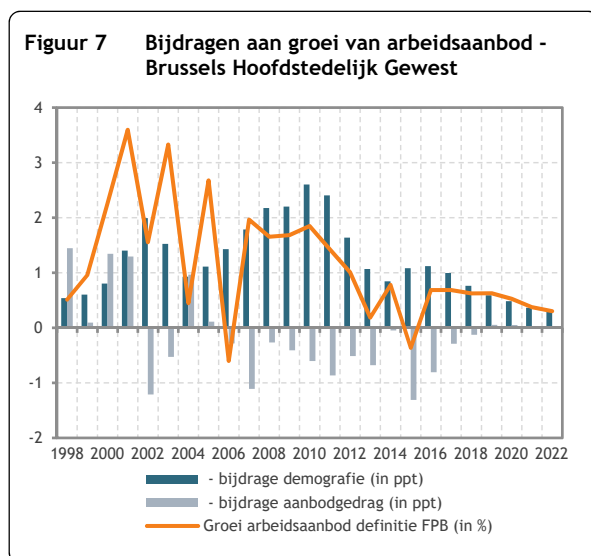
De toename van de Belgische beroepsbevolking ligt dit jaar vrijwel even hoog als vorig jaar (+23 900 personen²³), en blijft ook in de periode 2018-2020 op een vergelijkbaar peil (+24 900 personen per jaar), omdat toenemende activiteitsgraden het verlies aan demografische impulsen goedmaken. Nadien valt de toename van de beroepsbevolking echter drastisch terug (tot nauwelijks +1 900 personen in 2022), omdat de demografie nog negatiever doorweegt en de eindeloopbaanmaatregelen op kruissnelheid komen. De Belgische macro-economische activiteitsgraad²⁴ stabiliseerde tussen 2007 en 2013, maar steeg tijdens de afgelopen drie jaar van 72,6 % tot 73,0 %. Hij staat gedurende de gehele projectieperiode onder neerwaartse druk door de veranderingen in de leeftijdsstructuur binnen de bevolking op arbeidsleeftijd, maar zou desondanks sterk toenemen in de periode 2017-2020 (tot 74,1 %), toename die echter drastisch aan momentum verliest op het einde van de periode (stijging tot 74,2 % in 2022).

²³ De opsplitsing naar demografische- en gedragsbijdragen in de figuren gelden voor de leeftijdsklasse 15-64 jaar. Vandaar dat beide bijdragen niet exact sommeren tot de groei van de beroepsbevolking (inclusief 64-plussers).

²⁴ Administratieve definitie. Gedefinieerd als de verhouding tussen de totale beroepsbevolking van 15 jaar en meer en de bevolking op arbeidsleeftijd (15 tot 64 jaar).

Arbeidsaanbod in Brussel

De zonet geschetste evoluties voor het Belgische arbeidsaanbod zijn het resultaat van een projectie die bottom-up is opgebouwd vanuit de gewesten. Voor Brussel (figuur 7) valt op hoe groot de demografische stimulans was die sinds het begin van de jaren 2000 gegeven werd aan de groei van het arbeidsaanbod, maar ook hoe sterk die impuls terugviel in de periode 2012-2014. De demografische bijdrage aan de groei van de Brussels beroepsbevolking hernam enigszins in 2015 (tot 1,08 ppt), blijft ook in de periode 2016-2017 rond dat niveau, maar slinkt in het verdere verloop van de projectieperiode (tot slechts 0,32 ppt in 2022), naarmate het extern migratiesaldo terugvalt. Demografische veranderingen blijven het arbeidsaanbod sterker ondersteunen in Brussel (bijdrage van 0,58 ppt gemiddeld per jaar) dan in beide andere gewesten, maar het verschil neemt af en kan in de tweede helft van de projectieperiode niet langer toegewezen worden aan migratiebewegingen (zie hierboven).

De forse bijdrage van de demografie aan de groei van het Brusselse arbeidsaanbod stond tijdens de periode 2006-2015 in schril contrast met de significant negatieve bijdrage van veranderingen in de activiteitsgraden (figuur 7²⁵ en figuur 8 voor de opsplitsing van de gedragsbijdrage naar leeftijdsclassen). Het verschil in dynamiek met de andere gewesten was groter bij vrouwen in de midden- en oudere leeftijdsklassen, omdat cohorthe-effecten (sterkere participatie op de arbeidsmarkt van opeenvolgende vrouwelijke generaties) een minder belangrijke rol hebben gespeeld in Brussel. De Brusselse macro-economische activiteitsgraad zakte van 75,5 % in 2005 tot 71,3 % in 2014 en tot 70,3 % in 2015. De sterke afname in 2015 ging gepaard met een krimp van de Brusselse beroepsbevolking in dat jaar (-0,36 %) en moet voornamelijk toegeschreven worden aan de evoluties in de klasse 25-49 jaar, waar de impact van de maatregelen inzake inschakelingsuitkeringen (en dan vooral de beperking van

²⁵ Voor de gewesten kan tijdens de observatieperiode de som van beide bijdragen sterker afwijken van de groei van de beroepsbevolking. Er is immers een verschil tussen de regionale beroepsbevolking volgens HERMREG-definitie en de regionale beroepsbevolking zoals geraamd in de sociodemografische databank die gebruikt wordt voor de projectie van het arbeidsaanbod (en voor de opsplitsing naar demografische en gedragsbijdragen). In de HERMREG-databank wordt de gewestelijke werkende beroepsbevolking berekend als een identiteit: binnenlandse werkgelegenheid volgens gewest van werkplaats uit de Regionale Rekeningen (INR) plus ramingen van het gewestelijke saldo van de grensarbeid en het gewestelijke pendelsaldo. In de sociodemografische databank wordt de regionale werkende beroepsbevolking onmiddellijk geraamd naar woonplaats op basis van data van de instellingen van sociale zekerheid. Die statistische discrepantie kon vooral in Brussel belangrijke waarden aannemen, maar is sterk afgenomen sinds 2009. Vanaf dat jaar werd het immers mogelijk de evolutie van de pendelstromen in HERMREG eveneens te baseren op administratieve cijfers.

de uitkeringen tot maximaal drie jaar) zich het sterkst liet voelen. Dat neemt niet weg dat de gemiddelde groei van de Brusselse beroepsbevolking tijdens de periode 2006-2015 (0,95 % per jaar) gevoelig hoger lag dan in beide andere gewesten, uitsluitend dankzij de bijzonder expansieve demografische evolutie.

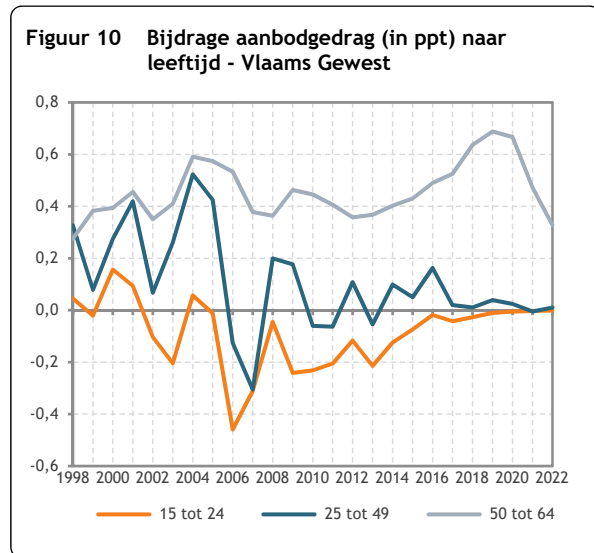
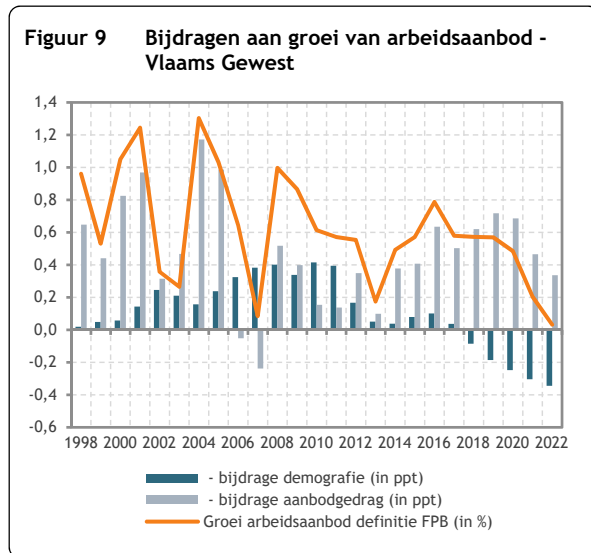
Ook in de periode 2016-2017 blijft de evolutie van de activiteitsgraden in de klasse 15-49 jaar negatief bijdragen aan de groei van de Brusselse beroepsbevolking, zij het minder sterk dan in 2015. De activiteitsgraad valt nu minder snel terug (tot 69,8 % in 2017) en de Brusselse beroepsbevolking groeit tijdens die periode met 0,69 % per jaar, bij een vrijwel ongewijzigde demografische bijdrage. Vanaf 2018 zou de negatieve dynamiek in de evolutie van de activiteitsgraden in de klasse 15-49 jaar grotendeels wegvallen. De toename van de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen is echter minder uitgesproken dan in beide andere gewesten, zowel omdat de impact van de eindeloopbaanmaatregelen geringer is als omdat cohorte-effecten bij vrouwen minder sterk spelen. De globale bijdrage van veranderingen in activiteitsgraden wordt vanaf 2019 licht positief. Dat volstaat niet om de macro-economische activiteitsgraad te stabiliseren, want die staat tijdens de tweede helft van de projectieperiode onder neerwaartse druk door het toenemende gewicht van de jongste leeftijdsklassen in de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd en zakt tot 69,3 % in 2022. Bij een nog altijd positieve maar krimpende demografische bijdrage valt de groei van de Brusselse beroepsbevolking geleidelijk terug (tot 0,30 % op het einde van de periode).

Arbeidsaanbod in Vlaanderen

In Vlaanderen lag de demografische bijdrage aan de groei van het arbeidsaanbod in de periode 2006-2011 nog rond 0,40 ppt per jaar (figuur 9), maar viel hij – onder druk van een minder sterk positief migratiesaldo en van de veroudering van de babyboomcohorten – sterk terug in de periode 2012-2013 (tot slechts 0,05 ppt in 2013). Die terugval wordt onderbroken tijdens de jaren 2014-2017, voornamelijk door de tijdelijke pauze in de afbrokkeling van het externe migratiesaldo. Zij herneemt echter vanaf 2018 met versterkte kracht, zowel omdat de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd vertraagt als omdat de jongste en de oudste leeftijdsklassen zwaarder gaan doorwegen in de leeftijdsstructuur van de Vlaamse bevolking op arbeidsleeftijd. De demografische bijdrage wordt negatief vanaf 2018 en valt daarna stelselmatig verder terug, om uit te komen op -0,34 ppt in 2022.

Ook in Vlaanderen was er in de tweede helft van de jaren 2000 sprake van een minder sterke toename van de activiteitsgraden onder 50 jaar, maar dat verlies was minder groot dan in de beide andere gewesten en werd nog altijd meer dan gecompenseerd door sterke toenames van de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen (figuur 10). Zo bleef – op de periode 2006-2007 na – de globale bijdrage van gedragsveranderingen positief. De Vlaamse macro-economische activiteitsgraad zakte van 73,9 % in 2005 tot 73,2 % in 2007, maar steeg gedurende de gehele periode 2008-2015, tot 74,9 % in 2015. De Vlaamse beroepsbevolking groeide gemiddeld met 0,56 % per jaar in de periode 2006-2015, een groei die sinds 2012 steeds sterker berust op gedragsveranderingen.

Vorig jaar zou de globale bijdrage van veranderingen in activiteitsgraden nog positiever zijn geworden (0,63 ppt), het gevolg van hogere bijdragen in alle leeftijdsklassen. De globale activiteitsgraad steeg tot 75,3 % en de groei van het arbeidsaanbod trok aan tot 0,79 %, bij een vrijwel gelijkblijvende demografische bijdrage.

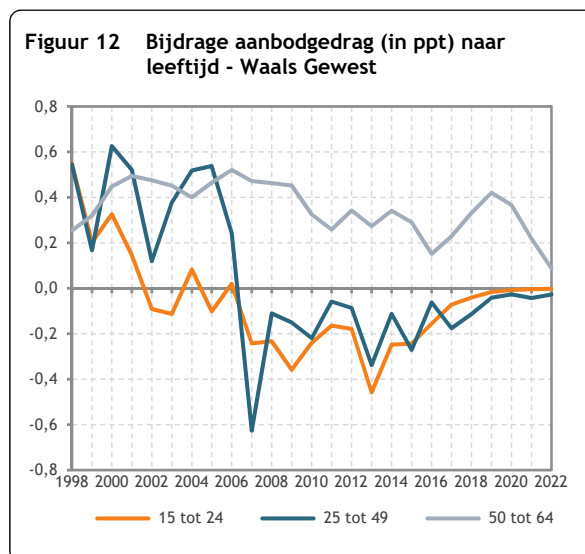
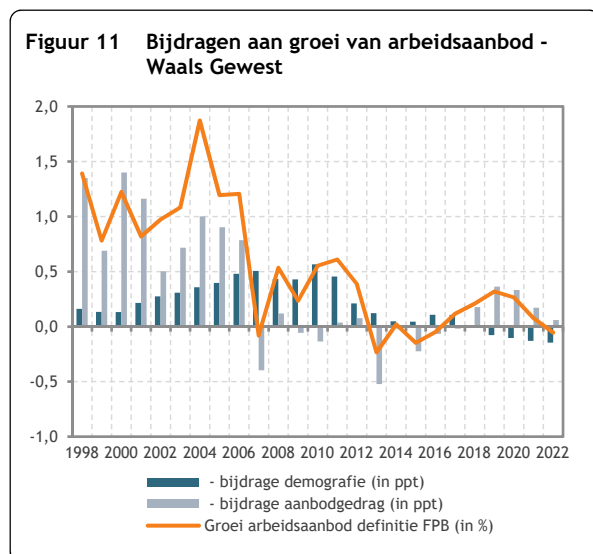
De Vlaamse beroepsbevolking blijft ook tijdens de periode 2017-2020 aanzienlijk groeien (gemiddeld met 0,55 % per jaar), omdat de verdere afbrokkeling van de demografische bijdrage grotendeels gecompenseerd wordt door sterke stijgingen van de activiteitsgraden in de hogere leeftijdsklassen, het gevolg van de eindeloopbaanmaatregelen, die relatief zwaarder doorwegen in Vlaanderen. De macro-economische activiteitsgraad blijft sterk stijgen en bereikt 77,0 % in 2020. Vanaf 2021 zwakt de stuwende invloed van de eindeloopbaanmaatregelen echter gevoelig af, wat – gekoppeld aan een steeds negatievere demografische bijdrage – leidt tot een drastische terugval in de groei van het arbeidsaanbod, die op twee jaar tijd vrijwel tot nul herleid wordt. De macro-economische activiteitsgraad blijft ook in die periode stijgen (tot 77,3 % in 2022), maar in een veel trager tempo dan voorheen. We gaan er daarbij van uit dat de evolutie van de activiteitsgraden in de leeftijdsklassen onder 50 jaar slechts in zeer beperkte mate zou bijdragen aan de groei van het Vlaamse arbeidsaanbod, een eerder conservatieve hypothese in het licht van de verbeterende arbeidsmarktomgeving.

Arbeidsaanbod in Wallonië

In Wallonië lag de demografische bijdrage aan de groei van het arbeidsaanbod in de periode 2006-2011 licht hoger dan in Vlaanderen (figuur 11: net onder 0,50 ppt per jaar), maar volgde daarna een iets sterkere terugval, zodat ook in dat gewest demografische ontwikkelingen in de jaren 2014-2015 nog nauwelijks bijdroegen (0,04 ppt) tot de groei van het arbeidsaanbod. Die negatieve trend wordt tijdelijk gestopt in de jaren 2016-2017 (lichte herneming van de demografische bijdrage tot 0,11 ppt), maar herneemt vanaf 2018. Aangezien de bevolking minder snel verouderd dan in Vlaanderen, wordt de demografische bijdrage aan de groei van de Waalse beroepsbevolking slechts negatief vanaf 2019 en is haar terugval tijdens het vervolg van de periode (tot -0,15 ppt in 2022) ook minder uitgesproken.

De omslag in de evolutie van de activiteitsgraden in de klasse 25-49 jaar sinds het midden van het vorige decennium was in Wallonië nog veel frappanter dan in Vlaanderen (figuur 12). Bovendien bleven – net als in de beide andere gewesten – ook de activiteitsgraden in de jongste leeftijdsklassen (15-24 jaar) dalen tijdens die periode. De toename van de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen was dan ook nauwelijks voldoende om de globale bijdrage van gedragsveranderingen te stabiliseren in die periode. De Waalse macro-economische activiteitsgraad zakte van 71,4 % in 2005 tot 70,1 % in 2015. De

Waalse beroepsbevolking groeide gemiddeld met 0,31 % per jaar in de periode 2006-2015, en werd uitsluitend gedragen door demografische stimuli.

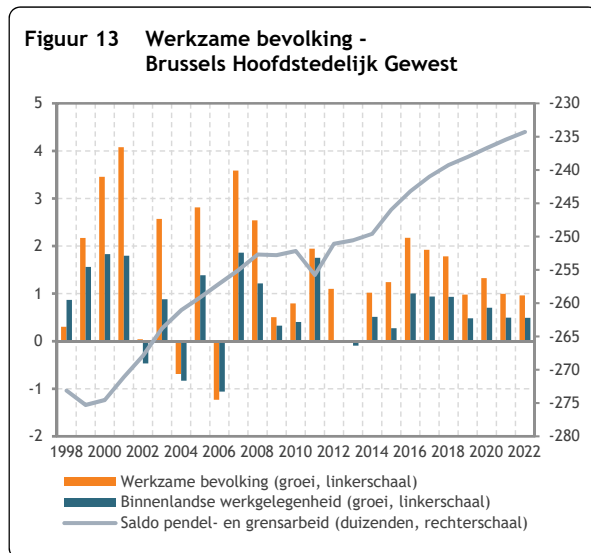
Ook vorig jaar zou de evolutie van de activiteitsgraden nog steeds licht negatief (-0,07 ppt) hebben bijgedragen tot de groei van de Waalse beroepsbevolking, die opnieuw licht gekrompen zou zijn (met 0,05 %). Nochtans zwakte de negatieve bijdrage in de klasse 25-49 jaar gevoelig af in vergelijking met 2015, jaar waarin – net zoals in Brussel – de maatregelen inzake verstrenging in het stelsel van inschakelingsuitkeringen zwaar doorwogen. Tegelijk zou echter – op basis van voorlopige cijfers – de positieve bijdrage in de oudere leeftijdsklassen enigszins zijn afgezwakt. De macro-economische activiteitsgraad zou vorig jaar afgenomen zijn van 70,1 % tot 70,0 %.

In de periode 2017-2019 loopt de bijdrage van gedragsveranderingen stelselmatig op, zowel onder invloed van de eindeloopbaanmaatregelen als door het feit dat de negatieve dynamiek in de leeftijdsklassen 15-49 jaar geleidelijk wegvalt. Dat volstaat ruimschoots om de lichte terugval in de demografische bijdrage op te vangen, zodat de groei van de Waalse beroepsbevolking positief wordt vanaf 2017 (0,12 %), oploopt tot maximaal 0,32 % in 2019 en ook in 2020 nog op een vergelijkbaar peil blijft (0,26 %). Daarna volgt echter een sterk aflopend profiel (tot -0,05 % in 2022), naarmate de invloed van de eindeloopbaanmaatregelen op kruissnelheid komt en de negatieve demografische druk verder oploopt. De macro-economische activiteitsgraad stijgt tot 70,5 % in 2020, maar stabiliseert in de twee daaropvolgende jaren.

Gemiddeld groeit de Waalse beroepsbevolking met 0,16 % per jaar tijdens de periode 2017-2022. Dat is beduidend minder dan in Vlaanderen (groei van 0,41 % per jaar), waar de eindeloopbaanhervormingen sterker doorwegen. In Brussel blijft de groei van het arbeidsaanbod het hoogst (0,52 % per jaar), wat volledig verklaard wordt door de sterkere demografische ondersteuning.

3.2.2. Grens- en pendelarbeid, werkzame bevolking en werkgelegenheidsgraad

De regionale binnenlandse werkgelegenheid kwam aan bod in afdeling 3.1. Hier gaan we na in welke mate die regionale vraag naar arbeidskrachten ingevuld wordt door ingezetenen of door inkomende grens- of pendelarbeid. Rekening houdend met alle inkomende en uitgaande stromen, kan voor elk gewest het pendel- en grensarbeidsaldo berekend worden, wat toelaat om, gegeven de regionale binnenlandse werkgelegenheid, te bepalen wat de evolutie zal zijn van de regionale werkzame bevolking en te bekijken hoe de werkgelegenheidsgraad evolueert.

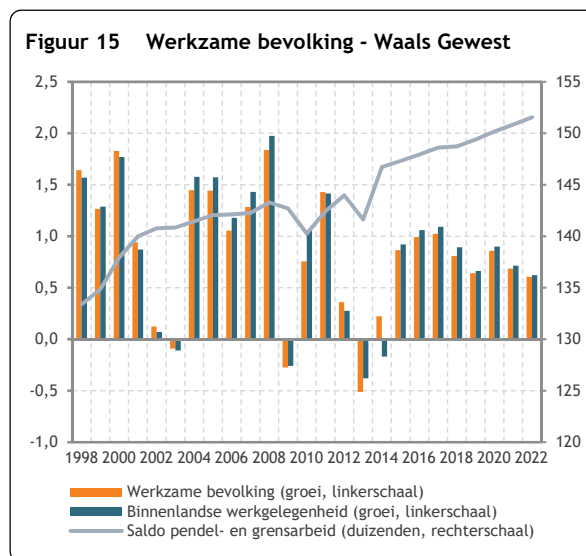
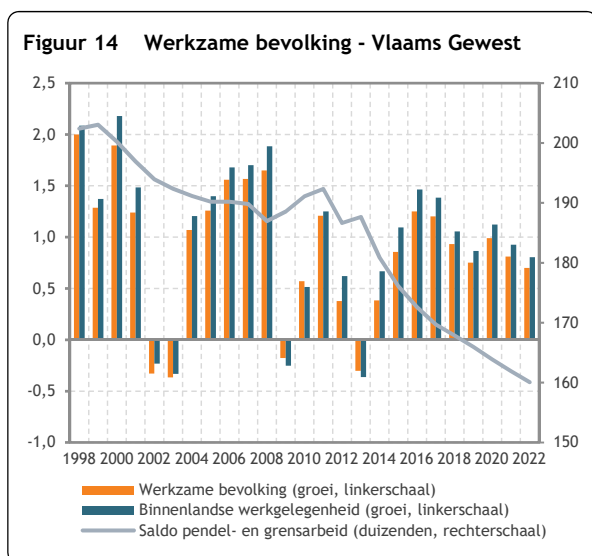

Brussel kende in 2015 een negatief pendel- en grensarbeidsaldo van -246 000 personen (figuur 13), grotendeels het resultaat van de hoge inkomende pendel uit beide andere gewesten. Dat saldo is gedurende het jongste anderhalve decennium weliswaar gevoelig minder negatief geworden, zodat de Brusselse werkende bevolking aanzienlijk sterker is gegroeid (met 1,51 % per jaar tijdens de periode 1999-2015) dan de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid (0,66 % per jaar). In 2015 werd het Brusselse pendel- en grensarbeidsaldo zelfs minder negatief ten belope van 3 600 personen, omdat zowel de Brusselse uitgaande pendel naar Vlaanderen sterk toenam als de

inkomende pendel uit Vlaanderen daalde. De Brusselse werkzame bevolking groeide met 1,24 %, de binnenlandse werkgelegenheid slechts met 0,27 %.

Ook tijdens de gehele periode 2016-2022 blijft het Brussels pendel- en grensarbeidsaldo verder klimmen, fors tijdens de jaren 2016-2018 (tot -239 300 personen in 2018), minder sterk daarna (tot -234 300 personen in 2022), wanneer de inkomende pendel uit Vlaanderen niet langer afneemt en de inkomende pendel uit Wallonië licht herneemt. De uitgaande pendel van Brusselaars naar de beide andere gewesten blijft tijdens de gehele periode onverminderd toenemen. Voor de uitgaande pendel naar Wallonië gaat het daarbij om de bevestiging van een langetermijnevolutie, die weliswaar kortstondig onderbroken werd in de periode 2013-2014. Voor de uitgaande pendel naar Vlaanderen was de opwaartse trend sterk afgevlakt na het uitbreken van de financiële crisis, maar is tijdens de jongste jaren sprake van een sterke herneming, wellicht het resultaat van de slinkende arbeidsreserve in Vlaanderen en mogelijk ook ondersteund door een betere coördinatie tussen de gewestelijke diensten voor arbeidsbemiddeling. Brusselaars blijven tijdens de projectieperiode dus fors marktaandeel winnen in de werkgelegenheid op de beide andere gewestelijke arbeidsmarkten. Ook hun aandeel in de lokale werkgelegenheid neemt verder toe, het sterkst weliswaar aan het begin van de projectieperiode. Op middellange termijn (periode 2016-2022) blijft de Brusselse werkzame bevolking dubbel zo sterk groeien (1,45 % gemiddeld per jaar) als de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid (0,72 % groei per jaar).

Zowel in Vlaanderen (figuur 14) als in Wallonië (figuur 15) is het pendel- en grensarbeidsaldo positief (in 2015: respectievelijk +176 100 en +147 300 personen), waarbij de uitgaande pendel naar Brussel telkens de hoofdrol speelt. Voor beide gewesten geldt echter dat pendel- en grensarbeid een veel minder grote rol spelen in verhouding tot de binnenlandse regionale werkgelegenheid en dat de verschillen in groeivoeten met de werkzame bevolking potentieel dus veel beperkter zijn dan in Brussel.

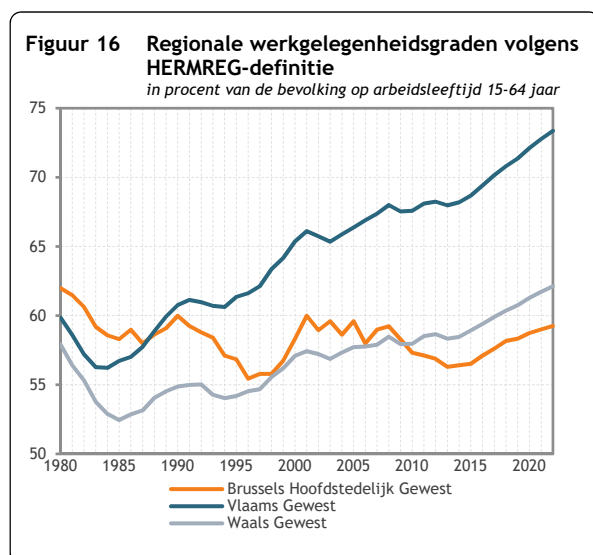

Het Vlaamse saldo daalde structureel tijdens het jongste anderhalve decennium, zodat de groei van de Vlaamse werkende bevolking achterbleef op die van de binnenlandse werkgelegenheid in de periode 1999-2015 (0,80 % per jaar t.o.v. 0,93 % per jaar). Ook op middellange termijn blijft het Vlaamse saldo afnemen (tot +160 100 personen in 2022), zodat over de periode 2016-2022 de groei van de werkzame bevolking ruim een tiende procentpunt inboet tegenover die van de binnenlandse werkgelegenheid (0,95 % per jaar t.o.v. 1,09 % per jaar). De afname van het Vlaamse saldo moet vooral toegeschreven worden aan een verdere afname van het pendelsaldo met Brussel. In tweede instantie spelen echter ook de verdere afname van het grensarbeidsaldo met Nederland en het pendelsaldo met Wallonië een rol. De pendelstromen tussen Vlaanderen en Wallonië kennen beide een positieve trend, maar die is meer uitgesproken voor de uitgaande pendel van Wallonië naar Vlaanderen.

De Waalse werkende bevolking groeide eveneens minder sterk dan de Waalse binnenlandse werkgelegenheid in de periode 1999-2015 (0,82 % per jaar tegen 0,85 % per jaar), gezien de slechts beperkte toename van het Waalse pendel- en grensarbeidsaldo tijdens die periode. Op middellange termijn zou het Waalse saldo blijven toenemen (tot +151 600 personen in 2022). Dat is het gevolg van een verdere stijging van de Waalse uitgaande grensarbeid naar Luxemburg en de verdere toename van het Waalse pendelsaldo met Vlaanderen, terwijl het pendelsaldo met Brussel licht blijft afnemen tijdens de projectieperiode. De toename van het Waalse saldo is ook nu echter onvoldoende om de groei van de werkzame bevolking (0,80 % gemiddeld per jaar) op hetzelfde peil te houden als die van de binnenlandse werkgelegenheid (0,85 % per jaar).

Werkgelegenheidsgraad

De werkgelegenheidsgraad (of werkzaamheidsgraad) duidt aan welk percentage van de ingezeten bevolking op arbeidsleeftijd werkt. In figuur 16 wordt de werkgelegenheidsgraad volgens HERMREG-definitie weergegeven: de verhouding tussen de totale werkzame bevolking (15 jaar en meer) volgens HERMREG-definitie²⁶ en de bevolking van 15 tot 64 jaar.

Sinds het uitbreken van de financiële crisis is de Brusselse werkgelegenheidsgraad aanzienlijk gedaald: van 59,2 % in 2008 tot 56,4 % in 2014. Tijdens die periode groeide de werkzame bevolking in Brussel nochtans sterker dan in de beide andere gewesten, maar dat was ruimschoots onvoldoende om de toen nog bijzonder sterke groei van de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd op te vangen. In beide andere gewesten hield – ondanks twee opeenvolgende conjuncturele inzinkingen – de groei van de werkzame bevolking tijdens die periode gemiddeld nagenoeg gelijke tred met die van de bevolking op arbeidsleeftijd, zodat de werkgelegenheidsgraad in 2014 op vrijwel

hetzelfde niveau lag als in 2008: respectievelijk 68,2 % in Vlaanderen en 58,5 % in Wallonië.

In 2015 trok de groei van de werkzame bevolking aan in de drie gewesten, tot 0,9 % in Vlaanderen en Wallonië en tot 1,2 % in Brussel. In Vlaanderen en Wallonië was dat het gevolg van de sterkere groei in de binnenlandse werkgelegenheid, in Brussel door de gunstige evolutie van het pendelsaldo. De bevolking op arbeidsleeftijd bleef echter nog steeds sneller groeien in Brussel, zodat de werkgelegenheidsgraad er veel minder sterk toenam (tot 56,5 %) dan in Vlaanderen (tot 68,7 %) en in Wallonië (tot 58,9 %). Vorig jaar versnelde de groei van de werkzame bevolking verder, meer bescheiden in Wallonië (tot 1,0 %) dan in Vlaanderen (tot 1,3 %), veruit het sterkst in Brussel (tot 2,2 %), waar een nog steeds gunstige evolutie van het pendelsaldo gekoppeld werd aan een fors sneller groeiende binnenlandse werkgelegenheid. De werkgelegenheidsgraad nam daardoor vrijwel even sterk toe in Brussel (stijging tot 57,1 %) als in Vlaanderen (tot 69,4 %) en in Wallonië (tot 59,4 %). In de laatste twee gewesten komt de werkgelegenheidsgraad daarmee op een substantieel hoger niveau te liggen dan voor het uitbreken van de financiële crisis (respectievelijk 1,4 en 0,9 procentpunt hoger), terwijl de Brusselse werkgelegenheidsgraad nog 2,1 procentpunt onder zijn niveau uit 2008 bleef.

Zowel in Vlaanderen als in Wallonië blijft de werkzame bevolking aanzienlijk groeien tijdens de projectieperiode, terwijl de bevolking op arbeidsleeftijd licht begint te krimpen vanaf 2019. De toename in de werkgelegenheidsgraad is dit jaar in beide gewesten vrijwel even groot als in 2016, zwakt enigszins af in de periode 2018-2019 om weer op te pikken in 2020, waarna opnieuw een vertraging volgt. Die evolutie wordt grotendeels verklaard door de dynamiek in de groei van de regionale

²⁶ Regionale binnenlandse werkgelegenheid volgens de Regionale Rekeningen plus de HERMREG-raming van het regionaal pendel- en grensarbeitsaldo.

binnenlandse werkgelegenheid. Uiteindelijk stijgt de Waalse werkgelegenheidsgraad met 2,7 ppt in vergelijking met 2016 en komt hij uit op 62,1 % in 2022. De Vlaamse werkgelegenheidsgraad klimt nog sterker (tot 73,4 % in 2022, +4,0 ppt), zowel omdat de gemiddelde groei van de werkzame bevolking er – ondanks een minder gunstig evoluerend pendel- en grensarbeidsaldo – hoger ligt als omdat de bevolking op arbeidsleeftijd er iets sterker krimpt.

Ook in Brussel blijft de werkgelegenheidsgraad stijgen gedurende de gehele periode, maar is er een markanter onderscheid tussen de periode 2017-2018 en het vervolg van de projectieperiode. Dit jaar en volgend jaar wordt de groei van de Brusselse werkzame bevolking nog steeds sterk ondersteund door veranderingen in het pendelsaldo, dat gevoelig minder negatief wordt. De groei van de Brusselse werkzame bevolking ligt dan ongeveer 1 procentpunt hoger dan in beide andere gewesten, wat compenseert voor de eveneens hogere groei van de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd, zodat de Brusselse werkgelegenheidsgraad even sterk toeneemt als in Wallonië en stijgt tot 58,2 % in 2018.

De terugval in de groei van de binnenlandse werkgelegenheid is in 2019 in Brussel echter meer uitgesproken dan in de beide andere gewesten, terwijl vanaf dan de evolutie in het pendelsaldo ook iets minder gunstig wordt. De groei van de Brusselse werkzame bevolking ligt vanaf dan nog slechts licht boven die van de Vlaamse, terwijl de bevolking op arbeidsleeftijd in Brussel nog steeds groeit (zij het in een afnemend tempo). De werkgelegenheidsgraad klimt in de periode 2019-2022 in Brussel dan ook minder sterk dan in Wallonië en – a fortiori – in Vlaanderen, maar bereikt in 2022 wel terug het niveau van net voor het uitbreken van de financiële crisis (59,3 % tegen 59,2 % in 2008). Over de gehele projectieperiode is de stijging van de werkgelegenheidsgraad in Brussel aanzienlijk minder groot dan in Vlaanderen, ondanks de sterkere groei van de Brusselse werkzame bevolking.

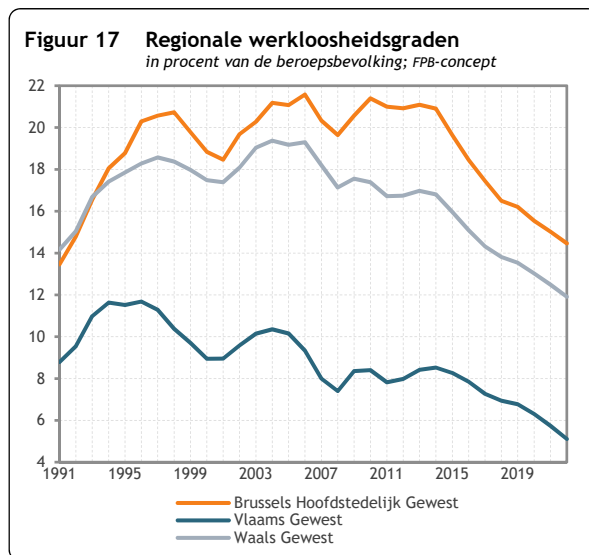
In het kader van de EU2020-strategie wordt de werkgelegenheidsgraad gedefinieerd als de verhouding tussen werkende bevolking en bevolking in de klasse 20-64 jaar en gemeten op basis van cijfers uit de Enquête naar de Arbeidskrachten. Over een periode van meerdere jaren komen de evoluties in beide graden (HERMREG vs. EU2020) doorgaans vrij goed overeen. De jaarlijkse veranderingen kunnen wel sterk verschillen, waarbij de evolutie in de EU2020-reeksen gekenmerkt wordt door een hogere volatiliteit. Vorig jaar bijvoorbeeld was de toename in de nationale werkgelegenheidsgraad volgens HERMREG-definitie (+0,6 ppt) vergelijkbaar met die volgens de EU2020-definitie (+0,5 ppt). Op regionaal vlak verschilden de evoluties echter erg sterk naar gelang van het gekozen concept. Volgens de EU2020-definitie zou de Vlaamse werkgelegenheidsgraad nauwelijks gestegen zijn (+0,1 ppt; zie tabel 12), terwijl de toename in Wallonië en in Brussel (elk +1,0 ppt) bijzonder sterk zou zijn geweest. De evolutie van de regionale HERMREG-graden laat daarentegen nauwelijks regionale differentiatie vermoeden in 2016 (Vlaanderen: +0,7 ppt; Brussel: +0,6 ppt; Wallonië: +0,5 ppt).

In projectie (vanaf 2017) volgt de EU 2020-graad de evolutie van de HERMREG-graad, gecorrigeerd voor een raming van de regionale evolutie van de werkzame bevolking in de leeftijdsklassen 15-19 jaar en 65 jaar en meer. De EU2020-graad zou in 2022 uitkomen op 62,5 % in Brussel (+2,8 ppt ten opzichte van 2016), op 76,2 % in Vlaanderen (+4,2 ppt) en op 65,3 % in Wallonië (+2,7 ppt).

3.2.3. Werkloosheid en werkloosheidsgraad

Evolutie in 2015 en 2016

Op nationaal vlak daalde de werkloosheid²⁷ bijzonder fors tijdens de jongste twee jaar, respectievelijk met 28 200 personen in 2015 en met 31 500 personen in 2016, terwijl de werkloosheidsgraad zakte van 12,4 % tot 11,8 % in 2015 en tot 11,2 % in 2016. De afname in 2015 is deels toe te schrijven aan de herneming van de conjunctuur, maar kan evenmin los gezien worden van de hervormingen in het stelsel van inschakelingsuitkeringen (waarbij vooral de beperking van de maximale uitkeringsduur tot drie jaar in 2015 zwaar doorwoog). Die hervormingen gingen weliswaar gepaard met een sterk negatief effect op de activiteitsgraden in de betrokken leeftijdsklassen (zie deel 3.2.1). In 2016 werd de daling van de werkloosheidsgraad sterker gedomineerd door het arbeidsintensiever karakter van de groei in de marktsector, die ondersteund werd door arbeidskostenverlagende maatregelen.

De daling van de werkloosheidsgraad was in de periode 2015-2016 (zie figuur 17) sterker in Brussel (van 20,9 % tot 18,4 %) en in Wallonië (van 16,8 % tot 15,1 %) dan in Vlaanderen (van 8,5 % tot 7,8 %). Een deel van de regionale verschillen in de evolutie van de (op administratieve cijfers gebaseerde) werkloosheidsgraden moet echter toegeschreven worden aan de verstrenging in de werkloosheidsreglementering, die een grotere impact heeft gehad in Brussel en in Wallonië. Zo lag het aantal personen dat aanspraak kan maken op een inschakelingsuitkering in 2016 (50 300 uitkeringsgerechtigden) slechts half zo hoog als in 2013 (100 300 uitkeringsgerechtigden). Die evolutie was

regionaal erg gedifferentieerd. In Brussel en in Wallonië lag in 2013 het aantal rechthebbenden op een inschakelingsuitkering proportioneel veel hoger: respectievelijk 19,3 % en 28,0 % van het totale aantal werklozen met een uitkering (UVW's, 'oudere werklozen' en werkzoekende SWT'ers) tegen 11,0 % in Vlaanderen. In 2016 waren die aandelen gezakt tot respectievelijk 8,7 %, 18,1 % en 8,2 %. De negatieve impact van de hervormingen op de activiteitsgraden in de betrokken leeftijdsklassen is dan ook groter geweest in Brussel en in Wallonië (zie deel 3.2.1), vooral dan in 2015. De Vlaamse beroepsbevolking groeide dus sneller dan in de beide andere gewesten in die periode, een evolutie die eveneens ondersteund werd door een ruimere expansie van het arbeidsaanbod in de oudere leeftijdsklassen in Vlaanderen. Bovendien werd de snellere groei van de Vlaamse binnenlandse werkgelegenheid deels geabsorbeerd door een aanzienlijk afnemend pendelsaldo van Vlaanderen met Brussel.

²⁷ Volgens FPB-definitie: werkzoekenden volgens administratieve cijfers plus oudere werklozen.

Vooruitzichten van 2017 tot 2022

In Wallonië daalt de werkloosheidsgraad dit jaar iets minder sterk dan vorig jaar (tot 14,3 %), omdat tegelijk de groei van de werkzame bevolking licht inboet en de groei van de beroepsbevolking licht aantrekt. In de periode 2018-2019 versterken die beide tendensen: de groei van de beroepsbevolking trekt verder aan onder impuls van de eindeloopbaanmaatregelen en van de minder negatieve evolutie van de activiteitsgraden op jongere leeftijd, terwijl de groei van de werkzame bevolking verder afkalft omdat de groei in de marktsector minder arbeidsintensief wordt. De afname van de werkloosheidsgraad (tot 13,5 % in 2019) vertraagt dus verder. In 2020 trekt de groei van de binnenlandse werkgelegenheid terug aan en neemt de groei van het Waals arbeidsaanbod niet langer toe, zodat de afname van de werkloosheidsgraad terug versnelt (daling tot 13,0 %). Na 2020 valt de groei van de binnenlandse werkgelegenheid opnieuw terug, maar die terugval wordt enigszins afgeremd door een positiever evoluerend pendelsaldo. Bovendien zwakt de groei van de beroepsbevolking nog sterker af, omdat die dan minder ondersteund wordt door wijzigingen in de activiteitsgraden maar wel onder steeds negatievere demografische druk komt. De afname van de werkloosheidsgraad (tot 11,9 % in 2022) versnelt dan nog iets verder.

In Vlaanderen daalt de werkloosheidsgraad dit jaar sterker dan in 2016 (afname tot 7,3 %), bij een ongewijzigde groei van de werkzame bevolking maar iets trager groeiende beroepsbevolking. De groei van de beroepsbevolking blijft in de periode 2018-2020 in Vlaanderen op vrijwel hetzelfde peil als dit jaar, zodat het profiel in de evolutie van de werkloosheidsgraad nog sterker dan in Wallonië bepaald wordt door dat van de binnenlandse werkgelegenheids­groei. De daling van de Vlaamse werkloosheidsgraad zwakt dus af in de periode 2018-2019 (afname tot 6,8 % in 2019) en versterkt terug in 2020 (daling tot 6,3 %). Net zoals in Wallonië blijft de werkloosheidsgraad sterk dalen in de periode 2021-2022 (tot 5,1 %), omdat de terugval in de groei van het arbeidsaanbod sterker is dan de groeivertraging van de werkzame bevolking. Over de gehele projectieperiode genomen is de evolutie van de werkloosheidsgraad dus vergelijkbaar aan die in Wallonië, met dien verstande dat de gemiddelde groei van zowel de werkzame bevolking als van de beroepsbevolking in Vlaanderen op een hoger peil blijven liggen.

In Brussel is de daling van de werkloosheidsgraad relatief meer geconcentreerd in het begin van de projectieperiode dan in de beide andere gewesten. De werkloosheidsgraad blijft er dit jaar vrijwel even sterk dalen als vorig jaar (en zakt tot 17,4 %). Hij behoudt ook in 2018 nagenoeg hetzelfde dalings­tempo (afname tot 16,5 %), omdat zowel de groei van de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid als die van de Brusselse werkzame bevolking – in tegenstelling tot de situatie in beide andere gewesten – volgend jaar nauwelijks terugvalt. In 2019 is de groeivertraging in de binnenlandse werkgelegenheid echter veel meer uitgesproken in Brussel, terwijl ook de evolutie van het pendelsaldo nu een licht minder sterke bijdrage levert aan de groei van de werkzame bevolking. Bij een vrijwel ongewijzigde groei van de Brusselse beroepsbevolking, vertraagt de daling van de werkloosheidsgraad dan aanzienlijk (afname tot 16,2 %). Ook in Brussel versnelt in 2020 de afname van de werkloosheidsgraad (afname tot 15,5 %), in het zog van de aantrekkende werkgelegenheids­groei. Die tendens wordt echter minder sterk doorgezet dan in de beide andere gewesten in de periode 2021-2022 (afname tot 14,5 %), omdat de groei van het arbeidsaanbod minder sterk afbrokkelt in Brussel.

In elk van de drie gewesten komt de werkloosheidsgraad daarmee gevoelig lager te liggen dan in 2008. Voor Brussel en Wallonië moet al teruggeregpen worden naar het begin van de jaren tachtig om dergelijk lage niveaus voor de administratieve werkloosheidsgraad terug te vinden, voor Vlaanderen zelfs tot midden van de jaren zeventig. Dat suggereert dat in het voorliggende scenario terdege rekening moet worden gehouden met het risico op aanbodrestricties op de economische groei als gevolg van oplopende spanningen op de arbeidsmarkt. Nochtans kunnen ook enkele kanttekeningen geplaatst worden bij de in historisch opzicht erg lage niveaus van de werkloosheidsgraden op het einde van de projectieperiode.

In de eerste plaats doet die opvallende daling van de werkloosheidsgraad zich voor in een context waarin de werkgelegenheidsgroei ondersteund wordt door een budgettair beleid dat – in afwezigheid van verdere maatregelen – de vooropgestelde doelen niet zal bereiken. In de tweede plaats worden in onze huidige regionale modellering de resultaten uit het nationale HERMES-model top-down verdeeld over de gewesten. In het nationale model wordt rekening gehouden met een positief verband tussen brutolonen en toenemende arbeidsmarktkraptes, wat dan weer zorgt voor een rem op de werkgelegenheidsgroei. Die arbeidsmarktkraptes worden echter gemeten aan de hand van de evolutie in de nationale en macro-economische werkloosheidsgraad, en houden dus geen rekening met specifieke regionale onevenwichten. In de derde plaats werd in deel 3.2.1 al gewezen op de eerder conservatieve hypothesen die we hanteerden voor de toekomstige evolutie van de activiteitsgraden op jongere leeftijd, die mogelijk positiever zouden kunnen reageren op de sterk verbeterende arbeidsmarktvooruitzichten.

Ten slotte moet ook nog aangestipt worden dat de administratieve werkloosheidsgraad zoals hier gedefinieerd niet noodzakelijk nog dezelfde informatie bevat over het ontstaan van eventuele knelpunten bij het invullen van bijkomende arbeidsplaatsen. In de leeftijdsklasse 15-49 jaar zijn vooral de strengere regels m.b.t. actief zoekgedrag en de stringentere voorwaarden voor het verkrijgen van een werkloosheidsuitkering van belang. Mochten de huidige regels worden toegepast op de situatie in 2008 of eerder, dan zou de administratieve werkloosheidsgraad toen beduidend lager hebben gelegen, vooral in Brussel en in Wallonië. Dit punt wordt ook duidelijk geïllustreerd door de sterke vernauwing van het verschil dat zich – vooral in die twee gewesten – sinds 2008 heeft voorgedaan tussen de administratieve werkloosheid en het aantal mensen dat in de EAK rapporteert actief op zoek te zijn naar werk.

In de oudere leeftijdsklassen heeft de verandering in de regelgeving eveneens de nodige gevolgen gehad. Enerzijds heeft de administratieve werkloosheid (en de administratief gemeten beroepsbevolking) een ruimere invulling gekregen, omdat een gedeelte van de nieuw instromende SWT'ers voortaan 'aangepast beschikbaar' moet blijven voor de arbeidsmarkt. Anderzijds vindt tijdens de projectieperiode binnen de FPB-werkloosheid ook een verdere verschuiving plaats van (niet-werkzoekende) 'oudere werklozen' naar minstens 'aangepast beschikbare' administratief werkzoekenden. Tegen 2022 zal nog slechts een gering gedeelte van de 50-plussers met een uitkering beroep kunnen doen op een volledige vrijstelling van zoekplicht als 'oudere werkloze'. Over de gehele periode 2017-2022 daalt het aantal werklozen in de FPB-definitie met 19 800 personen (-19,1 %) in Brussel, met 81 800 personen (-33,2 %) in Vlaanderen en met 50 100 personen (-20,3 %) in Wallonië. Voor het aantal administratief werkzoekenden is die daling minder uitgesproken: -15 700 personen (-16,0 %) in Brussel,

-66 200 personen (-29,4 %) in Vlaanderen en -38 300 personen (-16,6 %) in Wallonië. De administratieve werkloosheidsgraad exclusief oudere werklozen (zie onderstaande tabel) bedraagt in 2022 14,2 % in Brussel, 5,0 % in Vlaanderen en 11,7 % in Wallonië, en daalt daarmee nu ook in Vlaanderen onder het niveau van 2008 (dat 5,6 % bedroeg).

De afname in het totale aantal personen met een werkloosheidsuitkering (werkzoekende UVW's, oudere werklozen en SWT'ers) is dan weer sterker dan die van de FPB-werkloosheid. Mede onder invloed van de verstrengde voorwaarden voor instroom in de eindeloopbaanstatuten, neemt het aantal gerechtigden op een werkloosheidsgebonden uitkering fors af in de drie gewesten: met 17 300 personen (-24,6 %) in Brussel, met 102 900 personen (-43,3 %) in Vlaanderen en met 55 700 personen (-28,3 %) in Wallonië. De gevolgen daarvan voor de inkomensrekening van de gezinnen komen aan bod in hoofdstuk 4, de gevolgen voor de overheidsfinanciën in hoofdstuk 5.

Tabel 12 Regionale arbeidsmarktvooruitzichten

	2015	2016	2017	2018	2019- 2022	Gemiddelden		
						2002- 2008	2009- 2015	2016- 2022
1. Binnenlandse werkgelegenheid								
1.1. Totale binnenlandse werkgelegenheid, in duizendtallen (1)								
Het Rijk	4601,1	4660,3	4718,0	4764,9	4922,4	4270,0	4530,0	4800,4
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	694,1	701,1	707,6	714,2	729,8	657,8	686,6	717,0
Vlaams Gewest	2679,8	2719,0	2756,6	2785,7	2890,7	2470,9	2629,7	2810,1
Waals Gewest	1227,2	1240,2	1253,7	1264,9	1301,9	1141,3	1213,7	1273,2
1.2. Wijziging in duizendtallen								
Het Rijk	42,1	59,1	57,7	46,9	39,4	41,1	21,2	45,9
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1,9	6,9	6,6	6,6	3,9	2,8	3,1	5,1
Vlaams Gewest	29,0	39,2	37,6	29,1	26,2	25,8	13,2	30,1
Waals Gewest	11,2	13,0	13,5	11,2	9,3	12,5	4,9	10,7
1.3. Wijziging in procent								
Het Rijk	0,9	1,3	1,2	1,0	0,8	1,0	0,5	1,0
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,3	1,0	0,9	0,9	0,5	0,4	0,5	0,7
Vlaams Gewest	1,1	1,5	1,4	1,1	0,9	1,0	0,5	1,1
Waals Gewest	0,9	1,1	1,1	0,9	0,7	1,1	0,4	0,8
2. Saldo van de grensarbeid (1)								
Het Rijk	77,4	77,3	77,3	77,3	77,3	73,0	78,6	77,3
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	26,3	26,0	26,1	26,2	26,2	25,3	27,2	26,2
Vlaams Gewest	23,1	22,1	21,4	20,9	19,5	25,6	26,8	20,6
Waals Gewest	28,0	29,2	29,8	30,3	31,6	22,1	24,5	30,6
3. Saldo van de pendelarbeid (1)								
Het Rijk	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-272,3	-269,2	-267,1	-265,4	-260,5	-284,8	-278,4	-264,4
Vlaams Gewest	152,9	150,5	148,3	147,0	140,5	165,0	159,3	145,4
Waals Gewest	119,3	118,7	118,8	118,4	120,0	119,8	119,0	119,0
4. Werkende beroepsbevolking (15 jaar en ouder)								
4.1. Werkende beroepsbevolking, in duizendtallen (1)								
Het Rijk	4678,5	4737,6	4795,3	4842,2	4999,7	4343,0	4608,6	4877,7
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	448,1	457,9	466,7	475,0	495,5	398,3	435,4	478,8
Vlaams Gewest	2855,9	2891,6	2926,3	2953,6	3050,7	2661,5	2815,9	2976,1
Waals Gewest	1374,5	1388,1	1402,3	1413,6	1453,5	1283,2	1357,2	1422,9
4.2. Wijziging in duizendtallen								
Het Rijk	41,5	59,1	57,7	46,9	39,4	42,8	21,2	45,9
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	5,5	9,7	8,8	8,3	5,1	5,4	4,0	6,8
Vlaams Gewest	24,2	35,7	34,8	27,2	24,3	24,4	11,6	27,8
Waals Gewest	11,8	13,6	14,2	11,3	10,0	13,0	5,5	11,3
4.3. Wijziging in procent								
Het Rijk	0,9	1,3	1,2	1,0	0,8	1,0	0,5	1,0
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1,2	2,2	1,9	1,8	1,1	1,4	0,9	1,4
Vlaams Gewest	0,9	1,3	1,2	0,9	0,8	0,9	0,4	0,9
Waals Gewest	0,9	1,0	1,0	0,8	0,7	1,0	0,4	0,8

	2015	2016	2017	2018	2019- 2022	Gemiddelden 2002- 2009- 2015	2016- 2022
5. Werkgelegenheidsgraad (1)							
5.1. Werkgelegenheidsgraad, FPB-definitie (2)							
Het Rijk	64,2	64,9	65,5	66,1	68,2	62,9	66,6
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	56,5	57,1	57,6	58,2	59,3	57,0	58,3
Vlaams Gewest	68,7	69,4	70,2	70,8	73,4	68,0	71,4
Waals Gewest	58,9	59,4	59,9	60,4	62,1	58,4	60,8
5.2. Werkgelegenheidsgraad, EU2020 (3)							
Het Rijk	67,2	67,7	68,3	68,9	71,2	67,3	69,4
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	58,7	59,8	60,3	61,0	62,5	58,5	61,3
Vlaams Gewest	71,9	72,0	72,8	73,4	76,2	71,8	74,1
Waals Gewest	61,5	62,6	63,1	63,5	65,3	62,0	63,9
6. Werkloosheid							
6.1. Werkloosheid, FPB-definitie, in duizendtallen (1)							
Het Rijk	627,8	596,3	562,5	540,7	444,7	643,1	522,8
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	109,5	103,6	98,6	93,9	83,8	114,3	92,7
Vlaams Gewest	257,3	246,1	229,5	220,3	164,3	253,3	209,0
Waals Gewest	261,1	246,7	234,4	226,5	196,6	275,6	221,1
6.2. Wijziging in duizendtallen							
Het Rijk	-28,2	-31,5	-33,8	-21,9	-24,0	3,9	-26,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-7,5	-5,9	-4,9	-4,8	-2,5	1,0	-3,7
Vlaams Gewest	-6,5	-11,2	-16,6	-9,2	-14,0	5,1	-13,3
Waals Gewest	-14,2	-14,4	-12,3	-7,9	-7,5	-2,2	-9,2
6.3. Wijziging in procent							
Het Rijk	-4,3	-5,0	-5,7	-3,9	-4,7	0,7	-4,8
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-6,4	-5,4	-4,8	-4,9	-2,8	1,0	-3,7
Vlaams Gewest	-2,5	-4,4	-6,7	-4,0	-7,0	2,3	-6,2
Waals Gewest	-5,2	-5,5	-5,0	-3,4	-3,5	-0,8	-4,0
6.4. Werkloosheidsgraad, FPB-definitie (1)							
Het Rijk	11,8	11,2	10,5	10,0	8,2	12,2	9,7
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	19,6	18,4	17,4	16,5	14,5	20,8	16,2
Vlaams Gewest	8,3	7,8	7,3	6,9	5,1	8,3	6,6
Waals Gewest	16,0	15,1	14,3	13,8	11,9	16,9	13,5
6.5. Werkloosheidsgraad, excl. oudere werklozen (1)							
Het Rijk	11,0	10,5	10,0	9,6	8,0	11,0	9,3
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	18,7	17,6	16,8	16,0	14,2	19,6	15,8
Vlaams Gewest	7,6	7,2	6,8	6,6	5,0	7,0	6,3
Waals Gewest	15,0	14,2	13,7	13,3	11,7	15,5	13,0

(1) In de kolom 2019-2022 wordt de waarde op het einde van de periode (2022) weergegeven.

(2) Administratief concept, gemeten als de verhouding tussen het totale aantal werkende personen (met inbegrip van de 65-plussers) en de bevolking tussen 15 en 64 jaar.

(3) Gemeten op basis van de Enquête naar de arbeidskrachten; leeftijdscategorie 20-64 jaar.

4. Inkomensrekeningen van de huishoudens

4.1. Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft de resultaten van de middellangetermijnprojecties voor de voornaamste aggregaten van de inkomensrekeningen van de huishoudens volgens woonplaats.

De projecties zijn gebaseerd op de rekeningen die door het INR werden gepubliceerd voor de periode 1995-2014²⁸ en die werden opgesteld volgens het ESR2010. De regionale boekhouding onderscheidt twee rekeningen voor de huishoudens. De eerste rekening, 'de rekening voor bestemming van primaire inkomens', omvat de inkomens en lasten van de ingezetenen van een gewest die rechtstreeks voortvloeien uit een economische activiteit, hetzij de bezoldigingen van de werknemers, het gemengd inkomen van de zelfstandigen, het exploitatieoverschot en het netto-inkomen uit vermogen. Het saldo van die rekening vormt het primair inkomen van de huishoudens. De tweede rekening, 'de secundaire inkomensverdelingsrekening', heeft betrekking op de lopende overdrachten tussen de huishoudens en andere economische agenten (vooral de overheid). Aan de bestedingszijde vinden we de belastingen op inkomen en vermogen, de sociale premies en de overige netto-overdrachten. Wat de middelen betreft, omvat ze de sociale uitkeringen aan de huishoudens (meer bepaald de uitkeringen i.v.m. werkloosheid en werkloosheid met bedrijfstoeslag, pensioenen, kinderbijslag²⁹, ziekte- en invaliditeitsuitkeringen, leefloon, tegemoetkomingen voor personen met een handicap...³⁰). Samen met het saldo van de primaire inkomens van de huishoudens vormen die lopende overdrachten het beschikbaar inkomen.

In het vervolg van dit hoofdstuk stellen we de geobserveerde en voorziene evoluties voor van de voornaamste rubrieken van de inkomensrekeningen van de huishoudens, eerst op nationaal niveau en vervolgens voor elk van de drie gewesten afzonderlijk. In het laatste deel wordt de evolutie van de twee grote saldi van het (primair en beschikbaar) inkomen in verhouding tot het aantal inwoners van elk gewest geanalyseerd. Er moet op worden gewezen dat we in de analyses die hieronder worden uitgevoerd, afwijken van de traditionele voorstelling van de inkomensrekeningen van de huishoudens van de nationale boekhouding. Ter vereenvoudiging en omdat we ons alleen op de huishoudens willen concentreren, hebben we de sociale premies ten laste van de werkgevers geneutraliseerd. Die bijdragen zijn zowel als middelen in de rekening voor bestemming van primaire inkomens (rubriek D.12) en als bestedingen in de secundaire verdelingsrekening (rubrieken D.611 en D.612) opgenomen. Die neutralisatie heeft dus geen impact op het beschikbaar gezinsinkomen, maar leidt daarentegen tot primaire inkomens die lager liggen dan die in de nationale rekeningen. In de tabellen in bijlage 9.2 (en de statistische bijlage die op de website wordt gepubliceerd) worden de resultaten voorgesteld zoals in de nationale rekeningen, d.w.z. zonder de werkgeversbijdragen te neutraliseren.

²⁸ Instituut voor de Nationale Rekeningen (2017).

²⁹ Vanaf 2015 wordt kinderbijslag in de nationale rekeningen geboekt als een uitkering sociale voorziening in geld (D.623) en niet langer als een uitkering sociale zekerheid in geld (D.621). Die wijziging van rubriek weerspiegelt de nieuwe regeling die werd getroffen in het kader van de zesde staatshervorming en betreffende de financiering van het kinderbijslagstelsel die voortaan onder de bevoegdheid van de gefedereerde entiteiten valt.

³⁰ Volgens het ESR worden de terugbetalingen voor gezondheidszorg beschouwd als uitkeringen in natura i.p.v. in geld. Ze worden dus in de nationale rekeningen opgenomen in een derde rekening, die van de 'inkomensverdeling in natura'. Momenteel stelt het HERMREG-model voor deze derde rekening nog geen projectie voor.

Tenzij anders vermeld, worden de onderstaande resultaten in reële termen uitgedrukt. Dat betekent dat de evolutie van de prijzen – gemeten aan de hand van de deflator van de particuliere consumptie – in rekening wordt genomen. Tussen 2013 en 2015 lieten de prijzen een zeer zwakke stijging optekenen in België (gemiddeld slechts 0,6 % per jaar). Ze zouden in de projectie echter aanzienlijk sneller stijgen door verschillende factoren (zie deel 2.2.3 voor meer details). De groei van de deflator van de particuliere consumptie zou zo opnieuw aantrekken tot gemiddeld 1,6 % per jaar over de periode 2016-2022.

4.2. Evolutie op nationaal niveau

De groei van het reëel beschikbaar inkomen³¹ van de Belgische huishoudens zou gemiddeld 1,4 % per jaar bedragen over de periode 2016-2022. Na de zwakke resultaten tussen 2010 en 2014 (gemiddeld -0,6 %) hernam het reëel beschikbaar inkomen in 2015. Het herstel zou zich doorzetten in het eerste deel van de projectieperiode, tot 2,2 % in 2019. De groei van het reëel beschikbaar inkomen zou vervolgens vertragen tot gemiddeld 1,1 % in de periode 2020-2022. De factoren die dit traject verklaren komen hieronder aan bod.

Het reëel beschikbaar inkomen van de Belgische huishoudens steeg in 2016 met 0,9 %. Dat groeitempo was nagenoeg gelijk aan dat van het voorgaande jaar, ondanks een sterke stijging van de inflatie en het feit dat het saldo van de primaire inkomens stagneerde in reële termen. Die stagnering van de primaire inkomens werd o.m. verklaard door een verdere daling van het netto-inkomen uit vermogen in reële termen (-4,1 % in 2016, na reeds zeven opeenvolgende jaren van daling). Bovendien woog de indexsprong nog steeds op de loonmassa³², die slechts met 0,7 % in reële termen steeg, ondanks het sterke herstel van de arbeidsmarkt. Tot slot merken we om dezelfde reden een minder gunstige evolutie van de sociale uitkeringen aan de huishoudens. Dat de koopkracht van de particulieren niettemin toenam is vooral het gevolg van twee factoren: enerzijds de aanzienlijke daling van de personenbelasting (via de verhoging van het plafond voor de aftrekbare forfaitaire beroepskosten) en, anderzijds, de bijzonder dynamische werkgelegenheidsgroei, wat de zwakke groei van de reële brutolonen compenseerde.

In 2017 zou de groei van het reëel beschikbaar inkomen versnellen tot 1,3 %, terwijl de inflatie ook iets hoger zou uitkomen. De koopkracht van de particulieren zou ondersteund worden door een beginnend herstel van het netto-inkomen uit vermogen en vooral door een groeiversnelling van de loonmassa (+1,1 % in reële termen). De verwachte stijging van de lonen wordt verklaard door het wegvallen van de impact van het loonmatigingsbeleid van de afgelopen jaren, alsook door een nog steeds sterke jobcreatie. Het totaalbedrag aan fiscale heffingen zou in 2017 toenemen door het ontbreken van bijkomende maatregelen ter vermindering van de personenbelasting.

Tijdens de periode 2018-2019 zou de reële groei van het beschikbaar inkomen zich verder verstevigen tot gemiddeld 2,1 % per jaar. De evolutie van het saldo van de primaire inkomens zou dynamischer zijn dan de voorgaande jaren (+1,5 % per jaar in reële termen, tegenover een gemiddelde quasi-stagenering

³¹ Het concept beschikbaar inkomen van de huishoudens dat in dit hoofdstuk wordt gebruikt, stemt overeen met het *netto* beschikbaar inkomen (B.6n in de nationale boekhouding).

³² Exclusief sociale premies ten laste van de werkgevers.

tussen 2009 en 2016). Dat wordt verklaard door een snellere groei van de arbeidsinkomens, zowel van de zelfstandigen (met name +1,6 % voor het reëel gemengd inkomen in 2018) als van de werknemers. De werknemers zouden hun brutolonen in reële termen zien stijgen met 1,5 % per jaar in 2018 en 2019. De loonmassa zou vooral ondersteund worden door de toename van de reële bruto-uurlonen³³, maar ook door een nog steeds sterke (hoewel minder uitgesproken) stijging van de werkgelegenheid. Het netto-inkomen uit vermogen zou zich verder herstellen door de herneming van de rentevoeten die voor de komende jaren wordt verwacht. De druk van de fiscale heffingen zou afnemen over de periode 2018-2019 (gemiddeld -1,4 % per jaar in reële termen) als gevolg van bijkomende maatregelen ter vermindering van de inkomensbelasting. Naast die daling van de fiscale druk zouden de Belgische huishoudens voordeel halen uit een gunstigere evolutie van het bedrag van alle sociale uitkeringen, in het bijzonder in 2019 (+2,0 % in reële termen).

Over de periode 2020-2022 zou de koopkracht van de huishoudens gemiddeld met slechts 1,1 % per jaar toenemen, in een context van een stabiele prijsontwikkeling (ongeveer 1,6 % per jaar voor de deflator van de particuliere consumptie). Die groeivertraging van het beschikbaar inkomen is niet toe te schrijven aan het saldo van de primaire inkomens, aangezien de groei daarvan vrijwel stabiel zou blijven over de gehele periode 2018-2022. De groei van de bezoldigingen van de loontrekkenden zou immers gemiddeld 1,5 % per jaar bedragen tussen 2020 en 2022 en die van het netto-inkomen uit vermogen 1,7 %. De groei van de loonmassa is het gevolg van de toename van de werkgelegenheid die aanzienlijk zou blijven, maar minder uitgesproken dan aan het begin van de projectieperiode. De jobcreatie zou aanzienlijk zijn in 2020 als gevolg van de bijkomende socialebijdrageverminderingen die de federale regering voorziet, grotendeels in de bouwsector. De groei van de lonen wordt ook verklaard door de stijging van de reële bruto-uurlonen. Het totaalbedrag aan sociale uitkeringen zou gemiddeld met 1,6 % per jaar stijgen in reële termen over de periode 2020-2022; wat sneller is dan in het eerste deel van de projectie. Het zijn dus vooral aan de fiscale heffingen die de groeivertraging van het reëel beschikbaar inkomen van de huishoudens verklaren. Na een daling in reële termen de voorbije twee jaar, zou het totaalbedrag aan personenbelasting beduidend stijgen, naar verwachting met gemiddeld 3,2 % per jaar tussen 2020 en 2022. Dat weerspiegelt het ontbreken van bijkomende maatregelen ter vermindering van de inkomensbelasting. Er moet bovendien worden opgemerkt dat de hervormingen van de woonbonus – die specifiek zijn voor elk gewest – de groei van de personenbelasting in meer of mindere mate – en volgens een verschillende timing – opdrijven.

³³ Het meest recente interprofessioneel akkoord (IPA) voorziet in een maximale stijgingsmarge van de brutolonen vóór indexering van 1,1 % tijdens de periode 2017-2018. De gekozen hypothese in deze projecties splitst die stijging op in een stijging van 0,4 % in 2017 en van 0,7 % in 2018. Dat verklaart mede de snellere groei van de loonmassa in 2018 ten opzichte van het jaar voordien. Voor 2019 (en nadien), worden, bij gebrek aan een IPA, twee elementen in overweging genomen om de evolutie van de brutolonen vóór indexering te projecteren: enerzijds, de klassieke determinanten van de economische theorie (productiviteit, werkloosheidsgraad, fiscaliteit) en, anderzijds, de bepalingen van de nieuwe wet van 19 maart 2017 tot wijziging van de wet van 26 juli 1996 tot bevordering van de werkgelegenheid tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen.

Tabel 13 Inkomensrekeningen van de huishoudens - België
Reële groeivoeten (%)

	2016	2017	2018	Gemiddelden			
				2019-2022	2002-2008	2009-2015	2016-2022
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens							
Exploitatieoverschot (B.2n)	-2,7	1,7	3,6	1,6	-2,4	-6,2	1,3
Gemengd inkomen (B.3n)	0,7	0,9	1,6	1,0	-0,4	0,4	1,0
Lonen (D.11)	0,7	1,1	1,5	1,5	1,3	0,8	1,3
Netto-inkomen uit vermogen (D.4)	-4,1	0,7	1,6	1,7	-0,6	-4,6	0,7
2. Saldo primaire inkomens (1)	0,0	1,1	1,6	1,5	0,5	-0,3	1,2
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening							
a. Middelen							
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura (D.62)	0,7	0,9	0,9	1,7	1,9	2,3	1,3
b. Bestedingen							
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	-1,9	0,9	-2,1	2,2	0,8	1,4	0,8
Sociale premies ten laste van de huishoudens	0,2	1,4	1,8	1,3	1,0	1,3	1,2
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	-12,5	-18,7	22,1	4,6	3,8	4,3	1,3
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	0,9	1,3	2,0	1,4	0,8	-0,1	1,4
<i>p.m. Deflator van de particuliere consumptie</i>	<i>1,6</i>	<i>1,9</i>	<i>1,5</i>	<i>1,6</i>	<i>2,5</i>	<i>1,2</i>	<i>1,6</i>

(1) Exclusief sociale premies ten laste van de werkgevers

4.3. Evolutie per gewest

4.3.1. Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Volgens de projecties zou het **reëel beschikbaar inkomen** van de Brusselse gezinnen gemiddeld met 1,6 % per jaar toenemen over de periode 2016-2022, wat 0,2 procentpunt hoger is dan het nationale cijfer. Ten opzichte van de waargenomen evolutie van 2010 tot 2014 (-0,5 % per jaar) betekent die groei een duidelijke verbetering, die al in 2015 zou zijn ingezet geweest. Aan het begin van de projectieperiode wijkt het evolutieprofiel van de koopkracht van de Brusselse particulieren af van het geprojecteerde traject voor het hele land. Zo zou de groei van het Brussels beschikbaar inkomen 1,7 % bedragen in 2016 en 2,0 % in 2017 in reële termen, waardoor het gewest een groot verschil van respectievelijk 0,8 procentpunt en 0,7 procentpunt in zijn voordeel laat optekenen ten opzichte van België. In 2018 zou de groei van het Brussels reëel beschikbaar inkomen oplopen tot 2,2 % en vervolgens geleidelijk terugvallen tot 0,8 % in 2022. Tussen 2019 en 2022 zou de verwachte groeivertraging van de koopkracht van de gezinnen gelijkaardig zijn in Brussel en België, waarbij het groeiverschil gemiddeld nul bedraagt.

De gunstigere evolutie van de koopkracht van de Brusselse particulieren aan het begin van de projectieperiode wordt grotendeels verklaard door de aanzienlijk snellere groei van het saldo van de **primaire inkomens**. Dat zou tussen 2016 en 2018 gemiddeld met 2,0 % per jaar stijgen in reële termen in Brussel, tegenover slechts 0,9 % op nationaal niveau. Die groei zou in het bijzonder worden ondersteund door de sterke groei van de bezoldigingen van de werknemers die wonen in Brussel, ondanks de impact van de beperkende maatregelen die de loonstijging in 2016 hebben afgeremd (zie deel 2.2.4). Het Brussels Gewest zou immers voordeel halen uit een uiterst dynamische groei van zijn werkende beroepsbevolking, die niet alleen wordt ondersteund door een sterke stijging van de binnenlandse werkgelegenheid, maar ook door een gunstige evolutie van het pendelsaldo (toename

van het aantal uitgaande arbeiders en stabilisering van de inkomende pendelaars, zie deel 3.2.2). Tegen die achtergrond zou de reële groei van de Brusselse loonmassa³⁴ 2,4 % per jaar bedragen over de periode 2016-2018 (tegenover slechts 1,1 % voor België). De andere componenten van het primair inkomen zouden ook sneller stijgen op regionaal niveau. Het netto-inkomen uit vermogen zou een nog steeds ruimschoots negatieve groei laten optekenen in 2016 (maar minder dan op nationaal niveau) en vervolgens sterk aantrekken in 2017 (en meer uitgesproken dan voor het hele land). Het gemengd inkomen zou voordeel halen uit een snellere stijging van het aantal zelfstandigen in Brussel. Na de verwachte piek in 2018 (+2,5 %), zou de groei van het saldo van de primaire inkomens vertragen en zich stabiliseren op gemiddeld ongeveer 1,8 % per jaar tussen 2019 en 2022. Net zoals op nationaal niveau en om dezelfde redenen zouden vooral de brutolonen bijdragen tot die stabiliteit, met een groei die dicht aanleunt bij 1,9 % per jaar tijdens diezelfde periode. Omgekeerd zou de groei van het gemengd inkomen geleidelijk vertragen op middellange termijn, wat in lijn is met de minder dynamische evolutie van de zelfstandige werkgelegenheid aan het einde van de projectieperiode. Ook het netto-inkomen uit vermogen zou een steeds zwakkere groei laten optekenen.

Wat de secundaire inkomensverdelingsrekening betreft, tonen de projecties ook enigszins afwijkende evoluties op het vlak van de verschillende soorten sociale uitkeringen en de fiscale en parafiscale heffingen tussen het Brussels Gewest en België.

Het nominaal bedrag van alle **sociale uitkeringen** (andere dan sociale overdrachten in natura) voor de Brusselse gezinnen zou 7,4 miljard euro hebben bedragen in 2016. Onder meer onder invloed van de indexsprong is dat bedrag nagenoeg gestagneerd in reële termen ten opzichte van vorig jaar. Vervolgens zou de reële groei van de sociale uitkeringen opwaarts geïënteerd zijn tot 2019 en daarna enigszins afzakken tijdens de drie volgende jaren. Over de volledige periode 2016-2022 zou die groei gemiddeld 0,9 % per jaar bedragen, wat aanzienlijk lager is dan wat voordien werd waargenomen (bijvoorbeeld +1,7 % van 2009 tot 2015). Die groei is ook aanzienlijk beperkter dan op nationaal niveau (+1,3 % per jaar tussen 2016 en 2022), zoals in het verleden reeds het geval was. In Brussel moet in het bijzonder worden gewezen op de zeer zwakke groei van de pensioenuitgaven die in het eerste deel van de projectieperiode wordt verwacht. Over de periode 2016-2018 zou het totaalbedrag aan pensioenuitkeringen (voor alle stelsels samen) in reële termen slechts met 0,5 % per jaar stijgen, tegenover 2,1 % in België. Hoewel het aandeel ervan aanzienlijk kleiner is dan op nationaal niveau, wegen de pensioenen zwaar door in het Brussels beschikbaar inkomen (12,2 % van het totaal in 2016). De sinds 2014 opgetekende daling van de werkloosheidsuitkeringen in Brussel zou zich – net zoals op nationaal niveau – voortzetten over de volledige projectieperiode. Vooral tussen 2016 en 2018 zou de daling van het bedrag van de Brusselse werkloosheidsuitkeringen bijzonder uitgesproken zijn (-6,8 % per jaar in reële termen). Die daling is niet enkel toe te schrijven aan de zeer dynamische groei van de Brusselse werkende beroepsbevolking (zie supra), maar ook aan strengere regels inzake het recht op werkloosheidsuitkeringen. In tegenstelling tot de pensioenen is het gewicht van de werkloosheidsuitkeringen in het beschikbaar inkomen hoger in Brussel (4,4 % van het totaal) in vergelijking met het hele land. De evolutie van de uitgaven voor ziekte- en invaliditeitsuitkeringen is de afgelopen jaren (sinds 2008) en de komende jaren ook opmerkelijk. Na een reële groei van 6,6 % per jaar van 2008 tot 2015 in de werknemersregeling zouden die uitgaven tijdens de periode 2016-2022 nog

³⁴ Exclusief sociale premies ten laste van de werkgevers.

met 4,6 % per jaar stijgen. Hun aandeel in het beschikbaar inkomen zou vanaf 2020 groter worden dan dat van de werkloosheidsuitkeringen. Het bedrag van de kinderbijslag zou met 1,2 % per jaar stijgen van 2016 tot 2022 (+0,4 % voor België).

Aan de zijde van de bestedingen in de secundaire inkomensverdelingsrekening valt vooral de daling van de verplichte fiscale heffingen op aan het begin van de projectieperiode, wat grotendeels het gevolg is van de federale taxshift. Van 2016 tot 2019 zou het totaalbedrag aan belastingen ten laste van de Brusselse huishoudens met 0,3 % per jaar dalen in reële termen (-0,9 % op nationaal niveau). Zonder bijkomende maatregelen ter vermindering van de inkomensbelasting zouden de fiscale heffingen opnieuw aanzienlijk stijgen (in lijn met de belastbare basis), met een groei van 3,8 % per jaar over de periode 2020-2022 (+3,1 % voor België), of een groeitempo dat twee keer hoger ligt dan dat van het saldo van de primaire inkomens. Tot slot zou de forse stijging van het beschikbaar inkomen in Brussel in 2018 en in 2019 hoofdzakelijk toe te schrijven zijn aan een sterke daling van de fiscale druk op de huishoudens.

Tabel 14 Inkomensrekeningen van de huishoudens - Brussels Hoofdstedelijk Gewest
Reële groeivoeten (%)

	2016	2017	2018	2019- 2022	Gemiddelden		
					2002- 2008	2009- 2015	2016- 2022
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens							
Exploitatieoverschot (B.2n)	-2,2	2,2	4,1	1,9	-0,3	-6,1	1,7
Gemengd inkomen (B.3n)	1,7	1,5	1,6	1,0	0,1	1,1	1,2
Lonen (D.11)	2,4	2,0	2,6	1,9	1,4	1,2	2,1
Netto-inkomen uit vermogen (D.4)	-3,3	1,6	2,0	1,6	-1,8	-5,2	1,0
2. Saldo primaire inkomens (1)	1,5	1,9	2,5	1,8	0,5	-0,1	1,8
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening							
a. Middelen							
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura (D.62)	-0,1	0,7	0,4	1,3	1,2	1,7	0,9
b. Bestedingen							
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	-1,1	1,3	-1,3	2,9	0,1	0,7	1,5
Sociale premies ten laste van de huishoudens	1,8	2,1	2,7	1,6	0,9	1,5	1,8
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	-12,0	-18,3	22,6	4,9	-2,4	3,8	1,7
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	1,7	2,0	2,2	1,3	0,8	0,1	1,6
<i>p.m. Deflator van de particuliere consumptie</i>	<i>1,6</i>	<i>1,9</i>	<i>1,5</i>	<i>1,6</i>	<i>2,5</i>	<i>1,2</i>	<i>1,6</i>

(1) Exclusief sociale premies ten laste van de werkgevers

4.3.2. Vlaams Gewest

Na een gemiddelde daling van 0,7 % per jaar van 2010 tot 2014 zou de groei van het Vlaams reëel **beschikbaar inkomen** opnieuw aantrekken in 2015 (+0,7 %). Tussen 2016 en 2022 zou de groei van de koopkracht van de Vlaamse gezinnen gemiddeld 1,4 % per jaar bedragen, wat overeenstemt met de raming voor België. Algemeen genomen wordt die verbetering ten opzichte van het recente verleden grotendeels verklaard door de stijging van het netto-inkomen uit vermogen en de daling van de fiscale druk. De groei van het reëel beschikbaar inkomen zou in het Vlaams Gewest een gelijkaardig traject volgen als dat voor het hele land (zie deel 4.2 hierboven): een sterke stijging tot 2019 (tot 2,2 %), gevolgd

door een daling in 2020 (+1,4 %) en een lichte vertraging tegen 2022 (+1,0 %). De verschillende elementen die die evoluties verklaren, worden hieronder geanalyseerd.

Wat het **saldo van de primaire inkomens** betreft, zou het profiel enigszins verschillen. De groei van de Vlaamse primaire inkomens zou negatief zijn in 2016 (-0,2 % in reële termen) en sterker aantrekken tijdens de twee volgende jaren tot 1,6 % in 2018. Daarna zou die groei – in tegenstelling tot het beschikbaar inkomen – niet dalen, maar zich stabiliseren op gemiddeld 1,5 % per jaar tot het einde van de projectie. In 2016 zou het Vlaams Gewest vooral worden geïmpacteerd door de nog steeds sterke daling van het netto-inkomen uit vermogen (voor het achtste jaar op rij) en een nog steeds bescheiden groei van de loonmassa³⁵. Het positieve effect van de sterke jobcreatie die in het noorden van het land wordt verwacht in 2016 zou worden getemperd door de negatieve impact van de loonmatiging. Tijdens de twee volgende jaren zouden de belangrijkste componenten van het saldo van de primaire inkomens verbeteren. De reële groei van het gemengd inkomen van de zelfstandigen zou verstevigen en die van het netto-inkomen uit vermogen zou grotendeels positief worden. Wat de belangrijke rubriek 'beloning van werknemers' betreft, gaan de projecties ook uit van een aanzienlijke groeiversnelling in 2017 en 2018 (respectievelijk +1,1 % en +1,5 %). De reële brutolonen zouden immers opnieuw stijgen, terwijl de werkgelegenheid sterk zou blijven toenemen. Op middellange termijn zou de groei van de loonmassa (einde van de loonmatiging) en van het netto-inkomen uit vermogen (stijging van de rentevoeten) globaal stabiel blijven, met een stijging van respectievelijk 1,5 % en 1,9 % per jaar in reële termen tussen 2019 en 2022.

De projecties met betrekking tot de secundaire inkomensverdelingsrekening van de Vlaamse huishoudens maken het mogelijk de impact van de verschillende soorten sociale uitkeringen en heffingen te analyseren.

Het totaalbedrag aan **sociale uitkeringen** (andere dan sociale overdrachten in natura) die de Vlaamse huishoudens genieten, zou 49,2 miljard euro (in lopende prijzen) bedragen in 2016. Over de periode 2016-2022 zou dat bedrag gemiddeld met 1,4 % per jaar in reële termen toenemen (+0,1 procentpunt ten opzichte van België). In historisch opzicht is dat groeiritme aanzienlijk trager dan in het verleden; in Vlaanderen werd tussen 2000 en 2015 een gemiddelde groei van 2,3 % per jaar waargenomen. De toename van de sociale uitkeringen zou bijzonder zwak zijn aan het begin van de projectie (+0,9 % van 2016 tot 2018). Een verklaring voor die evolutie kan worden gevonden in de forse daling van de werkloosheidsuitkeringen, waarvan het totaalbedrag met 7,2 % per jaar zou dalen tussen 2016 en 2018. Die evolutie weerspiegelt de sterke terugval van het aantal Vlaamse werklozen tegen de achtergrond van een dynamische arbeidsmarkt die wordt gekenmerkt door een sterke nettojobcreatie. Twee minder belangrijke rubrieken – de uitgaven voor brugpensioen en loopbaanonderbreking – dalen ook sterk (met 7 %). Alle sociale uitkeringen zouden twee keer sneller stijgen in het tweede deel van de projectieperiode (gemiddeld 1,8 % per jaar tussen 2019 en 2022). Dat weerspiegelt onder andere de impact van de werkloosheidsuitgaven die, hoewel ze verder dalen, minder sterk zouden afnemen tijdens die periode (-6,1 % per jaar). De uitgaven voor pensioenen (alle regimes samen genomen vertegenwoordigen die 17,2 % van het totale beschikbaar inkomen in Vlaanderen) zijn een belangrijke

³⁵ Exclusief sociale premies ten laste van de werkgevers.

rubriek binnen de sociale uitkeringen. Ze zouden een reële groei van 2,4 % per jaar laten optekenen tijdens de periode 2016-2022

Wat tot slot de bestedingen in de secundaire inkomensverdelingsrekening betreft, wijzen de projectieresultaten op een gevoelige daling van de belastingen op het inkomen van de Vlaamse gezinnen. In reële termen zou de personenbelasting gemiddeld met 1,1 % per jaar dalen over de periode 2016-2019. Die daling staat lijnrecht tegenover de verwachte toename van het saldo van de primaire inkomens (+1,0 % per jaar over dezelfde periode). Onder meer als gevolg van de verhoging van de fiscaal aftrekbare forfaitaire beroepskosten en de herziening van het barema van de personenbelasting zou de inkomensbelasting vooral in 2016 en 2018 sterk dalen (meer dan 2 % in reële termen). Vanaf 2020 zou de groei van de personenbelasting opnieuw toenemen doordat de belastbare basis in reële termen stijgt en doordat er geen nieuwe maatregelen gepland zijn om de inkomensbelastingen te verminderen. De reële groei van de inkomensbelasting zou oplopen tot 3,1 % per jaar tussen 2020 en 2022, wat twee keer sneller is dan de groei van het saldo van de primaire inkomens.

Tot slot wijzen we erop dat de afname van de fiscale druk in 2018 en 2019 grotendeels de uitgesproken groeiversnelling van het reëel beschikbaar inkomen in Vlaanderen tijdens die jaren verklaart. Op het einde van de projectieperiode zou de relatieve stabiliteit van de groei van de primaire inkomens en de sociale uitkeringen niet voldoende zijn om de groei van de koopkracht van de Vlaamse gezinnen te ondersteunen.

Tabel 15 Inkomensrekeningen van de huishoudens - Vlaams Gewest
Reële groeivoeten (%)

	2016	2017	2018	Gemiddelden			
				2019- 2022	2002- 2008	2009- 2015	2016- 2022
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens							
Exploitatieoverschot (B.2n)	-2,7	1,6	3,6	1,6	-2,6	-6,0	1,3
Gemengd inkomen (B.3n)	0,7	1,0	1,8	1,2	-0,3	0,7	1,2
Lonen (D.11)	0,5	1,1	1,5	1,5	1,2	0,8	1,3
Netto-inkomen uit vermogen (D.4)	-4,3	0,6	1,6	1,9	-0,2	-4,4	0,8
2. Saldo primaire inkomens (1)	-0,2	1,0	1,6	1,5	0,6	-0,3	1,2
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening							
a. Middelen							
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura (D.62)	0,8	0,9	1,0	1,8	2,1	2,5	1,4
b. Bestedingen							
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	-2,0	0,9	-2,2	2,1	0,7	1,6	0,7
Sociale premies ten laste van de huishoudens	0,1	1,3	1,8	1,3	1,0	1,4	1,2
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	-12,6	-18,7	22,1	4,6	2,4	4,8	1,3
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	0,8	1,3	2,1	1,5	0,9	-0,1	1,4
<i>p.m. Deflator van de particuliere consumptie</i>	<i>1,6</i>	<i>1,9</i>	<i>1,5</i>	<i>1,6</i>	<i>2,5</i>	<i>1,2</i>	<i>1,6</i>

(1) Exclusief sociale premies ten laste van de werkgevers

4.3.3. Waals Gewest

De reële groei van het **beschikbaar gezinsinkomen** in Wallonië zou 1,2 % per jaar bedragen over de periode 2016-2022, of een verschil van -0,2 procentpunt ten opzichte van België. Na het reeds in 2015 verwachte herstel, is die groei een aanzienlijke verbetering ten opzichte van de periode 2010-2014 (-0,5 % per jaar). Dat periodegemiddelde wordt echter beïnvloed door een sterke toename van het inkomen in 2018 en vooral in 2019 (+2,0 %). Nadien zou de groei van het Waals reëel beschikbaar inkomen terugvallen en in 2022 onder het cijfer van 2016 duiken.

Het groeiverschil van de koopkracht ten nadele van Wallonië (in vergelijking met het nationale niveau) wordt grotendeels verklaard door een globaal minder dynamische evolutie van de Waalse **primaire inkomens**. Dat is vooral het geval aan het begin van de periode, waarin het herstel van de primaire inkomens inderdaad minder uitgesproken zou zijn voor het gewest (+0,9 % in 2017 en +1,2 % in 2018 in reële termen). Na 2018 en zoals verwacht op Belgisch niveau, zou de groei van het saldo van de primaire inkomens relatief stabiel blijven (+1,3 % per jaar tussen 2019 en 2022). Een blik op de voornaamste componenten van het beschikbaar inkomen toont dat het Waals gemengd inkomen een bijzonder zwakke groei zou kennen over de volledige projectieperiode 2016-2022 (0,6 % per jaar of 0,4 procentpunt lager dan het Belgisch gemiddelde). Dat weerspiegelt de historische trend van een minder snelle evolutie van de Waalse zelfstandige werkgelegenheid en van het gemiddeld inkomen die zich in de projectie zou doorzetten. Het Waalse netto-inkomen uit vermogen zou, na acht jaar op rij tot 2016 sterk gedaald te zijn, sterk stijgen vanaf 2017, maar minder uitgesproken dan op nationaal niveau. Bovendien zou de groei ervan aan het einde van de periode sterker vertragen dan voor het gehele land, waardoor het verschil oploopt tot gemiddeld -0,4 procentpunt tussen 2019 en 2022. Tot slot zou de evolutie van de loonmassa³⁶, die veruit de belangrijkste component is van de primaire inkomens, ook in het nadeel zijn van het Waals Gewest. Terwijl het jaar 2016 nog gekenmerkt werd door de impact van de loonmatiging, zou de groei van de lonen van de Waalse loontrekkende werknemers de volgende twee jaren nochtans verstevigen (maar minder dan op nationaal niveau) doordat de loongroei aantrekt en vooral door een zeer dynamische arbeidsmarkt. Vanaf 2019 zou de groei van de werkende beroepsbevolking enigszins vertragen, maar nog steeds sterk blijven. We onderstrepen vooral de forse stijging van de regionale binnenlandse werkgelegenheid voorzien in 2020 als gevolg van de grote bijkomende socialebijdrageverminderingen die door de federale regering zijn beslist. Parallel daarmee zou de groei van de reële brutolonen zich nog wat verstevigen in het tweede deel van de projectieperiode. Algemeen genomen zou de groei van de Waalse loonmassa relatief stabiel blijven (1,4 % per jaar in reële termen tussen 2019 en 2022).

Wat de ontvangsten in de secundaire inkomensverdelingsrekening betreft, stijgt het totaalbedrag aan **sociale uitkeringen** (andere dan sociale overdrachten in natura) waarvan de Waalse huishoudens genieten minder snel dan tijdens de vorige periodes. Dat ligt in lijn met wat voor België wordt geraamd. Tussen 2016 en 2022 zou het totaalbedrag van die uitkeringen gemiddeld met 1,3 % per jaar stijgen in reële termen. Het zijn vooral de werkloosheidsuitkeringen die die vertraging verklaren, aangezien ze sterk terugvallen tijdens die periode (-4,3 % per jaar). Vooral tussen 2016 en 2018 zouden ze sterk dalen met 5,8 % per jaar. Volgens de projecties (en de administratieve gegevens voor de meest recente jaren)

³⁶ Exclusief sociale premies ten laste van de werkgevers.

zou het aantal Waalse werklozen immers fors afnemen zowel als gevolg van de wijzigingen van de regelgeving met betrekking tot werkloosheidsuitkeringen als door het herstel op de arbeidsmarkt. De belangrijkste rubriek van de sociale uitkeringen, namelijk de pensioenen, zou ook een iets tragere groei kennen ten opzichte van de periode 2009-2015. Alle regimes samen genomen zouden de pensioenen stijgen met 2,3 % per jaar tussen 2016 en 2022. Tot slot zou de sinds het midden van de jaren 2000 ingezette toename van het gewicht van de ziekte- en invaliditeitsuitkeringen in het beschikbaar inkomen zich doorzetten in Wallonië, net zoals in de rest van het land. Het bedrag van die uitkeringen in de werknemersregeling, dat in 2015 hoger kwam te liggen dan dat van de werkloosheidsuitkeringen, zou met 4,3 % per jaar toenemen in reële termen tijdens de periode 2016-2022, na een stijging van 6,6 % per jaar tijdens de tien voorgaande jaren.

De evolutie van de **fiscale heffingen** op het inkomen van de Waalse huishoudens verklaart tot slot grotendeels de evolutie van hun koopkracht. Zo zou in het begin van de projectie de reële groei van de personenbelasting ruimschoots negatief zijn (-1,0 % per jaar tussen 2016 en 2019). De daling van de fiscale druk zou bijzonder uitgesproken zijn in 2016, 2018 en 2019. Over de periode 2020-2022 zou de groei van de inkomensbelasting aanzienlijk versnellen tot 3,2 % per jaar. In afwezigheid van nieuwe maatregelen om de personenbelasting te verminderen, weerspiegelt die versnelling de toename van de belastbare basis. De groei van de inkomensbelasting in Wallonië op middellange termijn zou echter groter zijn dan die van de primaire inkomens. De impact daarvan samen met een iets tragere groei van de totale sociale uitkeringen aan het einde van de projectie, zou de groei van het Waals reëel beschikbaar inkomen vanaf 2020 fors lager doen uitkomen dan de hoge groeicijfers die verwacht worden in 2018 en 2019.

Tabel 16 Inkomensrekeningen van de huishoudens - Waals Gewest
Reële groeivoeten (%)

	2016	2017	2018	Gemiddelden			
				2019-2022	2002-2008	2009-2015	2016-2022
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens							
Exploitatieoverschot (B.2n)	-2,9	1,5	3,5	1,6	-2,7	-6,7	1,2
Gemengd inkomen (B.3n)	0,2	0,5	1,0	0,6	-0,8	-0,3	0,6
Lonen (D.11)	0,5	0,9	1,1	1,4	1,5	0,8	1,2
Netto-inkomen uit vermogen (D.4)	-4,0	0,8	1,4	1,3	-1,3	-5,0	0,5
2. Saldo primaire inkomens (1)	-0,1	0,9	1,2	1,3	0,6	-0,4	1,0
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening							
a. Middelen							
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura (D.62)	0,8	0,9	0,9	1,7	1,7	2,1	1,3
b. Bestedingen							
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	-1,9	0,8	-2,3	2,2	1,2	1,1	0,8
Sociale premies ten laste van de huishoudens	-0,1	1,2	1,5	1,2	1,0	1,2	1,1
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	-12,7	-18,8	22,0	4,6	14,4	3,5	1,2
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	0,9	1,1	1,7	1,2	0,7	0,0	1,2
<i>p.m. Deflator van de particuliere consumptie</i>	1,6	1,9	1,5	1,6	2,5	1,2	1,6

(1) Exclusief sociale premies ten laste van de werkgevers

4.4. Inkomens per hoofd

Om de resultaten van onze projecties in perspectief te plaatsen, is het interessant om de twee grote saldi van de inkomensrekeningen van de huishoudens te bestuderen in verhouding tot de bevolking van elk gewest.

Hierboven stelden we vast dat de verwachte reële groei van het saldo van de primaire inkomens³⁷ van alle huishoudens van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest gemiddeld hoger zou zijn dan in de naburige gewesten. Rekening houdend met de sterkere groei van de Brusselse bevolking over de projectieperiode (zie deel 3.2.1), zou het groeiverschil t.o.v. de twee andere gewesten aanzienlijk verkleinen indien we de bedragen per hoofd vergelijken. Zo zou de reële groei van het saldo van de primaire inkomens per inwoner over de periode 2016-2022 gemiddeld 0,9 % bedragen in Brussel, 0,7 % in Vlaanderen en 0,6 % in Wallonië. Tijdens de periode 2009-2015 was dat groeiverschil ruimschoots negatief voor het Brussels Gewest, zowel ten opzichte van het Vlaams Gewest als van het Waals Gewest, aangezien het primair inkomen per hoofd in die twee gewesten in vrijwel hetzelfde tempo steeg tijdens die periode. De ommezwaai van het groeiverschil in het voordeel van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in de projectie wordt hoofdzakelijk verklaard door de snellere groei van het Brussels primair inkomen (zie deel 4.3) en het feit dat de verwachte groei van de Brusselse bevolking duidelijk meer aansluit bij die van de twee andere gewesten (tijdens de periode 2016-2022, groei van gemiddeld 0,9 % per jaar in het Brussels Gewest, 0,5 % in het Vlaams Gewest en 0,4 % in het Waals Gewest) dan tijdens de periode 2009-2015 (respectievelijk gemiddeld 1,6 %, 0,6 % en 0,5 % per jaar).

Wat het reëel beschikbaar inkomen per inwoner betreft, zou het Brussels Gewest zelfs een (licht) negatief groeiverschil laten optekenen ten opzichte van de andere twee gewesten. Van 2016 tot 2022 zou het beschikbaar inkomen per inwoner in Brussel elk jaar gemiddeld met 0,7 % stijgen, tegenover 0,9 % in Vlaanderen en 0,8 % in Wallonië.

Tabel 17 Evolutie van de primaire en beschikbare inkomens per hoofd

	Bedragen in lopende euro's			Reële groeivoeten (%) Gemiddelden			
	2006	2014	2022	2002- 2008	2009- 2015	2016- 2022	2019- 2022
1. Saldo primaire inkomens (1) per hoofd							
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	16063	16837	20203	-0,8	-1,7	0,9	1,0
Vlaams Gewest	18596	20542	24178	-0,0	-1,0	0,7	1,0
Waals Gewest	14808	16289	19129	0,1	-0,9	0,6	0,9
2. Beschikbaar inkomen per hoofd (B.6n)							
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	16019	16906	20018	-0,4	-1,5	0,7	0,6
Vlaams Gewest	17730	19868	23856	0,4	-0,7	0,9	1,0
Waals Gewest	15161	17073	20398	0,2	-0,5	0,8	0,8

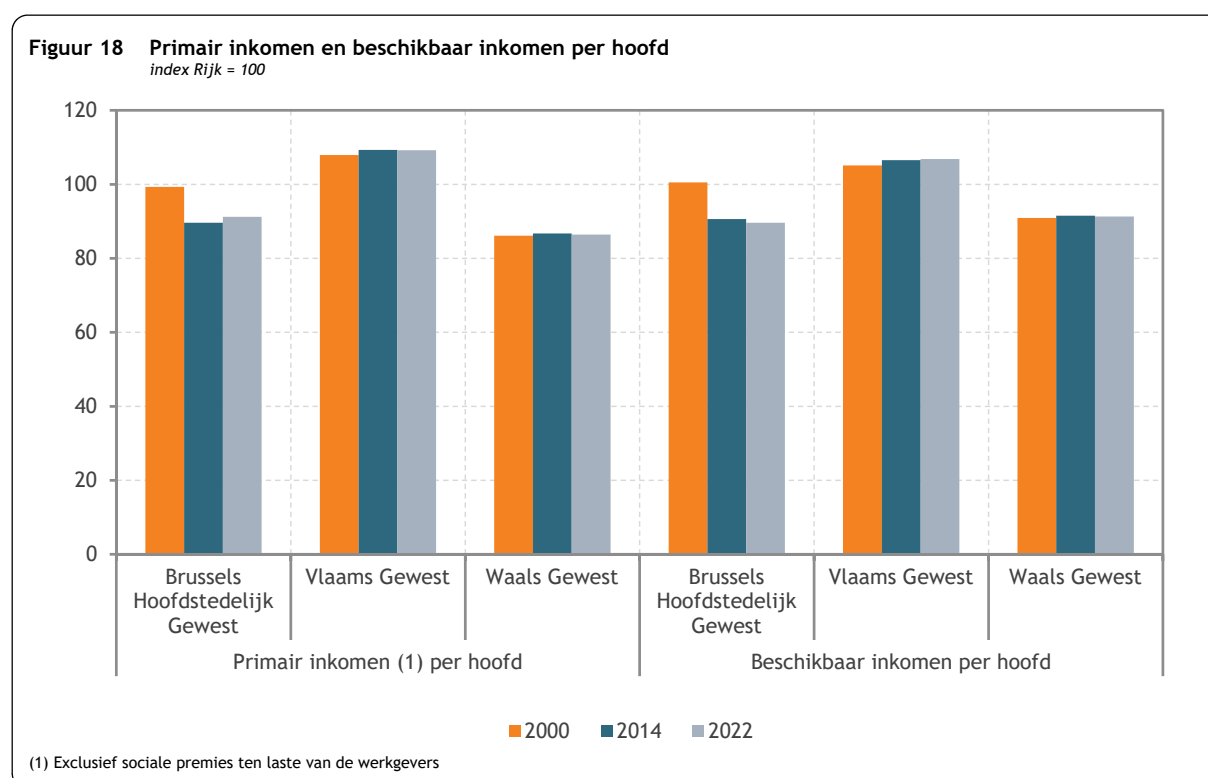
(1) Exclusief sociale premies ten laste van de werkgevers

³⁷ Zonder sociale bijdragen ten laste van de werkgevers (D.12).

Figuur 18 geeft de evolutie van de twee inkomensvariabelen per hoofd voor elk gewest in de vorm van een index met als referentie de nationale waarde. Wat Brussel betreft, stellen we vast dat de relatieve positie van het gewest in termen van (primair en beschikbaar) inkomen per inwoner achteruit is blijven gaan tijdens de afgelopen vijftien jaar. Zo kwam in 2012 met name het beschikbaar inkomen per inwoner in Brussel voor de eerste keer lager te liggen dan dat in Wallonië, terwijl dat in 2000 nog 11 % hoger lag. De quasi-stagnering van de Brusselse werkgelegenheidsgraad aan het begin van de jaren 2000, gevolgd door de continue daling ervan tussen 2008 en 2013 verklaart waarschijnlijk grotendeels die evolutie.

Tijdens de projectieperiode zou de Brusselse werkgelegenheidsgraad stijgen, waardoor een halt zou kunnen worden toegevoerd aan de neerwaartse trend van het Brussels primair inkomen per hoofd ten opzichte van het land. Die verhouding zou zeer licht toenemen in de projectie. De stijging van de werkgelegenheidsgraad zou echter niet voldoende zijn om in de projectie de neerwaartse trend van het Brussels beschikbaar inkomen per inwoner ten opzichte van het land te onderbreken. Dat wordt onder meer verklaard door de relatief beperktere toename van de sociale uitkeringen in de projectie in Brussel, aangezien het saldo van de overdrachten minder sterk bijdraagt tot de stijging van het beschikbaar inkomen dan in de twee andere gewesten.

In Vlaanderen zou de waarde van de index voor het primair inkomen nagenoeg identiek zijn aan het begin en aan het einde van de projectie, wat aangeeft dat de positie van Vlaanderen stabiel zou blijven t.o.v. de nationale waarde. De Vlaamse index voor het beschikbaar inkomen zou daarentegen licht toenemen. De Waalse indexen zouden zeer licht dalen.

De relatief geringere toename van de sociale uitkeringen aan de Brusselse gezinnen, vooral op het vlak van pensioenen (overheid en privé), beperkt het herverdelende effect van de overdrachten. De relatieve positie van Brussel t.o.v. het nationale gemiddelde wat betreft het beschikbaar inkomen per hoofd zou

VOORUITZICHTEN

daarom in de projectie nagenoeg dezelfde zijn als de relatieve positie op basis van het primair inkomen per inwoner. Het verschil t.o.v. het Belgische gemiddelde zou aldus -10 % bedragen in 2022, zowel voor als na overdrachten. Voor Wallonië daarentegen zou het negatieve verschil t.o.v. het Belgische gemiddelde (-13 % voor het primair inkomen per inwoner), na herverdeling, verminderen tot 9 %. Voor Vlaanderen zou het surplus t.o.v. het Belgische gemiddelde van 9 %, na heffingen, sociale uitkeringen en andere overdrachten, verminderen tot 7 %.

5. Overheidsfinanciën

5.1. Inleiding

Dit hoofdstuk geeft de belangrijkste resultaten van de regionale vooruitzichten voor de overheidsfinanciën van de gemeenschappen en gewesten.

In tegenstelling tot de andere modules wordt er gewerkt vanuit een institutionele invalshoek. De onderscheiden institutionele deelgebieden zijn het Vlaamse Gewest (inclusief de Vlaamse Gemeenschap), het Waalse Gewest, het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, de Franse Gemeenschap, de Duitstalige Gemeenschap, de Vlaamse Gemeenschapscommissie, de Franse Gemeenschapscommissie en de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie en een interregionale eenheid³⁸. De regionale vooruitzichten worden opgesteld vanuit een 'bottom-up'-benadering. Zo worden de individuele rekeningen van de deelgebieden geprojecteerd en is de rekening van de gemeenschappen en gewesten, zoals opgenomen in de nationale Economische Vooruitzichten 2017-2022 van juni 2017 het resultaat van een aggregatie van die verschillende rekeningen.

In dit hoofdstuk worden vooreerst de vooruitzichten³⁹ voor het geheel van de gemeenschappen en gewesten voorgesteld voor de periode 2015-2022. Nadien worden de resultaten voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, het Vlaamse Gewest (incl. Vlaamse Gemeenschap), het Waalse Gewest en de Franse Gemeenschap belicht. In vergelijking tot de vorige edities van de vooruitzichten wordt nu ook de rekening van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie (GGC) in het kort besproken. De GGC is bevoegd voor de uitgaven met betrekking tot de persoonsgebonden aangelegenheden in Brussel, waaronder de sociale uitgaven (gezondheidszorg, kinderbijslag, ...) die sinds de staatshervorming oplopen tot meer dan 1 miljard.

De projectie is gerealiseerd bij ongewijzigd beleid. Dat wil concreet zeggen dat ze rekening houdt met de bestaande wettelijke bepalingen, de beslissingen die gekend zijn eind mei 2017, de begrotingen voor het jaar 2017 en de maatregelen op middellange termijn die met voldoende precisie werden aangekondigd.

De evolutie van de uitgaven (exclusief de bezoldigingen) op korte termijn (2017) is gebaseerd op een vergelijkende analyse van de meest recente opeenvolgende begrotingen van de verschillende deelgebieden. De projectie houdt voor 2016 rekening met de voorlopige raming van de overheidsrekeningen 2016 van april 2017.

De uitgaven voor bezoldigingen daarentegen berusten niet op begrotingscijfers, maar worden bepaald door de loonindexering, de evolutie van de tewerkstelling, de loonherwaarderingen in het kader van de huidige ondertekende sectorale akkoorden en de loondrift.

³⁸ De interregionale entiteit omvat onder meer de niet-verdeelde uitgaven en ontvangsten over de verschillende gefedereerde entiteiten (o.a. onderzoek en ontwikkeling, investeringen aangaande Viapass, schadeverzekeringen).

³⁹ In deze Vooruitzichten zijn de cijfers van de gemeenschappen en gewesten voor 2015 coherent met de Nationale Rekeningen 2015 die gepubliceerd werden in oktober 2016. Ze stemmen niet volledig overeen met de nieuwe observaties in de voorlopige raming van de overheidsrekeningen 2016.

Kader 1 De overheidsfinanciën voorgesteld overeenkomstig het ESR-concept

Net zoals het macro-economische kader wordt de projectie van de overheidsfinanciën voorgesteld overeenkomstig het ESR-concept. Dat houdt onder meer het volgende in:

- **Staatshervorming:** alle in het kader van de staatshervorming overgedragen bevoegdheden, ook de bevoegdheden die door Entiteit I worden beheerd voor rekening van de gemeenschappen en gewesten (bv. de kinderbijslag, enz.), worden verrekend in de rekening van de deelsector van de gemeenschappen en gewesten. De aan de gemeenschappen en de gewesten uitgekeerde dotaties worden dus verrekend in brutotermen (d.w.z. niet verminderd voor de bevoegdheden die door Entiteit I worden beheerd). De werkingskosten van Famifed worden echter verrekend in de sociale zekerheid en gefinancierd door de overdrachten van de gefedereerde entiteiten (noot: in de overheidsrekeningen 2015 van oktober 2016 werden de werkingskosten van Famifed gefinancierd door de verkoop van goederen en diensten van de sociale zekerheid aan de gemeenschappen en de gewesten. Deze projectie is conform met die rekeningen. In de projectie is het dus pas vanaf 2016 dat de financiering gebeurt via overdrachten).
- In april 2016 zijn de Pensioendienst voor de Overheidssector (PDOS) en de Rijksdienst voor Pensioenen (RVP) samengevoegd tot de Federale Pensioendienst. Naar aanleiding van die fusie heeft het INR beslist de Federale Pensioendienst vanaf 2016 te consolideren met de sector van de socialeverzekeringsinstellingen. De pensioenen van het personeel van de gefedereerde entiteiten, de lagere overheid en de federale overheid worden dus vanaf 2016 en in ESR-termen, gefinancierd door overdrachten van de sociale zekerheid aan die verschillende beleidsniveaus, terwijl de sociale zekerheid zelf door een overdracht van de federale overheid wordt gefinancierd.
- **Consolidatie van het Vlaams Zorgfonds met de Vlaamse Gemeenschap:** het Vlaams Zorgfonds behoorde in de overheidsrekeningen tot en met 2015 tot de Sociale Zekerheid. Dit was gebaseerd op het feit dat het ging om een publieke entiteit die voornamelijk sociale uitkeringen verstrekke en in belangrijke mate gefinancierd werd door sociale bijdragen. Het Vlaams Zorgfonds zou echter geleidelijk aan meer en meer bevoegdheden krijgen, zoals de tegemoetkoming van de hulp aan bejaarden in 2016. De volgende jaren zouden ook delen van de thuiszorg, ouderenzorg toegewezen worden aan dit fonds. Door de integratie van de tegemoetkoming aan bejaarden valt het aandeel van de sociale bijdragen in de financiering terug van 60 % naar 30 % en wordt er door het INR geopteerd om het Zorgfonds her in te delen bij de Vlaamse overheid.

De personenbelasting wordt in de ESR-boekhouding verrekend op het moment van de inkohiering. De opbrengst van 2015 had slechts betrekking had op een kleine helft van een volledig jaar, terwijl in 2016 de opbrengst gemiddeld ongeveer 105 % van een volledig jaar vertegenwoordigt, door het versnelde inkohieringstempo in 2016. In de projectie wordt verondersteld dat het inkohieringstempo vanaf het aanslagjaar 2017 gelijk is aan het inkohieringstempo van het aanslagjaar 2016.

Voor het aanslagjaar 2018 voorziet de Bijzondere Financieringswet een herberekening van de regionale autonomiefactor, op basis van de geobserveerde 'belasting staat' en de geregionaliseerde fiscale uitgaven van het aanslagjaar 2015. Het verschil tussen de voorlopige en definitieve bedragen geeft aanleiding tot een budgettaire correctie in de tijd. In ESR zou deze correctie echter volledig verrekend worden op het moment waarop het bedrag verschuldigd is (per hypothese in 2018). In de projectie bedraagt die correctie ongeveer 1,6 miljard euro bedragen, ten voordele van de federale overheid.

De overige fiscale en niet-fiscale ontvangsten evolueren met de inflatie of de economische groei.

De middellangetermijnvooruitzichten aangaande de primaire uitgaven berusten op een hypothese van ongewijzigd beleid, waarbij de trend van de jongste jaren voor de meeste uitgavencategorieën, gecorrigeerd voor eenmalige verrichtingen, wordt doorgetrokken tot en met 2022.

5.2. Gemeenschappen en gewesten

De verbetering van de financiën van de gemeenschappen en gewesten in 2016 is vrijwel uitsluitend toe te schrijven aan de evolutie van de personenbelasting die in de ESR-boekhouding wordt verrekend op het moment van de inkohiering. Terwijl de opbrengst van 2015 slechts betrekking had op een kleine helft van een volledig jaar, impliceert de versnelling van het inkohieringstempo in 2016 dat de opbrengst van 2016 ongeveer 105 % van een volledig jaar vertegenwoordigt. Diverse regionale maatregelen inzake fiscale uitgaven (woonbonus en beveiliging van woningen) ondersteunen eveneens die toename.

De overige fiscale ontvangsten blijven stabiel: ze lijden onder de daling van de successierechten en de afschaffing van de forfaitaire gewestbelasting in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, maar ze worden gevoed door de verhoging van de Vlaamse energieheffing. Ze stijgen eveneens door de consolidatie van het Vlaams Zorgfonds⁴⁰ met de Vlaamse Gemeenschap vanaf 2016. Dat leidt, aan ontvangstenzijde, vooral tot een toename van de effectieve sociale bijdragen.

De niet-fiscale ontvangsten blijven stabiel doordat de kilometerheffing op vrachtvervoer, die op 1 april 2016 werd ingevoerd, het einde van de uitkering van het dividend door KBC aan de Vlaamse Gemeenschap in 2015 compenseert. Ook de overdrachten binnen de overheid blijven ongewijzigd in 2016: ondanks de bijkomende vermindering van de dotaties van de bijzondere financieringswet (BFW) van 1,25 miljard als bijdrage aan de sanering van de overheidsfinanciën stijgen de overdrachten door het positief afrekeningssaldo van de BFW in 2016, de weerslag van het negatief afrekeningssaldo van 2015 en door de bijkomende middelen als gevolg van de bevoegdheidsoverdracht aangaande de ziekenhuisinfrastructuur.

De bevoegdheidsoverdracht aangaande ziekenhuisinfrastructuur, de invoering van de kilometerheffing, de verhoogde Vlaamse energieheffing, de consolidatie van het Zorgfonds zijn eveneens de belangrijkste verklarende factoren voor de toename van de uitgaven van de gemeenschappen en gewesten in 2016. De overige overdrachten aan bedrijven nemen toe door de uitgaven voor ziekenhuisinfrastructuur⁴¹ en de uitgaven voor energieprojecten en de realisatie van de groenestroomdoelstellingen (afbouw van het overschot aan groenestroomcertificaten) die gefinancierd worden door de verhoogde energieheffing. Door de consolidatie van het Zorgfonds worden de uitgaven in het kader van de zorgverzekering vanaf 2016 opgenomen als sociale prestaties in geld, waardoor de sociale uitgaven toenemen. De vroegere inkomensoverdracht van de Vlaamse Gemeenschap naar de Sociale Zekerheid ter financiering van het Zorgfonds valt hierdoor weg. De werkingskosten en investeringen

⁴⁰ Het Zorgfonds, vanaf 2017 'Agentschap Vlaamse Sociale Bescherming' genoemd, staat in voor de zorgverzekering, het basisondersteuningsbudget voor gehandicapten en de tegemoetkoming voor bejaarden.

⁴¹ Ook de rentelasten nemen toe door de bevoegdheidsoverdracht van de ziekenhuisinfrastructuur.

nemen licht toe, maar uiteindelijk heeft de consolidatie slechts een zeer geringe impact op het vorderingensaldo.

Tabel 18 Rekening van de gemeenschappen en gewesten
In procent van het bbp

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Variatie	
									2017	2018-2022
Ontvangsten	18,0	19,5	19,4	18,9	19,2	19,2	19,1	19,1	-0,1	-0,3
Fiscale en parafiscale ontvangsten, waaronder:	3,4	4,8	4,7	4,6	4,5	4,5	4,5	4,5	-0,1	-0,1
Belasting op het gezinsinkomen	1,1	2,3	2,2	2,1	2,1	2,0	2,0	2,1	-0,2	-0,1
Overige belastingen	2,4	2,4	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	0,0	-0,0
Niet-fiscale ontvangsten	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,9	1,9	1,9	0,0	-0,1
Overdrachten binnen de overheid	11,3	11,4	11,3	11,0	11,3	11,3	11,4	11,4	-0,0	0,0
Toegerekende sociale premies	1,3	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,3	1,3	0,0	-0,1
Uitgaven	19,4	19,6	19,5	19,4	19,4	19,4	19,3	19,3	-0,0	-0,3
Finale primaire uitgaven	16,6	16,7	16,7	16,6	16,7	16,6	16,5	16,5	-0,0	-0,2
Werkingskosten en investeringen	9,2	9,1	9,0	9,0	9,0	8,9	8,8	8,8	-0,1	-0,3
Bezoldigingen	5,8	5,8	5,8	5,7	5,7	5,7	5,7	5,6	0,0	-0,2
Aankopen van goederen en diensten, belastingen	2,0	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	0,0	-0,1
Investeringen	1,4	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	-0,1	-0,0
Niet-sociale overdrachten, waaronder:	2,4	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	0,0	-0,0
Loonsubsidies	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	-0,0	-0,0
Overige overdrachten aan bedrijven	1,1	1,2	1,2	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	0,0	-0,1
Niet-sociale overdrachten aan gezinnen en IZW'S	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,0	0,0
Sociale uitkeringen, waaronder:	5,0	5,1	5,1	5,1	5,2	5,2	5,2	5,2	0,0	0,0
Pensioenen	1,3	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	0,0	0,0
Gezondheidszorg	1,8	1,9	1,9	2,0	2,0	2,0	2,0	2,1	0,0	0,1
Gezinsbijslag	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	-0,0	-0,0
Overdrachten binnen de overheid	2,6	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	-0,0	-0,0
Rentelasten	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	-0,0	-0,0
Primair saldo	-1,1	0,3	0,2	-0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,1	-0,1
Vorderingensaldo	-1,4	-0,0	-0,1	-0,4	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,1	-0,0

De ontvangsten, en vooral de personenbelasting, gaan licht achteruit in 2017 als weerslag van de versnelling van de inkohiering in 2016 en door de gevolgen van het federale beleid ter vermindering van de personenbelasting bij een ongewijzigd regionaal fiscaal beleid. Die daling wordt slechts in geringe mate afgezwakt door de opheffing van de woonbonus voor contracten afgesloten na 31 december 2016 in het Brussels Gewest. Ondanks het optrekken van het bestaande abatement in de registratierechten bij aankoop van een woning-hoofdverblijfplaats in het Brussels Gewest, nemen de overige belastingen toe ten gevolge van een volledig jaar effect van de verhoging van de Vlaamse energieheffing, de nieuwe fiscale regularisatie en diverse maatregelen in het Brussels Gewest (belasting op bank- en kredietinstellingen, op bankautomaten, op hotels en op masten en pylonen). De overige ontvangsten blijven globaal ongewijzigd in procent van het bbp. De ontvangsten uit de kilometerheffing bereiken hun kruisnelheid en er is de weerslag van het positief afrekeningsaldo van de BFW van 2016.

De evolutie van de uitgaven van de gemeenschappen en gewesten, die gebaseerd is op de initiële begrotingen van de verschillende gemeenschappen en gewesten⁴², wordt in 2017 gekenmerkt door een lichte daling in procent van het bbp.

Die terugloop van de uitgaven is grotendeels het gevolg van een sterke terugval van de investeringen in het kader van Scholen van Morgen in 2017 ten opzichte van vorige twee jaren. Die daling wordt echter gedeeltelijk gecompenseerd door de eerste investeringsuitgaven in het kader van het Oosterweelproject en door de renovatie van de tunnels en een verschuiving van investeringsuitgaven van 2016 naar 2017 in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, de investeringen in wegeninfrastructuur in het Waalse Gewest ('Plan d'infrastructures wallon') en in schoolgebouwen in de Franse Gemeenschap.

De evolutie van de bezoldigingen houdt vanaf 2017 rekening met de maatregelen verbonden aan het 'Pacte pour un enseignement d'excellence' in de Franse Gemeenschap. Het pact voorziet onder meer in een uitbreiding van het personeelskader in het kleuteronderwijs, bijkomende administratieve ondersteuning voor schooldirecties, evenals in een versterking van de pedagogische begeleiding. De maatregelen zouden leiden tot een toename van de werkgelegenheid met 2 600 personen over de gehele projectieperiode.

Hoewel de sociale en niet-sociale overdrachten en de overdrachten binnen de overheid ongewijzigd blijven in procent van het bbp, worden ze wel gekenmerkt door verscheidene maatregelen.

Op het niveau van de niet sociale overdrachten aan de gezinnen en izw's speelt de Brusselse fiscale hervorming, die een premie van 120 euro toekent aan eigenaar-bewoner van een gezinswoning gelegen in het Brussels Gewest en de trapsgewijze verhoging van de Vlaamse renovatiepremie (in 2017 en 2018). De overige niet-sociale overdrachten aan bedrijven worden beïnvloed door de toename van de subsidies voor energieprojecten en voor de realisatie van de groenestroomdoelstellingen in overeenstemming met de toename van opbrengsten uit de Vlaamse energieheffing. De loonsubsidies integreren de gewestelijke hervormingen op het vlak van doelgroepenbeleid, maar blijven stabiel in procent van het bbp.

De evolutie van de uitgaven voor sociale uitkeringen wordt in 2017 enigszins getemperd door de niet-indexering van de gezinsbijslagen de Vlaamse Gemeenschap.

De overdrachten binnen de overheid (voornamelijk aan de lagere overheid) worden enerzijds beïnvloed door het wegvallen van sommige eenmalige uitgaven in het kader van de asielcrisis en anderzijds door een toename van de algemene dotatie aan de gemeenten van het Brussels Gewest en aan de stad Leuven vanaf 2017.

De budgettaire evolutie op middellange termijn (vanaf 2018) is gebaseerd op een hypothese van ongewijzigd beleid, wat zich vertaalt in het doortrekken van de geobserveerde trends van de recentste begrotingen en houdt indien beschikbaar ook rekening met de meerjarenramingen van de verschillende gefedereerde entiteiten.

⁴² De projectie houdt ook rekening met de belangrijkste maatregelen van de aangepaste begrotingen 2017 van de Vlaamse Gemeenschap, het Waalse Gewest, de Franse Gemeenschap en de Duitstalige Gemeenschap.

Die weerhouden hypothese van ongewijzigd beleid verklaart mee de trendmatige daling over de periode 2018-2022 in procent van het bbp van een aantal uitgavencategorieën zoals de aankopen van goederen en diensten en de overige overdrachten aan bedrijven. De loonuitgaven dalen in procent van het bbp. Vooreerst stijgt de werkgelegenheid gematigd (jaarlijks gemiddeld 0,4 % over de periode 2018-2022) rekening houdend met de besliste besparingsmaatregelen in de administratie en een geringere groei van de schoolbevolking dan in het verleden. Daarnaast anticipeert de gebruikte methodologie niet op eventuele loonwaarderingen die uit toekomstige akkoorden zouden kunnen voortvloeien.

De evolutie van de investeringen blijft zo goed als ongewijzigd op middellange termijn. Enerzijds worden ze ondersteund door de toenemende bouwuitgaven voor de Oosterweelverbinding en door de in deze projectie veronderstelde inhaalbeweging van de Franse Gemeenschap in de bouw van scholen. Anderzijds nemen de investeringen in het kader van Scholen van Morgen verder af. De investeringsuitgaven voor de Brusselse tunnels en de Waalse wegeninfrastructuur worden stabiel verondersteld in projectie.

De sociale uitkeringen daarentegen nemen toe over de periode 2018-2022. Hun verloop wordt voornamelijk bepaald door de evolutie van de uitgaven voor gezondheidszorg, die evolueren volgens de uitgavengroei van de acute en langdurige zorg. Ondanks het feit dat er in 2019 wordt rekening gehouden met een verhoging van de middelen voor de Vlaamse gezinsbijslag⁴³, blijven de uitgaven voor gezinsbijslag vrij constant over de projectieperiode.

De overdrachten naar de lagere overheid houden rekening met de trendmatige evolutie van de uitgaven die geobserveerd werd in het verleden maar ook met eenmalige uitgaven in 2018 en 2019 (o.a. rioleringswerken en verkiezingsuitgaven in Vlaanderen).

De projectie houdt ook rekening met de afslanking van de Vlaamse provincies waarbij de bevoegdheidsoverdracht van persoonsgebonden aangelegenheden naar de gewesten⁴⁴ gefinancierd wordt door een verschuiving van de opcentiemen op de onroerende voorheffing van de provincies naar het Vlaamse Gewest.

De daling van de ontvangsten in 2018 is vooral het gevolg van de overgang naar het definitief stelsel, zoals voorzien in de BFW. Enerzijds wordt de regionale autonomiefactor neerwaarts herzien vanaf het aanslagjaar 2018. Anderzijds worden de overdrachten van de federale overheid eenmalig verminderd in 2018 als correctie voor de overschatting van de regionale autonomiefactor voor de aanslagjaren 2015 tot 2017 en bepaalde uitgekeerde dotaties in 2015. De correctie voor dat teveel aan overgedragen middelen, ten belope van 0,35 % van het bbp, wordt verrekend in de ESR-boekhouding op het ogenblik dat het bedrag verschuldigd is, bij hypothese in 2018. De terugval van de ontvangsten is in minder sterke mate ook te wijten aan de verlaging van de gewestelijke opcentiemen vanaf het aanslagjaar 2018 in het Brussels Gewest.

⁴³ De verhoging van het budget van de kinderbijslag in 2019 stemt overeen met het bedrag van het niet toepassen van de spilindexoverschrijding in 2015 en 2017.

⁴⁴ Die bijkomende uitgaven werden verdeeld over verschillende uitgavencategorieën (bezoldigingen, aankopen van goederen en diensten, overdrachten aan izw's).

De ontvangsten uit de regionale personenbelasting worden tot 2021 negatief beïnvloed door het federale beleid ter vermindering van de personenbelasting via de ongewijzigde regionale opcentiemen op de personenbelasting (bij constant beleid). De herneming van de groei van de belastbare inkomens aan het einde van de projectieperiode laat zich met vertraging voelen bij de regionale personenbelasting. De overdrachten van de federale overheid zijn stabiel op middellange termijn. Ze stijgen echter in 2021 als gevolg van de verrekening in de ESR-boekhouding van de responsabiliseringsbijdrage voor pensioenen als een effectieve sociale bijdrage en niet meer als een vermindering van de ontvangen overdrachten.

5.3. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Het vorderingensaldo van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, dat negatief was in 2015, voornamelijk door de éénmalige gedeeltelijke verrekening van de ontvangsten uit de gewestelijke personenbelasting in het ESR, is opnieuw positief in 2016. Na een tijdelijk vorderingentekort in 2017 en 2018, worden de Brusselse financiën gekenmerkt door een toenemend overschot.

Die positieve evolutie van de overheidsfinanciën is grotendeels het gevolg van de ontvangsten uit personenbelasting die in 2016 betrekking hebben op 113 % van een volledig jaar dankzij een versnelling van de inkohiering. De overige fiscale ontvangsten dalen echter in 2016, door de afschaffing van de jaarlijkse forfaitaire belasting⁴⁵ en de lagere opbrengsten uit successierechten. De niet-fiscale ontvangsten nemen toe als gevolg van de inwerkingtreding van de kilometerheffing voor vrachtwagens in april 2016. De overdrachten van de federale overheid lijden onder de verhoging van de bijdrage aan de sanering van de overheidsfinanciën.

De evolutie van de uitgaven in 2016 wordt grotendeels bepaald door de uitgaven ter versterking van de veiligheid en het imago van Brussel en de maatregelen in het kader van de asielcrisis, met zowel een impact op de bezoldigingen, de subsidies aan bedrijven en als op de overdrachten aan de lagere overheid. Daarnaast dragen ook de investeringen in openbaar vervoer (metro en pré-metro) in lichte mate⁴⁶ bij tot de uitgavengroei.

We noteren ook een lichte stijging in de overdrachten naar de gemeenschappen en gewesten vanaf 2016 door de overdrachten (jaarlijkse inkomensoverdracht en eenmalige kapitaaloverdracht in 2016) naar de interregionale entiteit Viapass, die instaat voor het beheer (werking en investeringen) van het kilometerheffingssysteem.

⁴⁵ Maatregel die genomen werd binnen het eerste luik van de Brusselse fiscale hervorming.

⁴⁶ Sommige investeringen werden uitgesteld en overgedragen naar 2017.

Tabel 19 Rekening van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest
In miljoen euro

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Ontvangsten	4726	4596	4615	4853	4972	5108	5267
Fiscale en parafiscale ontvangsten, waaronder:	2285	2238	2284	2334	2400	2483	2585
Belasting op het inkomen van natuurlijke personen	915	825	831	843	871	915	973
Overige belastingen	1370	1413	1454	1491	1530	1568	1612
Niet fiscale ontvangsten	599	629	640	650	660	671	682
Verkoop van goederen en diensten	476	489	497	505	512	520	529
Externe overdrachten	33	47	50	51	52	53	53
Inkomen uit vermogen	90	92	93	95	96	98	99
Overdrachten binnen de overheid, waaronder:	1808	1696	1656	1833	1875	1919	1964
Van de federale overheid	1497	1384	1340	1513	1550	1590	1629
Van de lagere overheid	241	246	249	253	257	261	266
Van de gemeenschappen en gewesten	55	50	50	50	50	50	50
Toegerekende sociale premies	33	34	35	36	36	36	36
Uitgaven	4596	4827	4744	4849	4946	5061	5173
Finale primaire uitgaven	3302	3502	3392	3463	3524	3598	3666
Werkingskosten en investeringen	2178	2356	2255	2289	2322	2361	2399
Bezoldigingen	1100	1121	1131	1150	1169	1191	1211
Aankopen van goederen en diensten, belast.	606	656	666	676	686	697	708
Investerings	472	580	458	463	467	474	481
Niet-sociale overdrachten, waaronder:	996	1008	996	1029	1052	1083	1106
Loonsubsidies	445	458	467	490	506	527	541
Overige overdrachten aan bedrijven	397	355	360	366	371	377	384
Niet-sociale overdrachten aan gezinnen en IZW's	144	190	163	166	169	172	175
Sociale uitkeringen, waaronder:	128	137	141	145	150	155	160
Pensioenen	33	34	35	36	36	37	38
Geneeskundige zorgen	86	86	89	93	96	100	104
Werkloosheid en brugpensioenen	7	7	7	7	8	8	8
Overdrachten binnen de overheid, waaronder:	1190	1232	1264	1300	1337	1376	1416
Aan de lagere overheid	758	801	827	856	885	916	948
Aan de gemeenschappen en gewesten	428	427	433	440	447	456	463
Rentelasten	104	93	88	86	85	87	91
Primair saldo	234	-138	-41	90	111	134	185
Vorderingensaldo	130	-231	-129	4	26	47	94

In 2017 vertoont de rekening van Brussels Gewest een tekort. De uitgaven van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest nemen dan beduidend sterker toe dan in 2016, terwijl de ontvangsten dalen voornamelijk door een minder gunstige evolutie van de personenbelasting, maar ook door een daling van de overdrachten vanuit de federale overheid ten gevolge van een negatief afrekeningssaldo van de BFW van 2016 (dat verrekend wordt in 2017) en een daling van de federale dotatie voor veiligheid. Daarnaast speelt ook het tweede luik van de fiscale hervorming, zowel langs de ontvangsten- als uitgavenzijde.

De Brusselse fiscale hervorming voorziet in een premie van 120 euro voor elke eigenaar-bewoner in het Brussels Gewest, waardoor de overdrachten aan de gezinnen sterk toenemen⁴⁷. Daarnaast investeert Brussel in 2017 verder in veiligheid (na de aanslagen van 22 maart 2016), openbaar vervoer, wegeninfrastructuur en in haar gemeenten. Zo nemen onder meer de uitgaven van de Brusselse Preventie en Veiligheid toe met ongeveer 30 miljoen (voornamelijk investeringsbijdragen). Bovenop de investeringen in openbaar vervoer (uitgestelde investeringen van 2016 en nieuwe investeringsuitgaven) investeert het Brusselse Gewest vanaf 2017 in de renovatie en onderhoud van de tunnels (30 miljoen per jaar). Er vloeien ook meer overdrachten naar de lagere overheid door het optrekken van de algemene dotatie aan de gemeenten met 30 miljoen. Tenslotte houdt projectie voor 2017 rekening met een verhoging van de middelen (met 20 miljoen) voor inschakelingscontracten en patronale bijdrageverminderingen.

De minder gunstige evolutie van de personenbelasting in 2017, doordat de opbrengst in 2017 slaat op 100 % van een volledig jaar (i.p.v. 113 % in 2016), wordt gemilderd door de afschaffing van de fiscale uitgaven aangaande beveiliging van woningen. De impact van de algemene verlaging van 0,5 % van de personenbelasting via een vermindering van de gewestelijke opcentiemen en van het opheffen van de woonbonus voor alle contracten afgesloten na 31 december 2016 op de personenbelasting is pas voelbaar vanaf 2018.

Wat de overige fiscale ontvangsten betreft, wordt de negatieve impact van het optrekken van het bestaande abatement in de registratierechten bij aankoop van een woning-hoofdverblijfplaats en de harmonisering van de schenkings- en successierechten gedeeltelijk gecompenseerd door de nieuwe gewestelijke hotelbelasting en de belasting op zendmasten en pylonen en de verhoging van de belasting op bank- en kredietinstellingen en bankautomaten.

De weerhouden hypothese van ongewijzigd beleid en de iets meer dynamische evolutie van de personenbelasting (woonbonus) zorgen vanaf 2019 tot een toenemend vorderingenoverschot.

5.4. De Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie

De Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie (GGC) is in Brussel in hoofdzaak bevoegd voor de persoonsgebonden aangelegenheden 'gezondheidszorg' en 'bijstand aan personen'. De bevoegdheden werden in 2015, als gevolg van de zesde staatshervorming, fors uitgebreid met onder meer de gezinsbijslag, de tegemoetkoming voor hulp aan bejaarden en nieuwe gedeeltes van de gezondheidszorg. Sindsdien vertegenwoordigen de uitgaven voor sociale uitkeringen het overgrote deel van de uitgaven, in 2016 bijna 1,1 miljard euro op een totaal van minder dan 1,3 miljard euro.

⁴⁷ De impact bedraagt ongeveer 25 miljoen per jaar vanaf 2016, maar uitbetaling van 2016 werd verschoven naar 2017, waardoor er ongeveer 50 miljoen zal worden uitbetaald aan de gezinnen in 2017.

Tabel 20 Rekening van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie
In miljoen euro

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Ontvangsten	1292	1337	1361	1397	1434	1473	1514
Uitgaven	1286	1338	1367	1407	1447	1491	1535
Finale primaire uitgaven	1210	1259	1289	1330	1370	1414	1458
Werkingskosten en investeringen	12	12	12	12	13	13	13
Niet-sociale overdrachten	100	113	114	116	117	119	121
Sociale uitkeringen, waaronder:	1098	1134	1163	1202	1240	1282	1323
Geneeskundige zorgen	312	328	340	354	367	382	397
Gezinsbijslag	753	773	789	813	837	864	889
Overdrachten binnen de overheid	59	61	61	62	63	64	66
Rentelasten	17	18	17	15	14	13	12
Primair saldo	23	17	10	5	1	-5	-9
Vorderingensaldo	6	-1	-7	-10	-13	-18	-21

Na een tekort in 2015, vertoont de rekening van de GGC in 2016 een licht overschot. In 2017 is er een licht negatief vorderingensaldo, dat bij ongewijzigd beleid geleidelijk verslechtert voor de rest van de projectieperiode.

Het positief vorderingensaldo in 2016 hangt samen met de verhoging van de dotatie van het Brussels Hoofdstedelijk, toegekend om de GGC in staat te stellen een begroting in evenwicht in te dienen. Dit resultaat houdt ook rekening met de bevoegdheidsoverdracht in 2016 op het vlak van bouw- en renovatiewerken en (groot) onderhoud van ziekenhuisinfrastructuren. Hierdoor namen zowel de ontvangsten (via een bijkomende dotatie van de federale overheid) als de uitgaven toe. In 2017 vallen de extra middelen vanuit het Brussels Hoofdstedelijk Gewest weg, wat samen met de toename van de werkingssubsidies aan izw's ertoe heeft bijgedragen tot een verslechtering van het vorderingensaldo. Het tekort neemt op middellange termijn toe voornamelijk door de sterke groei van de uitgaven voor geneeskundige zorgen.

5.5. Het Vlaamse Gewest

De rekening van het Vlaamse Gewest, die in 2016 nog een tekort vertoont, is positief in 2017. Nadien blijven de Vlaamse overheidsfinanciën deficitair over de gehele projectieperiode. De projectie houdt rekening met de belangrijkste en duidelijk identificeerbare maatregelen uit de Vlaamse begrotingscontrole 2017 en de meerjarenraming 2017-2022 van november 2016.

De daling van het vorderingentekort in 2016 ten opzichte van 2015 is vooral het gevolg van de evolutie van de ontvangsten uit de personenbelasting die in 2016 betrekking hebben op quasi een volledig jaar, terwijl die in 2015 slechts een gedeeltelijk jaar omvatten. De hervorming van de woonbonus en de afschaffing van de belastingvermindering voor beveiliging van woningen ondersteunen mee de groei van de geregionaliseerde personenbelasting in 2016. Niettegenstaande het positieve afrekeningssaldo van de BFW van 2015 lopen de overdrachten van de federale overheid terug ten gevolge van de verdubbeling van de bijdrage aan de sanering van de overheidsfinanciën (1,5 miljard t.o.v. 750 miljoen in 2015).

Tabel 21 Rekening van het Vlaamse Gewest
In miljoen euro

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Ontvangsten	45771	47646	47912	50237	51496	52866	54298
Fiscale en parafiscale ontvangsten, waaronder:	12163	12607	12911	13063	13279	13597	14051
Belasting op het inkomen van natuurlijke personen	5963	6051	6009	5978	6001	6167	6452
Sociale bijdragen	223	220	221	223	224	225	226
Overige belastingen	5977	6336	6680	6863	7054	7205	7373
Niet fiscale ontvangsten	3181	3422	3482	3536	3588	3646	3707
Verkoop van goederen en diensten	2052	2205	2239	2274	2309	2347	2386
Externe overdrachten	636	699	733	743	753	764	776
Inkomen uit vermogen	492	517	510	518	526	535	544
Overdrachten binnen de overheid, waaronder:	26920	27946	27720	29647	30549	31616	32552
Van de federale overheid	23483	24338	23996	25788	26580	27528	28347
Van de sociale zekerheid	3401	3568	3685	3819	3928	4047	4163
Van de lagere overheid	32	33	33	34	34	34	35
Toegerekende sociale bijdragen	3508	3671	3800	3991	4080	4007	3988
Uitgaven	45940	47485	48870	50617	51912	53093	54570
Finale primaire uitgaven	39932	41435	42653	44212	45318	46274	47507
Werkingskosten en investeringen	21054	21457	22193	22907	23391	23847	24368
Bezoldigingen	13964	14473	14783	15188	15507	15878	16192
Aankopen van goederen en diensten, belast.	4888	5083	5188	5268	5347	5432	5522
Investerings	2202	1901	2222	2451	2537	2537	2654
Niet-sociale overdrachten	5387	5965	6095	6267	6448	6447	6702
Loonsubsidies	2051	2100	2156	2201	2255	2320	2382
Overige overdrachten aan bedrijven	2414	2868	2861	2911	3006	3060	3116
Niet-sociale overdrachten aan gezinnen en IZW's	843	905	955	974	993	1013	1034
Overdrachten aan het buitenland	78	91	123	182	194	54	169
Sociale uitkeringen	13490	14014	14365	15039	15479	15980	16438
Pensioenen	3508	3671	3800	3991	4080	4191	4244
Geneeskundige zorgen	5225	5461	5687	5922	6163	6425	6705
Werkloosheid en brugpensioenen	106	103	67	64	59	55	51
Gezinsbijslag	3455	3504	3509	3726	3805	3896	3982
Overige	1196	1275	1302	1337	1372	1413	1456
Overdrachten binnen de overheid, waaronder:	5489	5550	5747	5936	6104	6286	6465
Aan de sociale zekerheid	110	111	112	114	116	118	121
Aan de lagere overheid	5112	5257	5451	5636	5800	5977	6151
Aan de gemeenschappen en gewesten	252	166	168	170	172	174	176
Rentelasten	519	499	469	469	490	533	597
Primair saldo	351	661	-488	88	74	306	325
Vorderingsaldo	-169	162	-957	-380	-416	-227	-272

De evolutie van de overige fiscale ontvangsten wordt ondersteund door ontvangsten uit de verhoogde Vlaamse energieheffing die voor 2016 geraamd worden op 280 miljoen. De invoering van deze heffing heeft echter geen impact op het saldo, gezien de opbrengsten uit deze heffing worden ingezet voor nieuwe energieprojecten en voor de subsidiëring van de groenestroomdoelstellingen (zie verder).

In vergelijking tot de Regionale vooruitzichten van juli 2016, wordt het Vlaams Zorgfonds vanaf 2016 – conform de voorlopige overheidsrekeningen 2016 van het INR – geconsolideerd met de Vlaamse Gemeenschap (zie kader in de inleiding). Dit heeft op het niveau van de ontvangsten tot gevolg dat de effectieve sociale bijdragen toenemen met 213 miljoen (zie tabel, rubriek ‘sociale bijdragen’).

De niet-fiscale ontvangsten worden gunstig beïnvloed door de invoering van de kilometerheffing op vrachtvervoer – die in ESR geboekt wordt als een verkoop van goederen en diensten – die ongeveer 300 miljoen euro heeft opgebracht in 2016. Die positieve impact wordt echter ingeperkt doordat het KBC-dividend (170 miljoen) vanaf 2016 wegvalt, ten gevolge van de volledige terugbetaling door KBC van de steun, die tijdens de financiële crisis door het Vlaamse Gewest werd toegekend.

De invoering van de kilometerheffing op vrachtvervoer, de verhoogde Vlaamse energieheffing en de consolidatie van het Zorgfonds beïnvloeden ook in sterke mate het verloop van de uitgaven vanaf 2016. De verschuiving van het Zorgfonds naar de Vlaamse Gemeenschap heeft tot gevolg dat de sociale uitkeringen in het kader van de zorgverzekering nu verrekend worden in de rekening van de Vlaamse Gemeenschap. De sociale prestaties in geld nemen hierdoor toe met 363 miljoen in 2016. Anderzijds valt de inkomensoverdracht van de Vlaamse Gemeenschap naar de sociale zekerheid weg. Via de energieheffing worden de subsidies aan bedrijven in het kader van het Vlaamse energiebeleid gefinancierd. Hierdoor nemen de overige overdrachten aan bedrijven toe met ongeveer 280 miljoen. De inwerkingtreding van de kilometerheffing leidt vanaf 2016 tot overdrachten aan de interregionale entiteit Viapass (overdrachten aan gemeenschappen en gewesten) als bijdrage in de financiering van haar werkingskosten (een jaarlijkse overdracht van ongeveer 60 miljoen) en haar investeringen (éénmalige kapitaaloverdracht van 103 miljoen euro in 2016).

Daarnaast leidt de bevoegdheidsoverdracht in 2016 aangaande de bouw-, renovatie- en herconditioneringswerken van de Vlaamse ziekenhuisinfrastructuren tot bijkomende uitgaven. Het gaat hier om de kapitaallasten van de bouwkalender, de medische en niet-medische forfaits en forfaitaire toelagen van het gedeelte A3, die worden verrekend als kapitaaloverdrachten aan bedrijven (ongeveer 130 miljoen euro) en de intrestlasten (ongeveer 120 miljoen euro)⁴⁸.

De evolutie van de Vlaamse investeringen wordt in 2016 vooral bepaald door de toename van investeringen voor Scholen van Morgen die ongeveer 550 miljoen bedragen (t.o.v. 350 miljoen in 2015). Daarnaast hebben de uitgaven in het kader van de asielcrisis en de versterking van de veiligheid een impact op het niveau van de bezoldigingen en de overdrachten naar de lagere overheid in 2016. We merken tenslotte nog op dat het vorderingensaldo in 2016 wordt beïnvloed door een gunstig prijseffect (zwakkere evolutie van de loonindex en de index van de sociale uitkeringen dan de index van de dotaties van de BFW).

Het positief vorderingensaldo dat de rekening van de Vlaamse Gemeenschap kenmerkt in 2017 is het gevolg van een toename van de ontvangsten die groter is dan de toename van de primaire uitgaven. Ook de rentelasten dalen ten opzichte van 2016 dankzij de nog gunstige rentedynamiek.

⁴⁸ Gebaseerd op de raming 2016 van de FOD Volksgezondheid en het INR.

Aan de ontvangstenzijde, komen een aantal maatregelen op kruissnelheid, zoals de kilometerheffing (100 miljoen meer dan in 2016) en de Vlaamse energieheffing⁴⁹ (met een impact van 170 miljoen op de fiscale ontvangsten, maar zonder impact op het saldo). De ontvangstenevolutie wordt verder ook ondersteund door de ontvangsten uit de personenbelasting die betrekking hebben op een volledig jaar, de ontvangsten uit fiscale regularisatie in 2017 en de hogere opbrengsten uit de verkeersboetes (crossborder).

De evolutie van de uitgaven wordt in 2017 vooral gekenmerkt door een daling van de investeringsuitgaven. Het gaat hier enerzijds om de investeringen in het kader van Scholen van Morgen, waarvan de bouwkost ongeveer 400 miljoen lager ligt dan in 2016. Anderzijds compenseren de eerste investeringen in Oosterweel⁵⁰ de investeringsuitgaven voor de traminfrastructuur (PPS Brabo2) die wegvallen in 2017. Daarnaast is er ook rekening gehouden met de in de begrotingsaanpassing vermelde punctuele vertraging in de bouwkalender aangaande wegeninfrastructuur en waterbouw van het Vlaams Infrastructuurfonds.

De uitgaven voor bezoldigingen worden bepaald door de loonindexering, de evolutie van de tewerkstelling, de loonherwaarderingen in het kader van de huidige ondertekende sectorale akkoorden en de loondrift en houden ook rekening met evolutie van de bezoldigingen die voortvloeit uit de begroting 2017.

De projectie houdt eveneens rekening met de hervormingen op het vlak van doelgroepenbeleid. De uitgaven van de subsidies aangaande de programma's Vlaamse Ondersteuningspremie (VOP), Tijdelijke Werkervaring (TWE), Aanwervingsincentives Langdurig Werkzoekenden (AWI) zijn gebaseerd op de initiële begroting 2017 en worden de daaropvolgende jaren geïndexeerd.

Op het niveau van de sociale uitkeringen, merken we op dat de projectie de indexsprong integreert voor de gezinsbijslag in 2017, zoals voorzien in de Vlaamse begroting, waardoor de uitgaven voor gezinsbijslag vrij stabiel blijven. De niet-sociale overdrachten aan gezinnen en izw's nemen toe in 2017 door de verhoging van de nieuwe renovatiepremie⁵¹ en de verhoging van de middelen voor het Rampenfonds (samen goed voor 60 miljoen).

Op het niveau van de overdrachten aan bedrijven compenseert het wegvallen van de eenmalige investeringssteun aan Viapass gedeeltelijk de op kruissnelheid zijnde subsidiëring van nieuwe projecten in het kader van het Vlaams energiebeleid. Er wordt vanaf 2017 ook rekening gehouden met het nieuwe forfaitair systeem voor de financiering van de ziekenhuisinfrastructuur. De zogenaamde bouwkalenderprojecten A1/A3 worden vervangen door een forfaitaire toelage (21 miljoen). Voor onderhoudswerkzaamheden aan de bestaande infrastructuur (roerend en onroerend) wordt voorzien in een instandhoudingsforfait (32 miljoen). De vooruitzichten houden bovendien ook rekening met de investeringsbijdragen voor specifieke dossiers uit het verleden (40 miljoen).

⁴⁹ De projectie houdt geen rekening met de recente vernietiging van de verhoogde energieheffing vanaf 2018 door het Grondwettelijk Gerechtshof.

⁵⁰ In de Regionale Vooruitzichten 2015-2021 werd voor 2017 rekening gehouden met een bedrag van 388 miljoen voor Oosterweel.

⁵¹ Ook in 2018 neemt het budget voorzien voor de toekenning van renovatiepremies toe met 30 miljoen.

Vanaf 2018 berust de evolutie van de Vlaamse overheidsfinanciën op middellange termijn op de hypothese van ongewijzigd beleid. Dit beleid vertaalt zich in het verderzetten van het vrij restrictief uitgavenbeleid van de jongste jaren.

De bezoldigingen nemen slechts in geringe mate toe als gevolg van de weerhouden hypothese van een matige groei van de werkgelegenheid door de bezuinigingsmaatregelen in de administratie en de stabiele omkaderingsgraad in het Vlaamse onderwijs. De gebruikte methodologie anticipeert niet op eventuele loonwaarderingen die voortvloeien uit toekomstige akkoorden.

De aankopen van goederen en diensten nemen matig toe evenals de investeringen. Het verloop van de investeringen in de periode 2018-2022 wordt hoofdzakelijk bepaald door weerhouden hypothesen aangaande de Vlaamse investeringen voor Scholen van Morgen die in de tijd verder afnemen en de bouwwitgaven voor de Oosterweelverbinding die vanaf 2018⁵² op kruissnelheid komen en gemiddeld 600 miljoen per jaar bedragen. De projectie integreert ook voor 2018 en 2019 bijkomende investeringsbijdragen (verrekend als overdrachten aan de lagere overheid) voor de aanleg van nieuwe rioleringsnetwerken in de Vlaamse gemeenten.

Het verloop van de niet-sociale overdrachten wordt bepaald door de trendmatige evolutie van de loonsubsidies en de overige overdrachten. De evolutie van sociale uitkeringen wordt daarentegen grotendeels gedragen door de evolutie van de uitgaven voor gezondheidszorg, die bepaald wordt door gemiddelde reële groei van de uitgaven voor acute (2,2 %) en langdurige zorg (2,3 %). De projectie integreert de verhoging van de middelen voor de gezinsbijslagen in 2019 ten belope van het bedrag dat voortvloeit uit het niet-toepassen van de spilindexoverschrijding in 2015 en 2017. Er werd geen rekening gehouden met het nieuwe kinderbijslagsysteem dat ingaat op 1 januari 2019, gezien de (overgangs)modaliteiten nog niet volledig gekend waren bij het afsluiten van de projectie. De sociale prestaties verbonden aan de zorgverzekering en de tegemoetkoming aan bejaarden (verrekend in de overige sociale uitkeringen) evolueren met de groei van de Vlaamse bevolking ouder dan 75 jaar. De sociale bijdragen verbonden aan de zorgverzekering met de groei van de bevolking ouder dan 25 jaar.

Op middellange termijn vloeit de terugloop van de ontvangsten enerzijds voort uit de daling van de ontvangsten uit personenbelasting door de herziening van de regionale autonomiefactor en de doorrekening van de vermindering van de belasting op arbeid. Anderzijds dalen de overdrachten van de federale overheid als gevolg van een eenmalige correctie voor het te veel ontvangen bedrag tijdens de overgangsfase van de BFW die in het ESR wordt verrekend in 2018.

We merken op dat de overdrachten van de federale overheid stijgen in 2021. Dit is het gevolg van de verrekening in de ESR-boekhouding van de responsabiliseringsbijdrage voor pensioenen als een effectieve sociale bijdrage en niet meer als een vermindering van de ontvangen overdrachten.

De projectie houdt ook rekening met de afslanking van de Vlaamse provincies waarbij de bevoegdheidsoverdracht van persoonsgebonden aangelegenheden naar de gewesten⁵³ gefinancierd

⁵² In 2017 compenseert het in rekening brengen van de Oosterweelverbinding de daling van de bouwwitgaven voor Scholen van Morgen (ongeveer 400 miljoen).

⁵³ Die bijkomende uitgaven werden verdeeld over verschillende uitgavencategorieën (bezoldigingen, aankopen van goederen en diensten, overdrachten aan izw's).

wordt door een verschuiving van de opcentiemen op de onroerende voorheffing van de provincies naar het Vlaamse Gewest vanaf 2018.

De bovenstaande hypothesen aangaande ontvangsten en uitgaven leiden in projectie tot een vorderingstekort voor Vlaanderen dat langzaam afneemt, maar zich niet omzet in een overschot onder meer als gevolg van de toenemende rentelasten aan het einde van de projectieperiode.

5.6. Het Waalse Gewest

Na een licht overschot in 2016 vertoont de rekening van het Waalse Gewest een tekort in 2017 en de daaropvolgende jaren. De projectie integreert de maatregelen van de begrotingscontrole van 2017. Ze houdt geen rekening met de aangekondigde, maar niet afgeronde hervormingen van de ziekenhuisinfrastructuur, de autonomieverzekering en de gezinsbijslag, alsook het PPS-project 'tram de Liège'.

Het overschot van de Waalse overheidsfinanciën in 2016 is toe te schrijven aan de versnelling van het inkohieringstempo van de personenbelasting. Die versnelling heeft een eenmalige en gunstige impact op de ontvangsten uit de personenbelasting in 2016 die dan 116 % van een volledig jaar bedragen. De Waalse financiën worden in 2016 ook positief beïnvloed door de invoering van de kilometerheffing op vrachtvervoer op 1 april 2016 (niet-fiscale ontvangsten), een positief afrekeningssaldo van de BFW van 2015, een gunstig prijseffect (zwakkere evolutie van de loonindex en de index van de sociale uitkeringen dan de index van de dotaties van de BFW en van St. Emilie) en een gematigde groei van de uitgaven. Ze lijden echter onder de vermindering van de overdrachten van de federale overheid als bijdrage aan de sanering van de overheidsfinanciën en de lichte daling van de overige fiscale ontvangsten als gevolg van de daling van de successierechten en de verkeersbelasting. De invoering van een kilometerheffing gaat gepaard met overdrachten aan Viapass (overdracht aan de gemeenschappen en gewesten) voor haar werkingskosten en voor een eenmalige investeringsbijdrage. De overheveling van de bevoegdheid 'ziekenhuisinfrastructuur' leidt tot een stijging van de overdrachten van de Franse Gemeenschap, van de kapitaaloverdrachten aan bedrijven en de rentelasten.

Tabel 22 Rekening van het Waalse Gewest
In miljoen euro

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Ontvangsten	13686	13495	13430	14123	14434	14806	15235
Fiscale en parafiscale ontvangsten	5724	5404	5546	5656	5798	5995	6249
Belasting op het inkomen van natuurlijke personen	3005	2628	2666	2697	2756	2888	3074
Overige belastingen	2719	2776	2880	2959	3043	3107	3175
Niet fiscale ontvangsten	1085	1177	1201	1220	1239	1259	1281
Overdrachten binnen de overheid, waaronder:	6740	6773	6537	7095	7242	7401	7553
Van de federale overheid	2678	2599	2284	2759	2812	2871	2927
Van de gemeenschappen en gewesten	3939	4052	4127	4206	4296	4392	4484
Toegerekende sociale premies	136	142	146	151	155	151	153
Uitgaven	13642	13751	14090	14457	14816	15234	15679
Finale primaire uitgaven	10317	10452	10761	11074	11364	11692	12027
Werkingskosten en investeringen	3177	3202	3308	3357	3410	3470	3530
Bezoldigingen	1545	1567	1581	1606	1637	1672	1704
Aankopen van goederen en diensten, belast.	1195	1192	1208	1226	1243	1262	1281
Investeringen	437	444	519	525	530	537	545
Niet-sociale overdrachten, waaronder:	2876	2871	2984	3125	3235	3360	3492
Loonsubsidies	1346	1394	1411	1465	1487	1521	1560
Overige overdrachten aan bedrijven	1245	1189	1215	1232	1250	1270	1292
Niet-sociale overdrachten aan gezinnen en IZW's	271	274	343	413	483	554	625
Sociale uitkeringen	4264	4379	4468	4592	4719	4862	5005
Pensioenen	136	142	146	151	155	159	163
Geneeskundige zorgen	1730	1774	1839	1910	1983	2063	2149
Gezinsbijslag	2132	2197	2214	2257	2301	2352	2398
Overdrachten binnen de overheid	2790	2798	2867	2942	3017	3098	3182
Aan de lagere overheid	2427	2473	2539	2609	2680	2756	2835
Aan de gemeenschappen en gewesten	297	259	262	265	269	272	275
Rentelasten	535	500	462	442	435	445	470
Primair saldo	579	245	-198	107	53	16	26
Vorderingensaldo	44	-256	-660	-335	-382	-428	-444

In 2017 gaan de Waalse financiën erop achteruit als gevolg van weerslag van de versnelling van het inkohieringstempo van de personenbelasting in 2016. De ontvangsten uit de personenbelasting lijden ook onder de impliciete bijdrage van het Waalse Gewest, via ongewijzigde regionale opcentiemen, aan het federale beleid ter vermindering van de personenbelasting⁵⁴. De overdrachten van de BFW dalen eveneens door de neerwaartse herziening van het bedrag van de dotatie 'fiscale uitgaven', een negatief afrekeningssaldo van 2016 en de weerslag van het afrekeningssaldo van 2015. Een vol jaar effect van de kilometerheffing en de fiscale regularisatie ondersteunen evenwel de overige ontvangsten.

De evolutie van de uitgaven is opnieuw relatief gematigd in 2017 als gevolg van de begrotingsmaatregelen, de weerslag van de eenmalige overdracht aan Viapass, de daling van de rentelasten en

⁵⁴ De evolutie van de belastingen op het inkomen van natuurlijke personen wordt ook beïnvloed door de boekhoudkundige verrekening van de wooncheque in de kapitaaloverdrachten aan de gezinnen (in tegenstelling tot de woonbonus die in mindering wordt gebracht bij de personenbelasting). De toename van de belastingen op het inkomen van natuurlijke personen wordt dus gecompenseerd door een stijging van de niet-sociale overdrachten aan gezinnen.

verschillende verkopen van activa die de investeringsuitgaven ongewijzigd laten ondanks nieuwe investeringen in weginfrastructuur ('Plan Infrastructures'). De loonsubsidies stijgen licht door de recente hervormingen op het vlak van doelgroepen en inschakelingscontracten.

De Waalse financiën verslechteren in 2018 door de overgang naar het definitieve stelsel zoals voorzien in de BFW. Enerzijds wordt de regionale autonomiefactor kleiner, waardoor de ontvangsten uit de regionale personenbelasting dalen. Anderzijds verminderen de overdrachten van de federale overheid als gevolg van een eenmalige correctie voor het te veel ontvangen bedrag tijdens de overgangsfase van de BFW die in het ESR wordt verrekend in 2018. Ze hebben ook te lijden onder de weerslag van de verkoop van activa in 2017, het federale beleid ter vermindering van de personenbelasting en de dynamiek van de gezondheidsuitgaven. Ze worden daarentegen positief beïnvloed door een gunstig prijseffect, de weerslag van het afrekeningssaldo van 2016 en de daling van de rentelasten.

Na een verbetering in 2019 als gevolg van het eenmalige karakter van de correctie voor de overgangperiode van de BFW in 2018, gaan de Waalse financiën er licht op achteruit op middellange termijn, ondanks een vrij restrictief uitgavenbeleid bij ongewijzigd beleid. Dat is te wijten aan de evolutie van de rentelasten door de geleidelijke stijging van de rentevoeten, aan de dynamiek van de gezondheidsuitgaven en aan de gematigde groei van de regionale personenbelasting tot 2021 door de weerslag van het federale beleid ter vermindering van de personenbelasting bij constant regionaal fiscaal beleid en doordat de herneming van de groei van de belastbare inkomens in de projectie zich met vertraging laat voelen bij de regionale personenbelasting.

5.7. De Franse Gemeenschap

De Franse Gemeenschap heeft in 2016 een beperkt tekort van 117 miljoen euro. Het restrictief uitgavenbeleid, de gunstige prijseffecten⁵⁵ en een positief afrekeningssaldo van de BFW zorgen ervoor dat de vermindering van de overdrachten van de federale overheid als gevolg van de bijdrage aan de sanering van de overheidsfinanciën in het kader van de zesde staatshervorming kunnen worden gecompenseerd. Merk op dat de overheveling van de bevoegdheid 'ziekenhuisinfrastructuur' zich in een stijging van de overgedragen ontvangsten heeft vertaald, maar ook in een toename van de uitgaven als kapitaaloverdrachten aan de bedrijven, de rentelasten en de overdrachten aan de gemeenschappen en de gewesten.

In 2017 neemt het tekort toe met ongeveer 100 miljoen euro. De evolutie van de ontvangsten die wordt ondersteund door gunstige macro-economische parameters wordt enigszins afgezwakt door de weerslag van het afrekeningssaldo van de BFW van 2016 en de daling van de overdrachten van het buitenland (aan de universiteiten). De primaire uitgaven houden – zoals voorzien in de initiële begroting – rekening met een meer uitgesproken toename van de bezoldigingen ten opzichte van 2016 en met een toename van de investeringen in schoolinfrastructuur. De projectie houdt ook rekening met de maatregelen van de begrotingscontrole van 2017 en de impact van de maatregelen die werden genomen in het kader van het 'Pacte pour un enseignement d'excellence' op de bezoldigingen en de

⁵⁵ De gunstige prijseffecten zijn het gevolg van een sterkere evolutie van de index van de dotaties en overgedragen ontvangsten (indexcijfer van de consumptieprijzen) dan van de belangrijkste uitgaven.

werkingskosten in 2017. De nog steeds gunstige prijseffecten dragen bij tot het terugdringen van het tekort.

Tabel 23 Rekening van de Franse Gemeenschap
In miljoen euro

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Ontvangsten	18079	18626	19151	19699	20226	20763	21289
Fiscale en parafiscale ontvangsten	2	2	2	2	2	2	2
Niet fiscale ontvangsten	734	700	711	722	733	745	757
Overdrachten binnen de overheid	15330	15813	16259	16706	17150	17717	18207
Van de federale overheid	13202	13584	13960	14328	14707	15203	15625
Van de lagere overheid	179	185	187	189	191	193	195
Toegerekende sociale premies	2013	2111	2180	2269	2342	2300	2322
Uitgaven	18196	18837	19315	19912	20387	20906	21435
Finale primaire uitgaven	11923	12386	12771	13243	13591	13964	14342
Werkingskosten en investeringen	8901	9244	9533	9885	10130	10389	10663
Bezoldigingen	7419	7758	7934	8160	8368	8594	8802
Aankopen van goederen en diensten, belastingen	1255	1267	1363	1468	1531	1588	1649
Investerings	227	219	235	257	231	207	212
Niet-sociale overdrachten, waaronder:	696	699	716	734	753	772	793
Overdrachten aan bedrijven	371	379	389	398	408	419	430
Niet-sociale overdrachten aan gezinnen en IZW's	317	314	322	331	339	348	357
Sociale uitkeringen	2325	2443	2523	2624	2708	2803	2887
Pensioenen	2013	2111	2180	2269	2342	2423	2493
Geneeskundige zorgen	215	234	242	251	260	271	282
Overdrachten binnen de overheid	6105	6291	6393	6524	6651	6791	6933
Aan de lagere overheid	2012	2086	2112	2163	2199	2243	2292
Aan de gemeenschappen en gewesten	4093	4205	4281	4360	4451	4548	4641
Rentelasten	168	160	150	145	145	150	159
Primair saldo	51	-51	-14	-68	-16	7	13
Vorderingensaldo	-117	-211	-164	-213	-162	-143	-146

Op middellange termijn wordt de evolutie van de bezoldigingen en –in mindere mate– de werkingskosten, beïnvloed door de maatregelen van het 'Pacte pour un enseignement d'excellence'⁵⁶, dat met name voorziet in een uitbreiding van het personeelskader in het kleuteronderwijs, bijkomende administratieve ondersteuning voor schooldirecties, evenals in een versterking van de pedagogische begeleiding. Die maatregelen leiden tot een toename van de werkgelegenheid met 2 600 personen over de gehele projectieperiode. Merk op dat die uitgaven voor de bezoldigingen en de aankoop van goederen en diensten ook rekening houden met de in 2016 besliste herfinanciering van het hoger onderwijs.

⁵⁶ De meerjarenimpact van die maatregelen, waarmee rekening wordt gehouden in de projectie, is gebaseerd op de beslissingen die de regering van de Franse Gemeenschap heeft genomen tot 19 juni 2017. Die impact is afhankelijk van de bevestiging van die beslissingen door de volgende regering.

Het investeringsprofiel wordt grotendeels bepaald door een inhaalbeweging, die wordt verondersteld in de projectie, met betrekking tot de uitvoering van schoolinfrastructuurprojecten (tot 2018) gevolgd door een vertraging van die infrastructuuruitgaven.

De gunstige prijseffecten zetten zich door in 2018, worden daarna ongunstig en wegen op termijn op het vorderingensaldo, net zoals de stijging van de rentevoeten.

Na een tijdelijke toename, te wijten aan de evolutie van de investeringen, neemt het tekort van de Franse Gemeenschap licht af aan het einde van de projectieperiode en bedraagt dan ongeveer 150 miljoen euro.

6. Energieverbruik en broeikasgasemissies

6.1. Methodologie

Het HERMREG-model bevat een module⁵⁷ die de regionale evolutie van het energieverbruik en van de broeikasgasemissies berekent. De resultaten van deze module worden hieronder voorgesteld.

6.2. Context

Tegen 2020 heeft Europa een aantal doelstellingen vastgelegd. De Europese Unie wil haar broeikasgasemissies en het energieverbruik met 20 % verminderen t.o.v. 1990 en het aandeel hernieuwbare energie verhogen tot 20 %.

De vooropgestelde daling met 20 % van de broeikasgasemissies is omgezet naar aparte doelstellingen voor de sectoren die deelnemen aan het Europees systeem voor handel in emissierechten (ETS-sectoren)⁵⁸ en de sectoren die niet onder het systeem vallen (niet-ETS-sectoren)⁵⁹. Voor de broeikasgasemissies afkomstig van de ETS-sectoren geldt er een Europees systeem van plafonnering en uitwisseling. Die uitstoot moet tegen 2020 op Europees niveau dalen met 21 % t.o.v. 2005.

Meer dan de helft van alle broeikasgasemissies valt niet onder de ETS. Voor die niet-ETS-sectoren wordt tegen 2020 gestreefd naar een emissiereductie van 10 % ten opzichte van 2005 voor de EU in haar geheel. De Commissie heeft voor elke lidstaat een specifieke doelstelling gedefinieerd. Voor België is een reductiedoelstelling tegen 2020 van -15 % t.o.v. 2005 voor de niet-ETS-sectoren overeengekomen. De nationale doelstelling wordt als volgt over de gewesten verdeeld: het Vlaamse Gewest -15,7 %, het Waalse Gewest -14,7 % en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest -8,8 %. De drie gewesten engageren zich om hun uitstoot volgens een lineair traject te beperken, zodat ze tegen 2020 die doelstellingen kunnen bereiken. De regionale lineaire reductiepaden zijn nog niet definitief goedgekeurd.

6.3. Evoluties van de broeikasgasemissies⁶⁰

In de volgende punten worden de resultaten van een regionalisering van de nationale projectie van de broeikasgasemissies die berekend werden m.b.v. het HERMES- en het HERMREG-model, besproken per gewest. Voorliggende regionale projectie kan echter verschillen van andere regionale projecties berekend door de gewesten omwille van technische redenen (verschillen in modellering en hypothesen).

⁵⁷ Voor een methodologische beschrijving, zie Regionale economische vooruitzichten 2014-2019, FPB, BISA, SVR, IWEPS, p. 101, juli 2014.

⁵⁸ De sectoren die deelnemen aan het Europees systeem voor handel in emissierechten na 2012 zijn de luchtvaartsector, de elektriciteitssector, de warmteproductie, de ijzer- en staalsector, de metaalsector, de chemiesector, de vervaardiging van niet-metaalhoudende minerale producten, de papier- en pulpsector en de niet-energiegebonden CO₂- en N₂O-procesemissies.

⁵⁹ Hieronder vallen gebouwen, vervoer, bouw, diensten, landbouw, afval en industriële installaties die onder de ETS-minimumdrempel van 25 000 ton CO₂ vallen.

⁶⁰ De energiebalans voor 2015, 2020 en 2022 en de evolutie van de verschillende broeikasgassen (CO₂, CH₄, N₂O en gefluoreerde gassen) worden weergegeven in de elektronische bijlage.

6.3.1. Rijk

Het niveau van de uitstoot in 2015 bleef ver onder het niveau van 2008, namelijk 117,4 Mt CO₂-equivalenten in 2015 tegenover 138,8 Mt CO₂-equivalenten in 2008. De emissies zouden afnemen in de periode 2016-2022 met gemiddeld 1,1 % per jaar. In 2022 zouden ze zelfs 25 % onder het niveau van 2005 dalen en 108,9 Mt CO₂-equivalenten bedragen.

Dat is vooral te danken aan de afname van de energiegebonden CO₂-emissies door de structurele wijziging in het energieverbruik ten gunste van minder vervuilende en/of hernieuwbare energie. Ook de CH₄-emissies, de N₂O-emissies en de gefluoreerde gasen dalen. De niet-energiegebonden CO₂-emissies zouden daarentegen licht toenemen gedurende de projectieperiode.

De voorbije jaren nam ondanks het stilleggen van enkele kerncentrales de uitstoot afkomstig van de transformatiesector sterk af. Die daling werd veroorzaakt door een daling van de productie van elektriciteit op basis van fossiele brandstoffen, een sterke ontwikkeling van de productie op basis van hernieuwbare energiebronnen en door een hoge netto-import van elektriciteit. Gedurende de periode 2016-2022 zou de uitstoot verder afnemen met gemiddeld 2 % per jaar, vooral door een sterke ontwikkeling van de productie van elektriciteit op basis van hernieuwbare energiebronnen.

De energiegebonden uitstoot van de industrie was sinds het begin van de jaren 2000 gedaald. Deze daling was mede te verklaren door de herstructureringen die zijn doorgevoerd maar ook door de toepassing van energiebesparende technologieën die minder uitstoot veroorzaken. De sectorakkoorden en de Nationale Toewijzingsplannen hebben hierbij een cruciale rol gespeeld. Tijdens de periode 2016-2022 zou de uitstoot verder afnemen mede dankzij het toenemend gebruik van hernieuwbare energiebronnen. De emissieplafonds tegen 2020 voor de installaties die vallen onder het Europees CO₂-emissiehandelssysteem zouden bijdragen tot een beperking van de uitstoot door de industrie. De uitstoot zou dan 12,4 Mt bedragen in 2022 tegenover 19,2 Mt in 2005⁶¹.

De emissies afkomstig van transport zouden licht afnemen gedurende de projectieperiode. Die daling zou te danken zijn aan de vernieuwing van het wagenpark door minder vervuilende wagens door de op Europees niveau⁶² vastgelegde CO₂-normen en door het gebruik van biobrandstoffen (5,6 % biobrandstoffen in 2020⁶³). De uitstoot zou 26 Mt bedragen in 2022 wat ongeveer even veel is als in 2005.

De emissies afkomstig van de diensten en gezinnen zouden licht afnemen gedurende de projectieperiode. Deze gunstige evolutie kan verklaard worden door een beperkte toename van het totaal energieverbruik gecombineerd met een toename van het aandeel van energieproducten met een

⁶¹ Vergeleken met de Economische Vooruitzichten 2015-2020 zijn de energiegebonden CO₂-emissies afkomstig van de industrie neerwaarts herzien. Sinds de publicatie van de inventarissen voor broeikasgasemissies volgens de IPCC richtlijnen van 2006 wordt een groot deel van de energiegebonden CO₂-emissies afkomstig van de chemie- en staalindustrie gerapporteerd onder industriële CO₂-procesemissies.

⁶² Tegen 2021 moet de gemiddelde uitstoot van de nieuwe modellen van een constructeur beantwoorden aan een CO₂-norm van 95 gram per kilometer.

⁶³ De evolutie van de biobrandstoffen is gebaseerd op het koninklijk besluit van 21 juli 2016 tot vaststelling van de minimale nominale volumes duurzame biobrandstoffen die de volumes benzine, die jaarlijks tot verbruik worden uitgeslagen, moeten bevatten en de wet van 26 december 2015 houdende de minimale nominale volumes duurzame biobrandstoffen die de volumes fossiele motorbrandstoffen, die jaarlijks tot verbruik worden uitgeslagen, moeten bevatten.

lager carbongehalte in het energieverbruik. De in het kader van het klimaatbeleid genomen maatregelen zouden deze evolutie versterken. De uitstoot zou in 2022 25,4 Mt bedragen tegenover 29,1 Mt in 2005.

In de periode 2016-2022 zou de uitstoot afkomstig van de industriële processen sterk afnemen (-1,2 %). De landbouwemissies zouden licht afnemen gedurende deze periode en de emissies afkomstig van afvalverwerking zouden afnemen met gemiddeld 3,7 % per jaar.

6.3.2. Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Volgens de emissie-inventaris van maart 2017 bedroeg de uitstoot van de broeikasgassen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in 2015 3,7 Mt CO₂-equivalenten en vertegenwoordigden de emissies 3 % van de nationale emissies. De emissies waren hoofdzakelijk afkomstig van de verwarming van gebouwen (residentiële sector en tertiaire sector) en transport. Het finaal energieverbruik bedroeg 5 % van het totaal verbruik.

Volgens onze berekeningen zouden de totale broeikasgasemissies afnemen gedurende de periode 2016-2022 met gemiddeld 0,3 % per jaar. In 2022 zou het niveau van de emissies in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 4,1 Mt CO₂-equivalenten bedragen d.i. minder dan in 2005. Hierbij zou 2,6 Mt CO₂-equivalenten afkomstig zijn van de verwarming van gebouwen en 0,9 Mt afkomstig van transport, dit zou minder bedragen dan in 2005. De emissies afkomstig van de verwarming van gebouwen zouden toenemen met gemiddeld 0,2 % per jaar in de periode 2016-2022. De emissies afkomstig van transport zouden afnemen met gemiddeld 0,3 % per jaar in de periode 2016-2022.

6.3.3. Vlaams Gewest

Volgens de emissie-inventaris van maart 2017 bedroeg de uitstoot van de broeikasgassen van het Vlaamse Gewest in 2015 ongeveer 78 Mt CO₂-equivalenten. Dit betekende een daling met meer dan 10 Mt CO₂-equivalenten t.o.v. 2005. De emissies vertegenwoordigden 66 % van de nationale emissies. De sectoren die in het Vlaamse Gewest een belangrijk aandeel hadden in de evolutie van de broeikasgasemissies zijn de transformatie van energie, de transportsector, de verwarming van gebouwen (residentiële sector en tertiaire sector) en industriële processen. Het finaal energieverbruik bedroeg 63 % van het totaal.

Volgens onze berekeningen zouden de totale broeikasgasemissies gedurende de periode 2016-2022 afnemen met gemiddeld 1 % per jaar. In 2022 zou het niveau van de emissies in het Vlaamse Gewest 73,4 Mt CO₂-equivalenten bedragen. Dit zou ongeveer 20 Mt minder zijn dan in 2005.

De emissies afkomstig van de transformatie zouden in de periode 2016-2022 afnemen met gemiddeld 2,4 % per jaar, vooral door een sterke ontwikkeling van de productie van elektriciteit op basis van hernieuwbare energiebronnen. In 2022 zou de uitstoot dan 13,3 Mt bedragen tegenover 23,5 Mt in 2005.

De energiegebonden emissies afkomstig van de industrie zouden in de periode 2016-2022 afnemen met gemiddeld 0,7 % per jaar door de verdere toepassing van energiebesparende technologieën, het toenemend gebruik van hernieuwbare energiebronnen en de doelstellingen tegen 2020 voor de installaties die vallen onder het Europees CO₂-emissiehandelssysteem. De uitstoot zou dan 8,1 Mt bedragen in 2022 tegenover 11,5 Mt in 2005.

De energiegebonden emissies afkomstig van de verwarming van gebouwen zouden dalen gedurende de periode 2016-2022 dankzij de structurele wijziging van het energieverbruik (stijging van het aandeel van aardgas en doorbraak van hernieuwbare energie) en 16,1 Mt bedragen in 2022 (18,1 Mt in 2005). De transportemissies zouden licht afnemen met gemiddeld 0,2 % per jaar tijdens de periode 2016-2022 dankzij de vernieuwing van het wagenpark door minder vervuilende wagens en het hoger gebruik van biobrandstoffen. De uitstoot zou 17,2 Mt bedragen in 2022, tegenover 16,5 Mt in 2005. De emissies afkomstig van de industriële processen zouden met 1,2 % afnemen gedurende de projectieperiode. De emissies afkomstig van afval zouden afnemen. De uitstoot afkomstig van landbouw zou eveneens afnemen.

6.3.4. Waals Gewest

Volgens de emissie-inventaris van maart 2017 bedroeg de uitstoot van de broeikasgassen van het Waalse Gewest in 2015 36 Mt CO₂-equivalenten. Dit betekende een daling met ongeveer 15 Mt CO₂-equivalenten t.o.v. 2005. De emissies vertegenwoordigden 31 % van de nationale emissies. In het Waalse Gewest werd de evolutie van de broeikasgasemissies vooral bepaald door de evolutie van de industriële emissies, de transportemissies en de uitstoot afkomstig van de verwarming van gebouwen (residentiële sector en tertiaire sector). Het finaal energieverbruik bedroeg 32 % van het totaal.

Volgens onze berekeningen zouden de totale broeikasgasemissies gedurende de periode 2016-2022 afnemen met gemiddeld 1,4 % per jaar. In 2022 zou het niveau van de emissies in het Waalse Gewest 31,4 Mt CO₂-equivalenten bedragen tegenover 47,8 Mt in 2005. Hierbij zouden de energiegebonden emissies afkomstig van de industrie 4,2 Mt bedragen tegenover 7,6 Mt in 2005.

De emissies afkomstig van transport zouden gedurende periode 2016-2022 afnemen met gemiddeld 0,6 % per jaar en de emissies afkomstig van de verwarming van gebouwen met gemiddeld 0,9 % per jaar. De uitstoot zou in 2022 respectievelijk 7,9 en 6,7 Mt bedragen tegenover 8,8 en 7,9 Mt in 2005. De emissies afkomstig van de industriële processen zouden afnemen in de periode 2016-2022 en zouden 5,5 Mt bedragen in 2022 tegenover 11,3 Mt in 2005. Deze spectaculaire daling is toe te schrijven aan de herstructurering van de Waalse industrie waarbij onder andere verschillende hoogovens werden gesloten. De emissies afkomstig van afvalverwerking zouden afnemen gedurende de projectieperiode. De uitstoot afkomstig van landbouw zou eveneens afnemen.

Tabel 24 Evolutie van de totale broeikasgasemissies per sector
in Mt CO₂-equivalenten

	2005 (1)	2015 (1)	2020 (2)	2022 (2)	Gemiddelde jaarlijkse groei voeten 2016-2022 (2)
Het Rijk					
1. Energie	105,3	86,3	80,7	80,1	-1,1
1.A. Verbranding van brandstoffen	104,6	85,7	80,0	79,5	-1,1
1.A1. Transformatie van energie	29,7	18,0	15,1	15,6	-2,0
1.A2. Industrie	19,2	14,7	13,0	12,4	-2,3
1.A3. Transport	26,4	26,6	25,9	26,0	-0,3
1.A4. Diensten, gezinnen, landbouw	29,1	26,3	25,9	25,4	-0,5
1.A5. Overige	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,7	0,6	0,6	0,6	0,3
2. Industriële processen	26,4	19,5	18,3	18,0	-1,2
3. Landbouw	10,3	10,0	9,7	9,6	-0,6
5. Afval	3,1	1,6	1,3	1,2	-3,7
Totaal	145,1	117,4	110,0	108,9	-1,1
Brussels Hoofdstedelijk Gewest					
1. Energie	4,7	3,8	3,9	3,8	0,0
1.A. Verbranding van brandstoffen	4,6	3,8	3,9	3,8	0,0
1.A1. Transformatie van energie	0,4	0,2	0,2	0,2	-1,9
1.A2. Industrie	0,1	0,1	0,1	0,1	1,4
1.A3. Transport	1,1	1,0	0,9	0,9	-0,3
1.A4. Diensten, gezinnen, landbouw	3,1	2,6	2,6	2,6	0,2
1.A5. Overige	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3
2. Industriële processen	0,2	0,3	0,2	0,2	-5,9
3. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,6
5. Afval	0,0	0,0	0,0	0,0	5,5
Totaal	4,9	4,2	4,1	4,1	-0,3
Waals Gewest					
1. Energie	30,5	23,7	21,8	21,2	-1,6
1.A. Verbranding van brandstoffen	30,3	23,5	21,6	21,0	-1,6
1.A1. Transformatie van energie	5,8	2,1	2,1	2,2	0,4
1.A2. Industrie	7,6	6,1	4,7	4,2	-4,9
1.A3. Transport	8,8	8,2	7,9	7,9	-0,6
1.A4. Diensten, gezinnen, landbouw	7,9	7,1	6,9	6,7	-0,9
1.A5. Overige	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
2. Industriële processen	11,3	5,9	5,6	5,5	-1,1
3. Landbouw	5,0	4,5	4,4	4,4	-0,6
5. Afval	1,0	0,5	0,4	0,4	-2,4
Totaal	47,8	34,6	32,2	31,4	-1,4

	2005 (1)	2015 (1)	2020 (2)	2022 (2)	Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten 2016-2022 (2)
Vlaams Gewest					
1. Energie	70,2	58,8	55,0	55,1	-0,9
1.A. Verbranding van brandstoffen	69,7	58,3	54,6	54,7	-0,9
1.A1. Transformatie van energie	23,5	15,7	12,8	13,3	-2,4
1.A2. Industrie	11,5	8,5	8,2	8,1	-0,7
1.A3. Transport	16,5	17,4	17,2	17,2	-0,2
1.A4. Diensten, gezinnen, landbouw	18,1	16,7	16,4	16,1	-0,5
1.A5. Overige	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,5	0,4	0,4	0,4	0,3
2. Industriële processen	14,9	13,3	12,5	12,3	-1,2
3. Landbouw	5,3	5,5	5,3	5,2	-0,7
5. Afval	2,0	1,1	0,9	0,8	-4,4
Totaal	92,4	78,6	73,6	73,6	-1,0

(1) De cijfers voor 2005 en 2015 stemmen overeen met de inventariswaarden voor 2005 en 2015 afkomstig uit de nationale en regionale emissie-inventarissen van maart 2017, behalve voor de energiegebonden CO₂-emissies, die werden endogeen berekend voor 2005 en 2015 met HERMES en HERMREG.

(2) Regionale economische vooruitzichten 2017-2022.

7. Besluit

Om tegemoet te komen aan de toenemende vraag naar instrumenten om regionale economische vooruitzichten te maken, ontwikkelden het Federaal Planbureau en de drie gewestelijke studiediensten (BISA, IWEPS en SVR-DKB) de voorbije tien jaar een multiregionaal en multisectoraal model: HERMREG. In de versie die werd gebruikt om deze vooruitzichten op te stellen, is het een top-down macro-econometrisch middellangetermijnmodel. HERMREG sluit perfect aan bij het nationale HERMES-model dat de nationale en internationale context levert aan HERMREG.

Met behulp van HERMREG werden regionale vooruitzichten tot 2022 opgesteld voor o.m. het bbp, werkgelegenheid, beroepsbevolking, pendel, werkloosheid, lonen en productiviteit. Het model bevat ook een module om het energieverbruik en de broeikasgasemissies regionaal op te splitsen. Daarnaast is er een module voor de overheidsfinanciën, die een projectie maakt van de ontvangsten en de uitgaven van de verschillende gemeenschappen en gewesten. Tot slot is er ook een blok van vergelijkingen voor de berekening van de inkomens van de huishoudens per gewest.

De regionale vooruitzichten zijn coherent met de nationale vooruitzichten die in juni 2017 werden gepubliceerd, die zelf waren gebaseerd op de economische informatie die eind mei 2017 beschikbaar was. De nationale projectie houdt onder meer rekening met een internationale context die wordt gekenmerkt door een gestage, maar al bij al vrij matige groei in de eurozone.

Tijdens de periode 1995-2014 bedroeg de economische groei gemiddeld 2,1 % per jaar in Vlaanderen, 1,6 % in Wallonië en 1,4 % in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, tegenover een Belgisch jaargemiddelde van 1,8 %. Achter die gemiddelden gaan soms uitgesproken verschillen tussen de gewesten schuil tussen deelperiodes. Sinds het uitbreken van de financiële crisis eind 2008 was de economische groei in Vlaanderen veel sterker (1,0 % per jaar over de periode 2009-2014) dan in Wallonië (0,2 %) en Brussel (0,0 %). Die trend wordt bevestigd door de voorlopige raming voor 2015, die afkomstig is van de meest recente regionale rekeningen die door het Instituut voor de Nationale Rekeningen zijn gepubliceerd: de economische groei zou 2,0 % hebben bedragen in Vlaanderen, 0,9 % in Wallonië en 0,6 % in Brussel. Volgens onze ramingen zou de vertraging van de Belgische economische groei in 2016 – die hoofdzakelijk het gevolg was van een groeivertraging van de verwerkende nijverheid (de groei van de marktdiensten bleef vergelijkbaar met die van 2015) – zich vooral hebben laten voelen in Vlaanderen (1,4 %). De groei van de andere twee gewesten zou zich vorig jaar hebben gestabiliseerd ten opzichte van 2015.

Daarna zouden groeiverschillen blijven bestaan tot het einde van de projectieperiode (2022), maar ze zouden enigszins afnemen: tijdens de periode 2017-2018 zou de Vlaamse bbp-groei 1,8 % per jaar bedragen, die van Wallonië en Brussel 1,4 % per jaar. Tijdens de periode 2019-2022 zou die gemiddelde jaarlijkse groei respectievelijk 1,6 %, 1,3 % en 1,3 % bedragen.

Over de volledige periode 2016-2022 zou de bedrijfstak ‘overige marktdiensten’ (die o.m. de diensten aan de ondernemingen omvat) in elk van de drie gewesten het meest bijdragen tot de economische groei (gemiddeld 0,6 procentpunt per jaar in Vlaanderen en 0,5 procentpunt in het Waals en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest). De tweede grootste bijdrage wordt geleverd door de tak ‘krediet en verzekeringen’ in Brussel (0,2 procentpunt) en door de verwerkende nijverheid in Vlaanderen en

Wallonië (0,2 procentpunt). De Vlaamse economische groei zou ook worden ondersteund door de bedrijfstak 'handel en horeca' (0,2 procentpunt).

De groei van de binnenlandse werkgelegenheid in de drie gewesten wordt ondersteund door de relatief stabiele economische groei, en door de arbeidskostenverlagende maatregelen. Over de volledige periode 2016-2022 zou de netto-jobcreatie gemiddeld 0,7 % per jaar bedragen in Brussel, 0,8 % in Wallonië en 1,1 % in Vlaanderen. De werkgelegenheidsgroei zou een gelijkaardig profiel hebben in de drie gewesten: de arbeidskostenverlagende maatregelen zouden de werkgelegenheidsgroei op korte termijn (2016-2017) en in 2020 ondersteunen. De economische groei van de drie gewesten zou tijdens die jaren zeer arbeidsintensief zijn.

Tijdens de periode 2016-2022 zou de netto-jobcreatie gemiddeld 30 100 eenheden per jaar bedragen in Vlaanderen (of bijna 211 000 gecumuleerd over die periode), 10 700 per jaar in Wallonië (of bijna 75 000 gecumuleerd) en 5 100 per jaar in Brussel (of bijna 36 000 gecumuleerd).

Door de verrekening van de evolutie in de pendelstromen (zowel intergewestelijke als grensoverschrijdende pendelarbeid) bekomt men een projectie van de werkgelegenheid naar gewest van woonplaats van de werknemers (ook 'werkende beroepsbevolking' genoemd). Die nuancering is vooral van belang voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, dat wordt gekenmerkt door het feit dat zijn ingezetenen slechts ongeveer de helft van de banen op het grondgebied innemen. Tijdens de afgelopen vijftien jaar is het aandeel van de Brusselse ingezetenen op de eigen arbeidsmarkt en op die van de twee andere gewesten voortdurend groter geworden. Die trend zet zich door in de projectie; over de periode 2016-2022 zou de groei van de werkende beroepsbevolking dynamischer zijn in Brussel (gemiddeld 1,4 % per jaar) dan in Vlaanderen (0,9 %) en in Wallonië (0,8 %).

De groei van het arbeidsaanbod (ook 'beroepsbevolking' genoemd) zou in de drie gewesten versnellen in het begin van de projectieperiode en aanzienlijk vertragen aan het einde van de periode naarmate de bijdrage van de demografische impulsen beperkter wordt (in Brussel) of negatief wordt (in Vlaanderen en Wallonië) en de eindeloopbaanmaatregelen op kruissnelheid komen.

Ten eerste zou de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd geleidelijk vertragen in de drie gewesten, maar aanzienlijk dynamischer blijven in Brussel dan in de andere twee gewesten. Over de volledige periode 2016-2022, zou de gemiddelde groei van de bevolking op arbeidsleeftijd 0,8 % bedragen in Brussel, 0,0 % in Vlaanderen en 0,0 % in Wallonië.

Daarnaast zou de Vlaamse activiteitsgraad sterk stijgen tijdens de projectieperiode, terwijl die stijging aanzienlijk meer beheerst zou zijn in Wallonië. In Brussel zou de activiteitsgraad zelfs licht dalen op middellange termijn (die daling zou echter veel minder uitgesproken zijn dan tijdens de afgelopen jaren). De eindeloopbaanmaatregelen ondersteunen vooral tot en met 2020 de verdere toename van de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen, en dat relatief meer in het Vlaamse Gewest dan in de andere twee gewesten. De daling van de activiteitsgraad van de jongste leeftijdsklassen was daarentegen veel meer uitgesproken in Wallonië en Brussel dan in Vlaanderen. Die daling is te wijten aan de hervormingen in de werkloosheidsverzekering en, meer bepaald, in het stelsel van inschakelingsuitkeringen die in 2015 en 2016 in werking zijn getreden. Globaal genomen zou de beroepsbevolking in de periode 2016-2022 gemiddeld met 0,5 % per jaar toenemen in het Brusselse

Gewest, met 0,5 % in het Vlaamse Gewest en met 0,1 % in het Waalse Gewest. In 2022 zou die groei lager liggen in Brussel (0,3 %), nul bedragen in Vlaanderen en zelfs licht negatief worden in Wallonië (-0,1 %).

Die evoluties van het arbeidsaanbod en de werkende beroepsbevolking vertalen zich in de projectie in een aanhoudende daling van de werkloosheidsgraad⁶⁴ in de drie gewesten. De werkloosheidsgraad zou in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest dalen van 18,4 % in 2016 tot 14,5 % in 2022, in Wallonië van 15,1 % tot 11,9 % en in Vlaanderen van 7,8 % tot 5,1 %.

Tijdens de projectieperiode 2016-2022 zou de Vlaamse economie een reële productiviteitsgroei per hoofd laten optekenen van 0,5 % per jaar in de marktbedrijfstakingen. In Brussel en Wallonië zou die groei iets minder uitgesproken zijn (0,4 %), wat toch een groeiversnelling impliceert ten opzichte van een daling in de periode 2009-2015. Niettemin was de jaarlijkse productiviteitsgroei van de drie gewesten ongeveer drie keer zo sterk in de periode 2002-2008, dus vóór het uitbreken van de financiële crisis, dan tijdens de projectieperiode.

Tegen de achtergrond van het grotendeels gecentraliseerd systeem voor loonoverleg in België, zouden de reële loonkosten per hoofd in de marktbedrijfstakingen over de volledige projectieperiode 2016-2022 gemiddeld met 0,1 % per jaar stijgen in het Vlaamse Gewest en het Brusselse Gewest, terwijl het Waalse Gewest een nulgroei zou laten optekenen. Merk op dat die gemiddelde groeivoeten sterk neerwaarts worden beïnvloed door het jaar 2016 en in mindere mate door de jaren 2017 en 2020. Er werd immers beslist om in die jaren forse verminderingen van de werkgeversbijdragen door te voeren.

Tijdens de projectieperiode zou het beschikbaar inkomen van de gezinnen – uitgedrukt in reële termen – gemiddeld met 1,6 % per jaar toenemen in Brussel, met 1,4 % in Vlaanderen en met 1,2 % in Wallonië. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zouden de sociale uitkeringen (vooral door de pensioenen) trager stijgen dan in het Vlaamse Gewest en het Waalse Gewest; omgekeerd zouden de bezoldigingen van de ingezetenen daar sneller stijgen, in lijn met de sterkere werkgelegenheidsgroei van de ingezetenen.

Samen met een bevolkingsgroei die sterker is in Brussel (gemiddeld 0,9 % per jaar tijdens de periode 2016-2022) dan in Vlaanderen (0,5 %) en Wallonië (0,4 %), zouden de verwachte evoluties van alle inkomsten per gewest zich vertalen in een groei van het reëel beschikbaar inkomen per inwoner die uiteindelijk vergelijkbaar is in de drie gewesten: 0,9 % in het Vlaamse Gewest, 0,8 % in het Waalse Gewest en 0,7 % in het Brusselse Gewest.

Bij ongewijzigd beleid en rekening houdend met de beschikbare informatie van eind mei 2017, zou de gezamenlijke rekening van de gemeenschappen en gewesten een tekort vertonen over de periode 2017-2022. Het Brusselse Gewest, deficitair in het begin van de projectieperiode, zou terug in evenwicht zijn in 2019 en zelfs een overschot realiseren vanaf 2020. De rekeningen van de Franse Gemeenschap en het Waalse Gewest zouden deficitair zijn over de gehele periode. Na een overschot in 2017, zou het Vlaamse Gewest de volgende jaren een begrotingstekort laten optekenen.

⁶⁴ Administratief concept.

Tot slot zouden de broeikasgasemissies tussen 2016 en 2022 afnemen, zowel op nationaal als op regionaal niveau, dankzij een weliswaar lichte stijging van het energie-eindverbruik (daling in Wallonië) die evenwel gepaard gaat met structurele wijzigingen ten gunste van minder vervuilende of hernieuwbare energiebronnen.

8. Bibliografie

- Bassilière, D., Bossier, F., Caruso, F., Hendrickx, K., Hoorelbeke, D., Loes, O. (2008a), Uitwerking van een regionaal projectiemodel, een eerste toepassing van het HERMREG model op de nationale economische vooruitzichten 2007-2012, FPB – BISA – IWEPS – SVR, januari 2008.
- Bassilière, D., Bossier, F., Caruso, F., Hoorelbeke, D., Lohest, O. (2008b), Vijfentwintig jaar regionale ontwikkelingen - Een overzicht op basis van de databank van het HERMREG-model, Planning Paper 104, FPB – BISA – IWEPS – SVR, april 2008.
- Bracke, I., Vandille, G. (2005), Regionale emissievoorzichten, Working Paper 5-05, FPB, maart 2005.
- Federaal Planbureau, Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse, Institut wallon de l'évaluation, de la prospective et de la statistique en Studiedienst van de Vlaamse Regering (2016), Regionale economische vooruitzichten 2016-2021, juli 2016.
- Federaal Planbureau, Algemene Directie Statistiek (2017), Demografische vooruitzichten 2016-2060, maart 2017.
- Federaal Planbureau (2017), Economische vooruitzichten 2017-2022, juni 2017.
- Instituut voor de Nationale Rekeningen (2014), ESR 2010 – Het nieuwe referentiekader voor de nationale rekeningen, september 2014.
- Instituut voor de Nationale Rekeningen (2015), Aanrekeningen in het kader van de uitvoering van de hervorming van de bijzondere financieringswet, Advies INR, 10/02/2015.
- Instituut voor de Nationale Rekeningen (2017), Regionale rekeningen 2015, februari 2017.
- Nationale Bank van België, Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse, Institut wallon de l'évaluation, de la prospective et de la statistique en Studiedienst van de Vlaamse Regering (2016), Regionale rekeningen – Regionale verdeling van de Belgische in- en uitvoer van goederen en diensten 1995-2013, juli 2016.
- Nationale Klimaatcommissie (2017), Report by Belgium for the Assessment of Projected Progress, maart 2017.
- Vandresse, M. (2015), Une modélisation de l'évolution future de la migration internationale pour la Belgique, Working Paper 02-15, maart 2015.

9. Bijlage

9.1. Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid

Tabel 25 Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid - Brussels Hoofdstedelijk Gewest
in procentpunt

	2015	2016	2017	2018	2019- 2022	Gemiddelden		
						2002- 2008	2009- 2015	2016- 2022
1. Toegevoegde waarde in volume								
1.1. Landbouw	0,0	-0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.2. Energie	0,9	0,1	0,0	0,0	0,0	0,2	-0,2	0,0
1.3. Verwerkende nijverheid	-0,1	-0,1	0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,1	-0,0
a. Intermediaire goederen	0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,1	-0,0
b. Uitrustingsgoederen	-0,0	-0,0	-0,0	0,0	-0,0	-0,1	-0,0	-0,0
c. Verbruiksgoederen	-0,1	-0,0	0,0	-0,0	0,0	0,0	-0,0	0,0
1.4. Bouw	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1
1.5. Marktdiensten	-0,2	0,5	1,0	1,1	1,0	1,0	0,1	1,0
a. Vervoer en communicatie	-0,1	-0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	-0,0	0,1
b. Handel en horeca	-0,4	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,3	0,1
c. Krediet en verzekeringen	-0,4	-0,1	0,3	0,3	0,3	0,2	0,1	0,2
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	-0,0	-0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1
e. Overige marktdiensten	0,7	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,3	0,5
1.6. Niet-verhandelbare diensten	-0,0	-0,0	0,1	0,2	0,2	0,4	0,3	0,1
a. Overheid en onderwijs	-0,0	-0,0	0,1	0,2	0,2	0,4	0,3	0,1
b. Huishoudelijke diensten	-0,0	-0,0	-0,0	0,0	0,0	-0,0	-0,0	-0,0
1.7. Totaal	0,6	0,6	1,3	1,3	1,3	1,6	0,1	1,2
2. Werkgelegenheid								
2.1. Landbouw	-0,0	-0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0	0,0	0,0
2.2. Energie	-0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2.3. Verwerkende nijverheid	-0,1	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,3	-0,1	-0,0
a. Intermediaire goederen	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,1	-0,1	-0,0
b. Uitrustingsgoederen	-0,1	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,1	-0,1	-0,0
c. Verbruiksgoederen	0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,1	-0,0	-0,0
2.4. Bouw	-0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0	0,0
2.5. Marktdiensten	0,4	0,9	0,9	1,0	0,5	0,4	0,4	0,7
a. Vervoer en communicatie	-0,2	0,1	0,0	0,0	-0,0	-0,2	-0,0	0,0
b. Handel en horeca	-0,2	-0,1	0,0	0,1	0,0	-0,0	-0,2	0,0
c. Krediet en verzekeringen	-0,2	-0,1	-0,0	-0,0	-0,0	-0,1	-0,1	-0,0
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2
e. Overige marktdiensten	0,8	0,8	0,8	0,7	0,3	0,5	0,6	0,5
2.6. Niet-verhandelbare diensten	-0,0	0,0	-0,0	-0,1	0,0	0,3	0,2	0,0
a. Overheid en onderwijs	-0,0	0,1	-0,0	-0,1	0,0	0,4	0,3	0,0
b. Huishoudelijke diensten	-0,0	-0,0	-0,0	0,0	0,0	-0,1	-0,1	0,0
2.7. Totaal	0,3	1,0	0,9	0,9	0,5	0,4	0,5	0,7

Tabel 26 Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid - Vlaamse Gewest
in procentpunt

	2015	2016	2017	2018	2019- 2022	Gemiddelden		
						2002- 2008	2009- 2015	2016- 2022
1. Toegevoegde waarde in volume								
1.1. Landbouw	0,1	-0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0	0,0
1.2. Energie	0,4	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,0
1.3. Verwerkende nijverheid	0,5	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
a. Intermediaire goederen	0,6	0,0	0,2	0,1	0,1	-0,0	0,3	0,1
b. Uitrustingsgoederen	-0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,2	0,0
c. Verbruiksgoederen	0,0	-0,0	0,1	0,1	0,1	0,2	0,0	0,1
1.4. Bouw	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1
1.5. Marktdiensten	0,8	0,9	1,2	1,2	1,1	1,6	0,7	1,1
a. Vervoer en communicatie	0,0	-0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,0	0,1
b. Handel en horeca	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,5	0,0	0,2
c. Krediet en verzekeringen	0,1	-0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	-0,0	-0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1
e. Overige marktdiensten	0,5	0,8	0,6	0,6	0,6	0,9	0,5	0,6
1.6. Niet-verhandelbare diensten	0,0	-0,0	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1
a. Overheid en onderwijs	0,0	-0,0	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1
b. Huishoudelijke diensten	-0,0	0,0	-0,0	-0,0	0,0	-0,0	-0,0	0,0
1.7. Totaal	2,1	1,4	1,7	1,7	1,6	2,3	1,2	1,6
2. Werkgelegenheid								
2.1. Landbouw	0,0	-0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0	-0,0	0,0
2.2. Energie	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0
2.3. Verwerkende nijverheid	-0,2	-0,0	0,0	-0,0	-0,1	-0,3	-0,3	-0,1
a. Intermediaire goederen	-0,0	0,0	0,0	-0,0	-0,1	-0,0	-0,1	-0,0
b. Uitrustingsgoederen	-0,2	-0,1	0,0	-0,0	-0,0	-0,1	-0,1	-0,0
c. Verbruiksgoederen	-0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,1	-0,1	0,0
2.4. Bouw	-0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
2.5. Marktdiensten	1,2	1,4	1,3	1,1	0,8	1,1	0,8	1,0
a. Vervoer en communicatie	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,1	0,0
b. Handel en horeca	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	-0,0	0,1
c. Krediet en verzekeringen	0,0	0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,3	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3	0,4	0,3
e. Overige marktdiensten	0,8	0,9	0,7	0,6	0,4	0,8	0,6	0,6
2.6. Niet-verhandelbare diensten	0,1	0,1	0,0	-0,0	0,0	0,2	0,1	0,0
a. Overheid en onderwijs	0,0	0,1	0,0	-0,0	0,0	0,2	0,1	0,0
b. Huishoudelijke diensten	0,0	0,0	-0,0	-0,0	0,0	-0,0	-0,0	0,0
2.7. Totaal	1,1	1,5	1,4	1,1	0,9	1,0	0,5	1,1

**Tabel 27 Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid -
 Waals Gewest
 in procentpunt**

	2015	2016	2017	2018	2019- 2022	Gemiddelden 2002- 2008	2009- 2015	2016- 2022
1. Toegevoegde waarde in volume								
1.1. Landbouw	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0	0,0
1.2. Energie	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
1.3. Verwerkende nijverheid	-0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,5	-0,1	0,2
a. Intermediaire goederen	-0,1	0,2	0,0	0,1	0,1	0,4	-0,1	0,1
b. Uitrustingsgoederen	-0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,0	0,1
c. Verbruiksgoederen	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
1.4. Bouw	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1
1.5. Marktdiensten	0,8	0,5	0,9	0,8	0,9	1,1	0,3	0,8
a. Vervoer en communicatie	0,1	-0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	-0,1	0,0
b. Handel en horeca	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,4	-0,1	0,1
c. Krediet en verzekeringen	0,1	-0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	-0,1	-0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
e. Overige marktdiensten	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,6	0,2	0,5
1.6. Niet-verhandelbare diensten	0,0	-0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1
a. Overheid en onderwijs	0,0	-0,1	0,1	0,1	0,1	0,3	0,1	0,1
b. Huishoudelijke diensten	0,0	0,0	-0,0	-0,0	0,0	-0,0	-0,0	0,0
1.7. Totaal	0,9	0,9	1,4	1,3	1,3	2,1	0,3	1,3
2. Werkgelegenheid								
2.1. Landbouw	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0
2.2. Energie	-0,0	0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	0,0	-0,0
2.3. Verwerkende nijverheid	-0,1	0,0	-0,0	-0,0	-0,1	-0,1	-0,2	-0,0
a. Intermediaire goederen	-0,1	0,0	-0,0	-0,0	-0,1	0,0	-0,2	-0,0
b. Uitrustingsgoederen	-0,1	-0,0	-0,0	0,0	-0,0	-0,0	-0,1	-0,0
c. Verbruiksgoederen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0	-0,0	0,0
2.4. Bouw	-0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,0	0,1
2.5. Marktdiensten	1,1	1,0	1,0	1,0	0,7	1,0	0,7	0,8
a. Vervoer en communicatie	0,0	-0,1	0,0	-0,0	0,0	-0,0	-0,1	-0,0
b. Handel en horeca	0,2	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,0	0,1
c. Krediet en verzekeringen	0,0	0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,4
e. Overige marktdiensten	0,6	0,6	0,5	0,4	0,3	0,6	0,4	0,4
2.6. Niet-verhandelbare diensten	0,1	0,0	0,0	-0,1	-0,0	0,1	-0,0	-0,0
a. Overheid en onderwijs	0,1	0,0	0,0	-0,1	-0,0	0,2	0,1	-0,0
b. Huishoudelijke diensten	0,0	0,0	-0,0	-0,0	0,0	-0,1	-0,1	0,0
2.7. Totaal	0,9	1,1	1,1	0,9	0,7	1,1	0,4	0,8

9.2. Inkomensrekeningen van de huishoudens - Gedetailleerde resultaten

Tabel 28 Inkomensrekeningen van de huishoudens - Brussels Hoofdstedelijk Gewest
in miljoen euro

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens									
Exploitatieoverschot (B.2n)	725	753	749	779	823	855	898	922	945
Gemengd inkomen (B.3n)	2189	2290	2363	2444	2520	2591	2659	2725	2793
Beloning van werknemers (D.1)*	19505	19751	20282	21027	21860	22572	23339	24118	24923
Netto inkomen uit vermogen (D.4)	2446	2364	2323	2405	2488	2572	2660	2746	2824
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)*	24865	25158	25717	26656	27691	28591	29556	30511	31486
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening									
a. Middelen									
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura (D.62)	7146	7266	7374	7569	7716	7983	8201	8437	8667
Uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	4571	3931	3899	3960	4026	4162	4291	4452	4593
Uitkeringen overige sociale verzekeringen (D.622)	1814	1771	1766	1814	1867	1917	1958	1979	2016
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.623)	762	1565	1708	1794	1823	1904	1952	2006	2058
b. Bestedingen									
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	4332	4349	4370	4509	4518	4590	4834	5103	5385
Sociale premies (D.61)*	7478	7573	7604	7850	8139	8388	8610	8870	9144
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	-433	-418	-374	-313	-388	-415	-442	-471	-500
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	19769	20085	20743	21552	22362	23181	23871	24503	25124

* Inclusief sociale premies ten laste van de werkgevers

Tabel 29 Inkomensrekeningen van de huishoudens - Vlaams Gewest
in miljoen euro

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens									
Exploitatieoverschot (B.2n)	4133	4274	4223	4373	4598	4761	4981	5101	5219
Gemengd inkomen (B.3n)	15102	15657	16010	16479	17018	17506	17993	18486	18986
Beloning van werknemers (D.1)*	130054	131104	132323	136069	140014	144271	148236	152793	157424
Netto inkomen uit vermogen (D.4)	18464	17600	17123	17550	18101	18723	19411	20095	20776
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)*	167753	168635	169679	174471	179730	185262	190620	196474	202404
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening									
a. Middelen									
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura (D.62)	47144	48108	49218	50593	51876	53738	55422	57338	59239
Uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	31533	29121	29887	30695	31548	32741	33969	35551	37007
Uitkeringen overige sociale verzekeringen (D.622)	13461	13305	13331	13706	14077	14519	14838	15012	15303
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.623)	2151	5681	6000	6192	6252	6478	6616	6775	6929
b. Bestedingen									
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	33736	33693	33526	34465	34232	34513	35944	37705	39532
Sociale premies (D.61)*	51332	51924	51463	52796	54291	55901	57105	58697	60362
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	-2127	-2044	-1819	-1513	-1870	-1991	-2115	-2245	-2381
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	127702	129081	132089	136290	141214	146595	150879	155165	159369

* Inclusief sociale premies ten laste van de werkgevers

Tabel 30 Inkomensrekeningen van de huishoudens - Waals Gewest
in miljoen euro

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens									
Exploitatieoverschot (B.2n)	1625	1678	1656	1713	1800	1862	1947	1993	2038
Gemengd inkomen (B.3n)	5991	6179	6289	6440	6605	6756	6904	7053	7202
Beloning van werknemers (D.1)*	60934	61539	62165	63807	65450	67387	69129	71173	73243
Netto inkomen uit vermogen (D.4)	6798	6490	6334	6504	6695	6901	7116	7327	7523
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)*	75348	75886	76443	78465	80549	82906	85097	87546	90006
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening									
a. Middelen									
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura (D.62)	25880	26302	26917	27664	28327	29366	30294	31274	32256
Uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	17667	15886	16178	16592	17051	17716	18409	19227	19993
Uitkeringen overige sociale verzekeringen (D.622)	6454	6338	6390	6570	6734	6945	7084	7135	7246
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.623)	1760	4079	4349	4502	4542	4705	4801	4912	5018
b. Bestedingen									
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	15187	15175	15124	15541	15425	15599	16274	17084	17912
Sociale premies (D.61)*	23971	24238	24029	24607	25229	25962	26472	27166	27896
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	-896	-860	-765	-635	-785	-835	-886	-940	-997
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	61174	61915	63442	65346	67438	69875	71758	73630	75459

* Inclusief sociale premies ten laste van de werkgevers

9.3. Verklarende woordenlijst

- De **beroepsbevolking** (of het **arbeidsaanbod**) van een gewest bestaat uit alle werkende inwoners uit dat gewest (ongeacht hun werkplaats) en alle werkzoekende inwoners uit dat gewest. De FPB-definitie van de beroepsbevolking omvat ook de 'oudere werklozen' die vrijgesteld zijn van inschrijving als werkzoekende.
- De **activiteitsgraad** van een gewest is de verhouding tussen de beroepsbevolking en de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64) van het gewest.
- De **binnenlandse werkgelegenheid** van een gewest bevat alle loontrekkenden en zelfstandigen voor wie dat gewest hun werkplaats is, ongeacht hun woonplaats. In lijn met de regionale rekeningen veronderstellen we voor zelfstandigen dat het gewest van de werkplaats overeenstemt met het gewest van de woonplaats.
- Het **pendelsaldo** van een gewest is gelijk aan het verschil tussen de uitgaande pendel en de inkomende pendel in dat gewest. Uitgaande pendel bestaat uit ingezetenen uit het gewest die hun werkplaats hebben in een ander gewest. Inkomende pendel bestaat uit ingezetenen uit een ander gewest die hun werkplaats hebben in het gewest.
- Het **saldo van de grensarbeid** van een gewest is gelijk aan het verschil tussen de uitgaande grensarbeid (inwoners uit het gewest die werken in het buitenland) en de inkomende grensarbeid (buitenlanders die werken in het gewest). Binnen de uitgaande grensarbeid kunnen twee types onderscheiden worden. Transfrontale grensarbeiders overschrijden de landsgrens minstens één maal per week, terwijl grensarbeiders door 'extraterritorialiteit' hun werkplaats hebben in enclaves (zoals internationale instellingen of ambassades) binnen de landsgrenzen.
- De **werkende beroepsbevolking** van een gewest bevat alle werkende ingezetenen van dat gewest, ongeacht hun werkplaats. De volgende identiteit geldt: regionale werkende beroepsbevolking is gelijk aan regionale binnenlandse werkgelegenheid plus regionaal pendelsaldo plus regionaal saldo van de grensarbeid.
- De **werkgelegenheidsgraad** van een gewest is de verhouding tussen de werkende beroepsbevolking en de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar) van het gewest.
- De **administratieve werkloosheid** omvat de personen die als werkzoekende zijn ingeschreven bij de regionale bemiddelingsinstellingen. Dit concept heeft een exhaustief karakter waardoor het een basis vormt die coherent is met de overige boekhoudkundige aggregaten die in het model worden gebruikt (in het bijzonder de werkgelegenheid). Dit concept is dus geschikt voor een raming van de middellangetermijnevolutie van het arbeidsaanbod, waarbij rekening moet gehouden worden met een volledige opsplitsing van de bevolking per sociaaleconomische categorie.
- De **werkloosheid volgens de FPB-definitie** komt overeen met een uitgebreid concept van de administratieve werkloosheid. Het omvat ook de 'oudere werklozen' die vrijgesteld zijn van inschrijving als werkzoekende.
- De **werkloosheid volgens de 'Enquête naar de arbeidskrachten'** (EAK) wordt opgesteld op basis van een enquête bij een steekproef van de bevolking. Deze enquêtes worden uitgevoerd door de ADS (het vroegere NIS) in opdracht van EUROSTAT, die het methodologisch kader ervan definieert. De hoedanigheid van werkloze wordt erkend na een individueel interview waarin wordt nagegaan of de werkloze effectief beschikbaar is voor de arbeidsmarkt en actief naar werk zoekt.
- De **werkloosheidsgraad** geeft het procentuele aandeel werklozen in de beroepsbevolking weer.
- De **reële (arbeids)productiviteit per hoofd** is de toegevoegde waarde (in kettingeuro's) gedeeld door de binnenlandse werkgelegenheid.
- De loonkosten (in kettingeuro's) gedeeld door de binnenlandse werkgelegenheid geeft de **reële loonkosten per hoofd**.
- De **energiebalans** is het boekhoudkundig kader voor de energiestromen. De kolommen geven de gebruikte en beschikbare energiebronnen in de economie weer en de rijen de verschillende bewerkingen m.b.t. energie.

- Het begrip '**marktbedrijfstakingen**' slaat op het geheel van alle bedrijfstakingen, behalve de bedrijfstaking 'niet-verhandelbare diensten'.
- Onder **tertiaire sector** verstaat men de som van de marktdiensten en de bedrijfstaking 'niet-verhandelbare' diensten. De **primaire sector** bestaat enkel uit de bedrijfstaking 'landbouw'. De bedrijfstakingen 'energie', 'verwerkende nijverheid' en 'bouw' vormen de **secundaire sector**.
- De **bedrijfstakingen** in het HERMES-HERMREG-systeem komen overeen met volgende hergroepering van NACE-BEL 2008 bedrijfstakingen:

Benaming van de bedrijfstaking	NACE-BEL2008 (A38)
1. Landbouw	Landbouw, bosbouw en visserij (AA)
2. Energie	Vervaardiging van cokes en geraffineerde aardolieproducten (CD) + Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht (DD) + Distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering (EE)
3. Verwerkende nijverheid	
a. Intermediaire goederen	Winning van delfstoffen (BB) + Vervaardiging van chemische producten (CE) + Vervaardiging van farmaceutische grondstoffen en producten (CF) + Vervaardiging van producten van rubber en kunststof en van anderen niet metaalhoudende minerale producten (CG) + Vervaardiging van metalen in primaire vorm en van producten van metaal, exclusief machines en apparaten (CH)
b. Uitrustingsgoederen	Vervaardiging van informaticaproducten en van elektronische en optische producten (CI) + Vervaardiging van elektrische apparatuur (CJ) + Vervaardiging van machines, apparaten en werktuigen n.e.g. (CK) + Vervaardiging van transportmiddelen (CL)
c. Consumptiegoederen	Vervaardiging van voedingsmiddelen, dranken en tabaksproducten (CA) + Vervaardiging van textiel, kleding, leer en producten van leer (CB) + Houtindustrie, vervaardiging van papier en papierwaren, drukkerijen (CC) + Vervaardiging van meubelen en overige industrie, reparatie en installatie van machines en apparaten (CM)
4. Bouw	Bouwnijverheid (FF)
5. Marktdiensten	
a. Vervoer en communicatie	Vervoer en opslag (HH) + Telecommunicatie (JB)
b. Handel en horeca	Groot- en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen (GG) + Verschaffen van accommodatie en maaltijden (II)
c. Krediet en verzekeringen	Financiële activiteiten en verzekeringen (KK)
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	Menselijke gezondheidszorg (QA) + Maatschappelijke dienstverlening (QB)
e. Overige marktdiensten	Uitgeverijen, audiovisuele diensten en uitzendingen (JA) + Informaticadiensten en dienstverlenende activiteiten op gebied van informatica (JC) + Exploitatie van en handel in onroerend goed (LL) + Rechtskundige en boekhoudkundige dienstverlening, hoofdkantoren, adviesbureaus, architecten en ingenieurs, technische testen en toetsen (MA) + Speur- en ontwikkelingswerk op wetenschappelijk gebied (MB) + Reclamewezen en marktonderzoek; overige gespecialiseerde wetenschappelijke en technische activiteiten (MC) + Administratieve en ondersteunende diensten (NN) + Kunst, amusement en recreatie (RR) + Overige diensten (SS)
6. Niet-verhandelbare diensten	
a. Overheidsdiensten en onderwijs	Openbaar bestuur en defensie; verplichte sociale verzekeringen (OO) + Onderwijs (PP)
b. Huishoudelijke diensten	Huishoudens als werkgever; niet-gedifferentieerde productie van goederen en diensten door huishoudens voor eigen gebruik (TT)